

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Uljana Karpova

**ENESE MITTESÜÜSTAMISE PRIVILEEGI KOHALDUMINE JURIIDILISTELE
ISIKUTELE**

Magistritöö

Juhendaja
PhD Anneli Soo

Tartu
2023

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
1 Enese mittesüstamise privileegi roll süüteomenetluses	8
1.1 Enese mittesüstamise privileegi allikad ja seos süütuse presumptsiooniga	8
1.2 Süütuse presumptsiooni ja enese mittesüstamise privileegi kohaldamisala	12
1.3 Enese mittesüstamise privileegi lubatud riived	16
1.4 Enese mittesüstamise privileegi ajalugu ja teoreetilised põhjendused	19
2 Enese mittesüstamise privileegi kohaldumine juriidilisele isikule	27
2.1 Juriidilise isiku vastutus ja esindamine kriminaalmenetluses Eesti õiguse järgi	27
2.2 Juriidilise isiku karistamine, selle vajadus ja eesmärgid	34
2.3 Enese mittesüstamise privileegi laienemine juriidilistele isikutele	44
KOKKUVÕTE	53
APPLICATION OF THE PRIVILEGE AGAINST SELF-INCRIMINATION TO LEGAL PERSONS	58
KASUTATUD ALLIKAD	64

SISSEJUHATUS

Juriidilistele isikutele süütuse presumptsiooni või enese mittesüüstamise privileegi laienemist käsitlevat Euroopa Liidu õigusakti ei ole tänase seisuga välja töötatud, samas Euroopa Liidu õigusaktides sätestatud kohustused ja nende rikkumise eest kohaldatavad sanktsioonid on suures osas suunatud just nimelt juriidilistele isikutele.¹ Käesoleva magistr töö uurimisprobleem seisneb selles, et puudub üksmeel küsimustes, mis puudutavad enese mittesüüstamise privileegi teoreetilist põhjendust ning tekkeajalugu², samuti küsimustes, kas peaks enese mittesüüstamise privileeg laienema juriidilistele isikutele ja kui peaks, siis mis ulatuses.³ Süütuse presumptsiooni käsitlevas EL direktiivis⁴ on peetud vajalikuks mõõnda, et arvestades liikmesriikide õiguse ning liikmesriikide ja liidu kohtupraktika seisu, on juriidiliste isikute süütuse presumptsiooni käsitleva õigusakti väljatöötamine liidu tasandil enneaegne, mistõttu direktiivi juriidilistele isikutele ei kohaldata. Käesolevas direktiivis arvestatakse, et süütuse presumptsiooni teatavad aspektid hõlmavad füüsiliste ja juriidiliste isikute puhul eri vajadusi ja kaitsetasemeid. Siiski toonitatakse direktiivis, et süütuse presumptsiooni kohaldamist juriidilistele isikutele ei tohiks piirata, arvestades Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Euroopa Kohtu tõlgendusi. Juriidiliste isikute süütuse presumptsiooni tuleks tagada olemasolevate õiguslike tagatiste ja kohtupraktikaga, mille edasine areng peaks otsustama vajaduse liidu meetme järele.⁵ Süütuse presumptsiooni erinevaid aspekte on palju käsitletud Eesti teaduslikes töödes.⁶

---

¹ Sellest lähemalt: seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse juurde (väärteokaristuste reform, EL-i õigusest tulenevad rahatrahvid) 586 SE. Veebis kättesaadav: [https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f65acfb-2656-4fbf-97e1-d96582f1fcbe/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20\(v%20C3%A4%20C3%A4rteokaristuste%20reform,%20EL-i%20C3%B5igusest%20tulenevad%20rahatrahvid\);](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f65acfb-2656-4fbf-97e1-d96582f1fcbe/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20(v%20C3%A4%20C3%A4rteokaristuste%20reform,%20EL-i%20C3%B5igusest%20tulenevad%20rahatrahvid);)

² Vaata nt Lamberights, S. The Privilege against Self-Incrimination: A Chameleon of Criminal Procedure. – *New Journal of European Criminal Law* 2016 (7) 4; McInerney, P. The privilege against self-incrimination from early origins to Judges' Rules: challenging the 'orthodox view'. – *International Journal of Evidence & Proof*, 2014; Edaspidi autor viitab muudele allikatele;

³ Vaata nt Redmayne, M. Rethinking the Privilege Against Self-Incrimination. – *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 27, No. 2, 2007, lk-d 209–232; Roberts, P., Zuckerman A. *Criminal Evidence*. – Oxford University Press, 2010, lk 56; Lamberights, S. The Privilege against Self-Incrimination: A Chameleon of Criminal Procedure. – *New Journal of European Criminal Law* 2016 (7) 4, lk 435; Wagner, Robert E. *Miranda, Inc.: Corporations and the Right to Remain Silent*. *Virginia Law and Business Review*, vol. 11, no. 3, Spring 2017;

⁴ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu 09.03.2016 direktiiv nr 2016/343, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikult arutelul;

⁵ *Ibid*, preambuli p-d 13, 14;

⁶ Autor on tutvunud varem kirjutatud magistr töödega, mis võiksid olla kasulikud käesoleva töö kirjutamisel: Suurpere, M. Eesti õiguse kooskõla direktiivis (EL) 2016/343 sätestatud õigusega vaikida ja õigusega ennast

Käesolevas magistritöös keskendub autor vaid süütuse presumptsiooni osaks olevale enese mittesüüstamise privileegile ja tõendamisreeglitele juriidilise isiku süü tuvastamisel ning jätab tähelepanuta süütuse presumptsiooni muid aspekte.

Euroopa Inimõiguste Kohus ei ole aga oma praktikas käsitlenud, kui kaugemale peaks enese mittesüüstamise privileeg juriidilistele isikutele laienema, kuid seda on teinud Euroopa Kohus mõningates lahendites, tunnistades, et süütuse presumptsiooni teatavad aspektid ei mõjuta juriidilisi isikuid samamoodi kui füüsilisi isikuid. Euroopa Kohtu praktikas ei kohaldata juriidilistele isikutele *nemo tenetur*⁷ põhimõtet süüstavate dokumentide väljaandmise osas, küll aga on seda arvestatud süüstavate ütluste andmise osas.⁸ Samas just dokumentaalsed tõendid on otsustava tähendusega sellistes menetlustes, kus süüdistatavaks on juriidiline isik. Kirjeldatud olukorras võib tekkida situatsioon, kus juriidilised isikud on jäetud üldse ilma *nemo tenetur* privileegita ning võimaluseta valida oma kaitsestrateegiat.

Vastavalt põhiseaduse §-le 22 enese mittesüüstamise privileeg hõlmab nii õigust vaikida kui ka õigust keelduda ennast süüstavate dokumentide esitamisest karistuse ähvardamisel. Nimelt, PS § 22 lõike 2 kohaselt keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama, lõike 3 järgi kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu. Lõike 3 sõnastus hõlmab õigust vaikida ning lõikes 2 on sätestatud laiem õigus – enese mittesüüstamise privileeg. Seega privileeg on oma olemuselt laiem kui lihsalt vaikimisõigus. Seda erinevust rõhutas ka Euroopa Inimõiguste Kohus kohtuasjas *John Murry vs. Ühendkuningriik*⁹, eristades õigust vaikida ehk *right to silence* ja õigust ennast mitte süüstada – *privilege against self-incrimination*.¹⁰ Käesoleva magistritöö raames lähtub autor

---

mitte süüstada. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2020; Munski, L. *In dubio pro reo* põhimõtte Eesti kriminaalmenetluses. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2016; Aaremäe, H. Maksukohustuslase enese mittesüüstamise privileegi ulatus maksuõigusnormi rikkumisel paralleelmenetluses. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2014; Aida, A. Isiku kaasaaitamiskohustus ja enese mittesüüstamise privileeg maksumenetluses. Magistritöö. Tallinn: Tartu Ülikool, 2016; Reinsaar, S. Enese mittesüüstamise privileeg kriminaalmenetluses. Magistritöö. Tallinn: Tartu Ülikool, 2015; Kristoving, H. Enese mittesüüstamise privileeg ja sund Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2021;

⁷ Autor kasutab magistritöös kaht sõnastust, mis käesoleva töö kontekstis on võrdsed: „enese mittesüüstamise privileeg“ ja „*nemo tenetur* privileeg“;

⁸ EKO C-374/87, *Orkem vs. Euroopa Komisjon*, 18.10.1989, p-d 34–35; Eesti Vabariigi põhiseadus.

Kommenteeritud väljaanne, § 22 lg 3 (komm 42). Veebis kättesaadav: <https://pohiseadus.ee/sisu/3493>

⁹ EIKo 08.02.1996, *John Murry vs. Ühendkuningriik*, p 45;

¹⁰ Vaata ka EIKo 29.06.2007 *O'Halloran and Francis v. Ühendkuningriik*, p 45; Javier Escobar Veas. A Comparative Analysis of the Case Law of the European Court of Human Rights on the Right against Self-Incrimination, 8 REV. Brasileira de DIREITO Processual PENAL 869 (2022);

enese mittesüüstamise privileegi laiemast tähendusest ning analüüsib privileegi kohaldamist juriidilistele isikutele nii ütluste kui ka dokumentaalsete tõendite valguses.

Põhiseaduse kehtiva redaktsiooni kommentaarides on väljendatud seisukohta, et juriidiliste isikute suhtes peaksid laienema kõik need põhiõigused ja vabadused, mis ei ole olemuslikult omased ainult inimestele.¹¹ Eesti õigus aktsepteerib tänapäeval *nemo tenetur* privileegi laienemist juriidilistele isikutele, nimelt KrMS¹² § 36 kohaselt juriidilisest isikust kahtlustatav või süüdistatav osaleb kriminaalmenetluses oma juhatuse või seda asendava organi liikme või pankrotihalduri kaudu, kellel on kõik kahtlustatava või süüdistatava õigused ja kohustused, sealhulgas õigus anda juriidilise isiku nimel ütlusi. Kahtlustatava ja süüdistatava õigused ja kohustused on sätestatud KrMS §-des 34 ja 35. Selles kataloogis sisaldub vastavalt KrMS § 34 lõike 1 punktile 1 õigus teada kahtlustuse sisu ja anda selle kohta ütlusi või keelduda ütluste andmisest. Siiski põhiseaduse kommentaaride esimeses väljaandes oli leitud, et olemusest tulenevalt ei hõlma *nemo tenetur* isikuline kaitseala juriidilisi isikuid, sest juriidiline isik ei saa põhimõtteliselt ütlusi anda.¹³ Eriala kirjanduses leidub ka seisukohti, et *nemo tenetur* on ikkagi isikliku iseloomuga privileeg.¹⁴ Õiguskirjanduses on kajastatud ka selliseid mõtteavaldusi, mille kohaselt süütuse presumptsioon on humanistliku maailmapildi detailiseering, millele vastavalt inimsuhete lähtepunktiks peaks olema suhtluspartneri inimliku headuse eeldamine. Põhiseaduse kommentaarides on toodud näiteks Saksa õigusajaloolase J. Hruschka hüpoteesi, milles ta väidab, et süütuse presumptsioon võis olla inspireeritud 1672. a ilmunud S. Pufendorfi raamatust „*De Jure Naturae et Gentium*” pärinevast veendumusest: „igaühte loetakse heaks ja väärlikuks, kuni pole tõendatud vastupidist”.¹⁵ Selline mõttekäik ei sobi aga juriidilise isiku olemust arvesse võttes juriidilise isiku süütuse presumptsiooni konteksti, kuna juriidilised isikud on vaid õiguslikud fiktsioonid.¹⁶ Ei ole korrektne rääkida juriidilise isiku väärlikusest,

---

¹¹ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, § 9 (komm 23). Veebis kättesaadav: <https://pohiseadus.ee/sisu/3480>

¹² Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 11.03.2023, 24;

¹³ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, § 22 (komm 40). Veebis kättesaadav: <https://pohiseadus.ee/sisu/3493>

¹⁴ Sellest lähemalt Lamberigts, S. The Privilege against Self-Incrimination: A Chameleon of Criminal Procedure. – *New Journal of European Criminal Law* 2016 (7) 4, lk 435

¹⁵ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, § 22 (komm 5). Veebis kättesaadav: <https://pohiseadus.ee/sisu/3493>

¹⁶ RKKKo 15.05.2006, 3-1-1-13-06 p-d 10, 11; Kergandberg, E., Pikamäe P. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne, 2012. § 36, komm 1. Veebis kättesaadav: https://kriminaalmenetluse-seadustik.juuraveeb.ee/sisu/45637/36_juriidilisest_isikust_kahtlustatava_ja_suudist

kuna viimane on iseloomulik vaid füüsilisele isikule. Nii näiteks ka riigikohus on kahtluse alla seadnud PS §-ga 17 kaitstav isiku au ja hea nimi juriidilise isiku puhul, kuna need on tuletatud inimväärikusest¹⁷. Siiski võib hea nimi, maine ehk reputatsioon olla omane ka juriidilisele isikule.¹⁸ Autori arvates võiks põhjalikumalt analüüsida küsimust, mis puudutab juriidilise isiku teoreetilist olemust ja vajadusi.

Autor püüab analüüsida, mida tegelikult nõuab õigusteooria ja praktika ja kas enese mittesüüstamise privileegi puhul on olemuslikult tegemist õigusega, mis peaks kohalduma juriidilistele isikutele. Selleks püstitab autor peamise uurimisküsimuse – kas enese mittesüüstamise privileeg, arvestades selle teoreetilisi põhjendusi, peaks kohalduma juriidilistele isikutele. Peamise uurimisküsimuse kõrval ning eespool kirjeldatud probleemi valguses püüab autor vastata järgmistele alaküsimustele:

- Millistest õigusaktidest ja kohtupraktikast tuleneb enese mittesüüstamise privileeg ja mida nad privileegi tähenduse ja kohaldamisala kohta ütlevad?
- Milline on enese mittesüüstamise privileegi teoreetiline põhjendus ja tekkeajalugu?
- Milline on juriidilise isiku teoreetiline olemus?
- Kas juriidilise isiku olemust arvesse võttes peaksid juriidilised isikud vastutama kriminaalkorras ja millised on juriidilise isiku karistamise eesmärgid?
- Millised argumendid õigustavad enese mittesüüstamise privileegi kohaldumist juriidilistele isikutele?
- Millised on need peamised argumendid, mis võivad välistada juriidilisi isikuid enese mittesüüstamise privileegi kohaldamisalast?

Magistritöö struktuur on koostatud õiguslikult asjakohase probleemi ning püstitatud uurimisküsimuse ja alaküsimuste põhjal. Esimeses peatükis on käsitletud enese mittesüüstamise privileegi olemust, põhjendusi ja tekkeajalugu ning vastatakse küsimusele, milline roll on enese mittesüüstamise privileegil süütegude menetlemisel. Teine peatükk on pühendatud juriidilistele isikule, juriidilise isiku teoreetilisele olemusele, karistamisvajaduse ja eesmärkidele. Samuti käsitleb autor teises peatükis juriidilise isiku seost füüsilise isikuga, kuna juriidilise isiku vastutus võib tihti kaasa tuua füüsilise isiku isiklikku vastutust, lisaks esindab juriidilist isikut kriminaalmenetluses füüsiline isik, kes

---

¹⁷ RKHKo 24.01.2017, 3-3-1-65-16, p 18

¹⁸ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, § 17 (komm 6);

faktiliselt keeldub ütluste andmisest ja koostööst uurimisasutustega. Lisaks, analüüsib autor magistritöö teises peatükis kas enese mittesüüstamise privileegile antud teoreetiliste põhjenduste ja juriidilise isiku olemuse valguses peaks kohalduma juriidilistele isikutele enese mittesüüstamise privileeg.

Käesoleva magistritöö puhul on tegemist õigusdogmaatilise uurimusega. Autor kasutab üksnes tekstiallikaid ning piirdub normikeskse lähenemisega. Magistritöö kirjutamisel tuginetakse Riigikohtu, Euroopa Inimõiguste Kohtu, Euroopa Kohtu, Ameerika Ühendriikide, Austraalia kohtupraktikale, eesti- ja võõrkeelsele õiguskirjandusele, *Juridica* artiklitele, seaduseelnõudele, seletuakirjadele, Eesti seadustele ning kommenteeritud väljaannetele. Autor kasutab allikate otsimisel järgmisi andmebaase: *Google Scholar*, *Scopus*, *Web of Science*, *EBSCO*, *HeinOnline*, *Beck-Online*, *Westlaw International*, *Westlaw UK*, *riigiteataja* otsingut. Samuti abiks on *xLaw* rakendus.

Märksõnad: enese mittesüüstamise privileeg, süütuse presumptsioon, juriidilised isikud, dokumentaalsed tõendid, õigus keelduda ütluste andmisest, õigus vaikida, õigus ennest mitte süüstada, juriidilise isiku vastutus, self-incrimination, privilege against self-incrimination, corporations, legal person, legal entity, presumption of innocence, documentary evidence, criminal evidence, the Fifth Amendment.

1 Enese mittesüüstamise privileegi roll süüteomenetluses

1.1 Enese mittesüüstamise privileegi allikad ja seos süütuse presumptsiooniga

Tulenevalt Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast enese mittesüüstamise privileeg on tihedalt seotud süütuse presumptsiooniga ning on üheks süütuse presumptsiooni elemendiks¹⁹. Kuigi EIÕK ei sätesta sõnaselgelt *nemo tenetur* põhimõtet, siiski Euroopa Inimõiguste Kohus on oma praktikas järjekindlalt väljendanud seisukohta, et õigus vaikida ja enese mittesüüstamise privileeg on konventsiooni artikli 6 lõike 1 nõuetele vastava õiglase menetluse keskne komponent, olles ühtlasi tihedalt seotud artikli 6 lõikes 2 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõttega.²⁰ Samuti käsitatakse süütuse presumptsiooni direktiivis nii õigust vaikida kui ka õigust ennast mitte süüstada süütuse presumptsiooni oluliste aspektidena.²¹ Privileegi seosele süütuse presumptsiooniga viitab ka Eesti seadusandja. Nimelt, kriminaalmenetluse seadustikus paikneb *nemo tenetur* põhimõte süütuse presumptsiooni paragrahvis ehk KrMS § 7 lõikes 2, mille kohaselt kriminaalmenetluses ei ole keegi kohustatud tõendama oma süütust. Eelnimetatud säte selgitab süütuse presumptsiooni põhisisu menetluslikke aspekte. Põhiseaduse § 22, mis käsitleb süütuse presumptsiooni, samuti sisaldab *nemo tenetur* põhimõtet lõigetes 2 ja 3.

Süütuse presumptsioon on sätestatud mitmetes rahvusvahelistes ja Euroopa Liidu õigusaktides. Vastavalt ÜRO 1948. aasta inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklile 11 „igal kuriteos süüdistataval inimesel on õigus sellele, et teda loetakse süütuks kuni tema süülisuse kindlakstegemiseni seaduslikus korras avalikul kohtulik arutamisel, kus talle on tagatud kõik võimalused kaitseks“. EL põhiõiguste harta artikli 48 lõike 1 kohaselt „iga süüdistatavat peetakse süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud“. EIÕK artikli 6 lõike 2 järgi „igauht, keda süüdistatakse kuriteos, peetakse süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud“. Nagu näha, on hartas ning konventsioonis kasutatud sõnastused on üsna sarnased. Erinevalt inimõiguste deklaratsioonist, ei ole eelnimetatud EL

---

¹⁹ EIKo 8.02.1996 *John Murray v. Ühendkuningriik*, p 45; EIKo 17.12.1996, *Saunders v. Ühendkuningriik*, p-d 68-69; EIKo 03.05.2003 *J. B. v. Šveits*, p 64; EIKo 27.02.1980 *Deweert vs. Belgia*, p 56; Vt ka RKKKo 3-1-1-39-05, p 13 koos edasiste viidetega; 8.11.2017 RKKKo 4-16-6037;

²⁰ *Ibid*

²¹ Direktiiv (EL) 2016/343;

õigusaktides süü tuvastamine seotud just kohtuotsusega, vaid seda võib tõendada ka muul viisil.²²

EIK võttis oma eelneva praktika kokku kohtuotsuses *Allen vs. Ühendkuningriik*²³, tuues välja süütuse presumptsiooni olulised aspektid. Nimetatud asjas mõisteti kaebaja süüdi oma poja tapmises. Apellatsioonikohus tühistas süüdimõistva kohtuotsuse põhjendusega, et on olemas uusi tõendeid selle kohta, kuidas seletada kaebaja pojale tekitatud vigastusi. Kaebaja taotles seejärel hüvitist vanglas veedetud aja eest. Tema taotlus lükati tagasi põhjusel, et appellatsioonikohtu otsus tähendas vaid seda, et on kahtlusi vigastuste tekkemehhanismis, mis võisid mõjutada vandekohtu otsust, mitte aga selles, et kaebaja ei ole kuritegu tegelikult toime pannud. Esitatud kaebuses väitis *Allen*, et hüvitise väljamõistmisest keeldumine ja selle põhjendused rikuvad süütuse presumptsiooni, kuna tema suhtes on tehtud õigeksmõistev otsus. Konkreetsel juhul leidis inimõiguste kohus, et kaebaja *õigeksmõistmine* ei saa sisuliselt käsitada õigeksmõistva otsusena selles klassikalises mõttes. Samuti leidis kohus, et hüvitise määramise kriteeriumid ja nende kohaldamine ei riku kaebaja õigust olla süütu. Lisaks, siseriiklike kohtute sõnakasutuses ei ole viiteid sellele, et kaebaja antud kuriteo tegelikult toime pani. Seega ei ole kaebaja õigust õiglasele kohtumenetlusele rikutud. Inimõiguste kohus rõhutas nimetatud asjas, viidates oma varasemale praktikale, et EIÕK artikli 6 lõikes 2 sätestatud õigus olla süütu seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud on menetluslik tagatis, mis seab nõudeid:

- tõendamisele;
- fakti ja õiguse presumptsioonile;
- enese mittesüüstamise privileegile;
- menetluse avalikule tähelepanule;
- ametiisiku väljenditele süüdistatava süü kohta.

Nagu eespool kindlaks tehtud, süütuse presumptsioon seab nõudeid tõendamisele ja enese mittesüüstamise privileegile. Nimetatud mõttest tulenevalt lasub tõendamiskoormis süüdistusel ehk menetlejal ja prokuratuuril, aga mõnikord ka teistelt riigivõimu esindajatelt

---

²² Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Teine, täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn: Juura 2014, lk 60

²³ EIKo 12.07.2013, *Allen vs. Ühendkuningriik*;

– näiteks kõrgematel politseiametnikel.²⁴ *Nemo tenetur* privileeg eeldab samuti, et süüdistatav ei pea osalema tõendamisprotsessis ning süüdistaja peab tõendama süüdistatava süüd ilma sunnita.²⁵ Euroopa Inimõiguste Kohus on korduvalt käsitanud süütuse presumptsiooniga seotud nõudeid tõendamisele. Nii näiteks kohtuasjas *Barbera, Messegué ja Jabardo vs Hispaania*²⁶ on samuti leitud, et tõendamiskohustus on prokuratuuril ning igasuguse kahtluse korral peab kasu saama süüdistatav. Süüdistaja kohustust tuvastada kahtlustatava süüd ja tõendada kuriteo koosseisuga seotud olulisi asjaolusid ei tohi veeretada kaitsja või süüdistatava peale. Vastavalt EIK ja Riigikohtu praktikale on tõendamiskoormis tihedalt seotud süüdistatava poolt valitud kaitsestrateegiaga.²⁷ Kahtlustataval või süüdistataval peaks olema õigus ise valida oma kaitsestrateegiat menetluse kestel ning juhul, kui see õigus ei ole isikule tagatud, võib aset leida EIÕK artikliga 6 garanteeritud õiguse ausale kohtumenetlusele rikkumine.

EIK ja EK on korduvalt käsitlenud väljaspool kohtumenetlust ja ka haldusmenetluses sunnimeetmega saadud tõendite kasutamist enese mittesüüstamise privileegi kontekstis.²⁸ Euroopa Kohtu lahendis *Orkem vs Euroopa Komisjon*²⁹ leidis kohus, et EIÕK artiklis 6 sisalduvaid nõudeid, sealhulgas õigust ennast mitte süüstada, kohaldatakse kriminaalmenetluses igasuguste kuritegude suhtes, alustades kõige lihtsamatest kuni kõige keeruliste kuritegude menetlemiseni. Kohus märkis viidatud lahendis, et kohtuvälise uurimise käigus sundkorras saadud selgituste kasutamist kohtumenetluses, kui need selgitused võivad süüstada menetlusalust isikut, ei saa õigustada ka avalikule huvile tuginedes. Lisaks, sedastas Euroopa Kohus, et haldusmenetlustes, mis võivad kaasa tuua isiku karistuse, tuleb austada menetlusaluse isiku kaitseõigust. EIK leidis kohtuasjas *Saunders vs. Ühendkuningriik*³⁰, et enese mittesüüstamise privileegiga vastuolus on ka see, kui teises menetluses sundkorras saadud ütlusi, mis on küll esmapilgul õigusrikkumist eitavad, kasutatakse kriminaalmenetluses selleks, et vaidlustada või seada kahtluse alla

---

²⁴ Kergandberg, E., Pikamäe P. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne, 2012. § 7, komm 19.1 Veebis kättesaadav: https://kriminaalmenetluse-seadustik.juuraveeb.ee/sisu/45601/_7_suutuse_presumptsioon; Vaata ka EIKo 10.02.1995, *Allenett de Ribemont vs. Prantsusmaa*;

²⁵ Lõhmus, lk 117;

²⁶ EIKo 06.12.1988, *Barber, Messegué ja Jabardo vs Hispaania*;

²⁷ RKKKo 3-1-1-112-99; RKKKo 24.10.2005 nr 3-1-1-104-05; EIK komisjoni otsus 11.12.1982 *Lingens ja Leitgeb vs. Austria*;

²⁸ Edasi on viidatud lahenditele;

²⁹ EKO C-374/87, *Orkem vs. Euroopa Komisjon*, 18.10.1989;

³⁰ EIK 17.12.1996 *Saunders vs. Ühendkuningriik* p-d 71-72;

süüdistatava teisi ütlusi või muid tema poolt esitatud tõendeid või õõnestada muul viisil süüdistatava usaldusväärstust ehk teisisõnu nõrgendada kaitsepositsiooni. Seega, tegi inimõiguste kohus järelduse, et kui avaldatakse kohtus maksumenetluses kaasaaitamiskohustuse raames antud seletusi, rikutakse isiku õigust vaikimisele.³¹

Riigikohus on leidnud, et PS § 22 lõikest 3 ja EIÕK artikli 6 lõikest 1 tulenev enese mittesüüstamise privileeg ei piirdu vaid isiku õigusega keelduda ennast süüstavate tõendite esitamisest, vaid isikut ei saa eraldi karistada ka selle eest, et ta võtab kõnealuseid tõendeid kõrvaldades uurimisorganitelt võimaluse need tema süü tuvastamiseks üles leida. Mõistetavalt ei välista öeldu siiski isiku karistamist selle eest, kui ta tõendusteavet hävitades kahjustab ühtlasi mõnda muud õigushüve.³² Samuti on välistatud isiku karistamine selle eest, et ta esitab ametivõimudele ebaõigeid andmeid eesmärgiga mitte paljastada enda poolt toime pandud kuritegu.³³

Kokkuvõttes vastavalt Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale enese mittesüüstamise privileeg on tihedalt seotud süütuse presumptsiooniga ning on üheks süütuse presumptsiooni elemendiks, teisisõnu süütuse presumptsioon seab nõudeid tõendamisele ja enese mittesüüstamise privileegile. Inimõiguste kohus on järjekindlalt väljendanud oma seisukohta, mille kohaselt enese mittesüüstamise privileeg on EIÕK artikli 6 lõike 1 nõuetele vastava õiglase menetluse keskne komponent. Analüüsides Eesti õigusakte, saab väita, et Eesti seadusandja lähtub privileegi sisustamisel EIK praktikast ning seostab seda samuti süütuse presumptsiooniga. Süütuse presumptsioon on sätestatud mitmetes rahvusvahelistes ja Euroopa Liidu õigusaktides, samas privileegi sisustatakse peamiselt läbi kohtupraktika. Kohtupraktika kohaselt enese mitte süüstamise privileeg eeldab, et tõendamiskohustus on eeskätt just süüdistajal, mis tähendab, et süüdistatav ei pea osalema tõendamisprotsessis ning süüdistaja peab tõendama süüdistatava süüd ilma sunnita. Edaspidi käsitleb autor lähemalt privileegi kohaldamisala.

---

³¹ Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne (2020). § 22, komm 58; Veebis kättesaadav: <https://pohiseadus.ee/sisu/3493>;

³² RKKKo nr 4-16-6037, p 18, viidates ka RKKKo 01.06.2005, 3-1-1-39-05, p-dele 14 ja 15;

³³ *Ibid*

1.2 Süütuse presumptsiooni ja enese mittesüüstamise privileegi kohaldamisala

Süütuse presumptsiooni esemelise kohaldamisala määramisel eristatakse õiguskirjanduses kitsast ja laia tõlgendust. Kitsa tõlgenduse kohaselt ei laiene süütuse presumptsioon kriminaalmenetlusele tervikuna, vaid kohaldub üksnes kohtumenetluse ajal kohtuotsuse tegemiseni.³⁴ Kitsa tõlgenduse esindajaks on näiteks Ameerika Ühendriikide kohtupraktika, mis käsitab süütuse presumptsiooni tõendamisstandardina kohtumenetluses.³⁵ Euroopa õigusruumile on iseloomulik aga süütuse presumptsiooni ajalise kohaldamise laiem tõlgendus, millest tulenevalt laieneb see kogu menetlusele tervikuna. Nii näiteks kohaldub EL süütuse presumptsiooni käsitlev direktiiv kõigis kriminaalmenetluse staadiumites alates hetkest, kui isikut kahtlustatakse kuriteo toimepanemises kuni otsuse tegemiseni kui see otsus on muutunud lõplikuks.³⁶ Eestis kehtiva õiguse järgi süütuse presumptsiooni puhul on tegemist põhiõigusega, mis kehtib nii kohtu- kui ka kohtueelses menetluses ja millega tuleb riigil menetluste kujundamisel arvestada.³⁷ Riigikohtu kriminaalkolleegium on sarnaselt märkinud enese mittesüüstamise privileegi kohaldamisala kohta, et see õigus „ei sõltu isiku formaalsest menetluslikust seisundist ega sellest, kas asjaolude suhtes, mille kohta isikult tõendeid nõutakse, on menetlust alustatud“.³⁸ Seega oluline on isikult nõutava tõendusteabe faktiline iseloom ehk kas see teave viitab isiku poolt toime pandud kuriteole või mitte.

Teatud juhtudel ei piirdu süütuse presumptsiooni kohaldamisala puhtalt süüteomenetlusega. Nii näiteks asjas *Allen vs. Ühendkuningriik*³⁹ süstematiseeris EIK olukordi väljaspool kriminaalmenetlust, millele samuti laieneb süütuse presumptsiooni põhimõtte. Nendeks on situatsioonid, mil kriminaalmenetlus on lõpetatud või lõppenud õigeksmõistva otsusega, näiteks distsiplinaar- või vallandamisasjad, kuriteoohvri tsiviilnõuded jms. Kokkuvõtvalt leidis inimõiguste kohus, et süütuse presumptsiooni püsimise eesmärk pärast kriminaalmenetluse lõppu on kindlustada respekt isiku süütusse ning seda kohaldatakse

---

³⁴ Lõhmus, lk 62-67;

³⁵ *Ibid*, lk 62

³⁶ Kärner, M., Rosin, K. Teekaardidirektiivid kahtlustatavate ja süüdistatavate õiguste tagajana kriminaalmenetluses. Direktiiv (EL) 2016/343. – *Juridica*, 7/2018; Autor kasutab edaspidiselt sõnastust „süütuse presumptsiooni direktiiv“ või „süütuse presumptsiooni käsitlev EL direktiiv“;

³⁷ Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne (2020). § 22, komm-d 3-4;

³⁸ RKKKo 8.11.2017, 4-16-6037;

³⁹ EIKo 12.07.2013, *Allen vs. Ühendkuningriik*, p-d 92 jj

vaatamata kriminaalsüüdistuse puudumisele.⁴⁰ Nagu eespool kindlaks tehtud, võrreldes süütuse presumptsiooni käsitleva EL direktiiviga tõlgendab inimõiguste kohus süütuse presumptsiooni ajalist kohaldamisala laiemalt ning ei piirdu kohtuotsuse jõustumisega.

Esemelise kaitseala piiritlemisel eraldi küsimuseks on see, kas peaks süütuse presumptsioon kohalduma ka teiste menetluste puhul, näiteks haldusõigusrikkumiste või väärtegude menetlemisel. Põhiseaduse kommentaaride kohaselt ning tulenevalt § 22 sõnastusest toimib süütuse presumptsioon süütegude menetlemisel, sealhulgas väärteomenetluses kui väärtegu menetleb ja karistuse kohaldamise küsimust otsustab ka kohtuväline menetleja. Siinkohal peab täpsustama, et vaatamata põhiseaduse sõnastusele,⁴¹ inimõiguste kohtu praktika kohaselt on kuriteo mõistel autonoomne tähendus. Nimelt EIÕK artiklis 6 sätestatud süütuse presumptsiooni esemelise kaitsealaga hõlmatud ka sellised asjad, mida riigisiselt ei käsitata mitte kriminaal-, vaid distsiplinaarsüüdistusajadena, kusjuures võetakse arvesse nn *Engeli* kriteeriume, millesteks on lisaks õigusrikkumise klassifikatsioonile riigi seaduste järgi ka rikkumise laad või sanktsiooni eesmärk. Alternatiivina hinnatakse karistuse laadi ja raskusastet. Lisaks, loetakse kriminaalsüüdistuseks tõsiste distsiplinaarüleastumiste menetlemist kinnipidamiskohtades, kui isik võib menetluse tulemina ilma jääda võimalusest, et tema karistusaega märkimisväärselt lühendatakse.⁴² Põhiseaduse kommentaarides avaldatud seisukoha järgi PS §-st 22 ei saa tuletada nõuet kohaldada süütuse presumptsiooni süüteomenetlusvälisele alale.⁴³ Samas viidatakse kommentaarides *Engeli* kriteeriumidele, mistõttu ei välistata Eesti õiguses võimalust, et punitiivsetele sanktsioonidele, näiteks EL haldustrahvide puhul, võiks samuti laieneda süütuse presumptsioon.

Süütuse presumptsiooni esemelise kohaldamisala määratlemisel on oluline koht Euroopa Kohtu ning Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikal, mis samuti näitab, et karistuslike sanktsioonide kohaldamisele väljaspool kriminaalmenetlust peavad laienema süüteomenetluses tagatud kaitseõigused ja seda vaatamata õigusrikkumise formaalsele liigitusele. Nii näiteks asjas *Aklagaren vs. Hans Akerberg Fransson*⁴⁴ leidis Euroopa Kohus,

---

⁴⁰ *Ibid*; Lõhmus, lk 71-72;

⁴¹ PS § 22 lg 1: „Kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.“;

⁴² EIKo 5100/71 jt, *Engel jt vs. Holland*, 08.06.1976; EIKo 8544/79, *Öztürk vs Saksamaa*, 21.02.1984; Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne (2020), § 22, komm 8;

⁴³ Kommenteeritud väljaanne (2020), § 22, komm 8;

⁴⁴ EKO C-617/10, 7.05.2013, *Aklagaren vs. Hans Akerberg Fransson*;

et haldusmenetluse raames kohaldatud sanktsioon võib osutada olemuslikult karistuseks ja tuua kaasa *ne bis in idem* põhimõtte rakendumise. Lahendis *Grande Stevens jt vs. Itaalia*⁴⁵ käsitles EIK turumanipulatsiooni eest ettenähtud halduskaristuse olemust ja eesmärki. Kokkuvõtvalt jõudis inimõiguste kohus seisukohale, et tegemist on kuriteo autonoomse mõistega EIÕK mõttes, vaatamata sanktsiooni formaalsele liigitusele Itaalia õiguse järgi. Kohus märkis, et nn „halduskaristuse“ eesmärk ei ole üksnes reparatiivne ehk eelnenud olukorra taastamisele suunatud, vaid ka punitiivne, kuna karistuse määramisel lähtuti mitte tegelikust kahjust, vaid õigusrikkumise raskusest. EIK praktika kohaselt võivad formaalselt haldusõigusrikkumisteks nimetatud teod osutada kuriteoks konventsiooni mõttes isegi juhul, kui selle eest ettenähtud rahatrahvi summad on väiksed.⁴⁶ Eeltoodu arvesse võttes, tähendab karistuslike sanktsioonide kohaldamine teistes menetlustes ja seega ka haldusmenetluses seda, et isikutele peaksid laienema süüteomenetluses kohalduvad kaitseõigused ehk ka süütuse presumptsioon ja enese mittesüüstamise privileeg.

Eelnimetatud mõttest lähtub ka süütuse presumptsiooni käsitlev direktiiv, kuid tähelepanuta ei saa jätta direktiivi kitsendavat mõju. Nimelt piirdub direktiivis presumptsiooni esemeline kohaldamisala kriminaalmenetlusega nagu seda on tõlgendanud Euroopa Kohus, ilma et see piiraks Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat. Samas täpsustatakse direktiivi preambulis, et direktiivi ei kohaldata tsiviil- ega haldusmenetlusele ja sellise menetlusega seoses läbiviidavale haldusasutuste uurimisele, sealhulgas ei kohaldata direktiivi sellisele haldusmenetlusele, mille tulemusel võib mõista karistuse ehk siis kohaldada karistusliku iseloomuga sanktsiooni. Siinkohal peetakse silmas menetlusi, mis on seotud konkurentsi, kaubanduse, finantsteenuste, maanteeliikluse ja maksuküsimustega.⁴⁷ Kuna nii Euroopa Inimõiguste Kohus kui ka Euroopa Kohus on lähtunud kuriteo mõiste sisustamiselt just *Engeli* kriteeriumidest, siis tundub direktiivi preambulis sätestatu vastuoluliseks. Eesti õiguskirjanduses pakutakse eespool nimetatud vastuolu kahte tõlgendamisvõimalust.⁴⁸ Esimeses variandis jaatakse direktiivi kitsendavat mõju, mis tähendab, et direktiivi ei peaks siiski kohaldama sellistes menetlustes, mis ei ole riigisisese õiguse järgi formaalselt kriminaalmenetlused ja seda vaatamata sanktsiooni iseloomule ja eesmärgile. Autori arvates

---

⁴⁵ EIKo 04.03.2014, *Grande Stevens jt vs. Itaalia*;

⁴⁶ EIKo 21.02.1984, *Öztürk vs. Saksamaa*; EIKo 23.10.1995, nr 16841/90, *Pfarrmeier vs. Austria*, p 30–32; EIKo 23.11.2006, nr 73053/01, *Jussila vs. Soome*, p 29–39. 35; EIKo 31.07.2007, nr 65022/01, *Zaicevs vs. Läti*, p 23, 50–55;

⁴⁷ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu 09.03.2016 direktiiv nr 2016/343, preambuli p 11;

⁴⁸ Kärner, M., Rosin, K. Teekaardidirektiivid kahtlustatavate ja süüdistatavate õiguste tagajana kriminaalmenetluses. Direktiiv (EL) 2016/343. – *Juridica*, 7/2018, lk 499

muutuksid *Engeli* kriteeriumid eelnimetatud olukorras lihtsalt mõtetuks. Teise tõlgenduse järgi tuleks pöörduda Euroopa Kohtu praktikale, nimelt asjas *Gunnar Nilsson*⁴⁹ eitas kohus preambuli siduvat jõudu, mistõttu ei ole preambuli põhjenduspunktid õigusnormidena käsitatavad, kuid on abiks direktiivi põhiosa tõlgendamiseks. See tähendab, et kui põhiosa ei ole sõnaselgelt väljendatud vastupidist, ei peaks kriminaalmenetluse tavapärasest mõistest ja seega kuriteo mõiste sisustamisel *Engeli* kriteeriumidest kõrvale kalduma.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas on ka juhtumeid, kus vaatamata sanktsiooni raskusele asus EIK seisukohale, et kriminaalmenetluses pakutavad menetluslikud tagatised ei ole antud konkreetsel juhul rakendatavad. Nimelt asjas *Inocencio vs. Portugal*⁵⁰ leidis kohus, et ehitusloata ehitustegevuse eest ette nähtud rahatrahvid ei kuulu kuriteo autonoomse mõiste alla konventsiooni mõttes vaatamata rahatrahvi märkimisväärsele (*substantial*) suurusele. Kohus viitas oma põhjendustes *Engeli* esimesele kriteeriumile ehk haldussanktsiooni formaalsele liigitusele Portugali õiguse järgi ning sellele, et sanktsiooni eesmärk ei ole tegelikult seotud isiku karistamisega, vaid tasakaalustatud linnaplaneerimise eesmärgi saavutamise vahend.⁵¹ Kuigi *Engeli* kriteeriumid ei ole kumulatiivsed, vaid alternatiivsed, ignoreeris eelviidatud asjas EIK sanktsiooni suurust. Lahendis *Jussila vs Soome*⁵² on EIK selgitanud, et maksumenetlus on kriminaalõigusliku iseloomuga siis, kui isikule määratakse lisamaks või trahv, mis tuleneb üldisest maksuõigusnormist ning millel on heidutav ja karistuslik eesmärk.⁵³ Eelnimetatud asjas märkis EIK, et eksisteerivad nn kvaasi-karistusõiguslikud sanktsioonid, millele ei peaks laienema kõik kriminaalmenetluses pakutavad garantiid.⁵⁴ Teises asjas leidis EIK, et teatud garantiide puudumist haldusmenetluses võib kompenseerida täielikku jurisdiktsiooni omav kohtulik järelevalve.⁵⁵

Eeltoodu valguses ning alapeatükki kokku võttes saab järeldada, et Euroopa õigusruumile, sh ka Eestile on iseloomulik süütuse presumptsiooni ja privileegi kohaldamisala lai tõlgendust, mille kohaselt laieneb süütuse presumptsioon ja privileeg kogu

---

⁴⁹ EKO 19.11.1998, C-162/97, *Gunnar Nilsson*, p 54;

⁵⁰ EIKo 11.01.2001, nr 43862/98, *Inocencio vs. Portugal*;

⁵¹ Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse juurde (väärteokaristuste reform, EL-i õigusest tulenevad rahatrahvid) 586 SE;

⁵² EIKo 23.11.2006, *Jussila vs Soome*, p 43;

⁵³ Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendite ülevaade nr 208, 19.-25.05.2014, veebis kättesaadav:

https://www.riigiteataja.ee/oigusuudised/kohtuudiste_nimekiri/4540

⁵⁴ Soo, A., Lott, A., Kangur, A. (2020) Euroopa Liidu õiguses sätestatud halduskaristuste kohaldamine Eesti õiguses. Aruanne. Tartu: Tartu Ülikool;

⁵⁵ *Ibid*; EIKo 27.09.2011, *Menarini Diagnostics S.R.L. vs Itaalia*, p 59;

kriminaalmenetlusele tervikuna, see tähendab nii kohtuvälistele kui ka kohtumenetlustele. Süütuse presumptsiooni esemelise kohaldamisala määratlemisel on oluline koht just Euroopa Kohtu ning Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikal, mille kohaselt ei piirdu süütuse presumptsiooni kohaldamisala üksnes süüteomenetlusega, kuna kuriteo mõistel on autonoomne tähendus. See tähendab, et iga juhtumi puhul peaks kaaluma nn *Engeli* kriteeriume ning esemelise kohaldamisala määratlemisele lähenema individuaalselt. Analüüsist nähtub, et nii EL kui ka Eesti õiguse puhul ei saa välistada võimalust, et süütuse presumptsioon ja selle osaks olev enese mittesüüstamise privileeg laieneb ka süüteovälisele alale, sh sellistele karistuslikele sanktsioonidele nagu näiteks EL õigusega sätestatud haldustrahvid. Lisaks eksisteerivad nn kvaasi-karistusõiguslikud sanktsioonid, millele ei peaks laienema kõik kriminaalmenetluses pakutavad garantiid, kuid teatud garantiide puudumist haldusmenetluses võib kompenseerida täielikku jurisdiktsiooni omav kohtulik järelevalve ja muud isikutele pakutavad kaitsetagatised.

1.3 Enese mittesüüstamise privileegi lubatud riived

Vastavalt Riigikohtu ja EIK praktikale enese mittesüüstamise privileegi puhul ei ole tegemist absoluutse õigusega ning sellele õigusele tuginemise võimalus sõltub üksikjuhtumi asjaoludest.⁵⁶ Nii näiteks Riigikohtu kriminaalkolleegium on eitanud enese mittesüüstamise privileegi absoluutset kehtivust, leides, et „juhtudel, mil süüdistatav otsustab end kaitsta aktiivselt, peab ta ise esitama tõendid oma väidete õigsuse kinnitamiseks või vähemalt looma menetlejale reaalse võimaluse nende väidete kontrollimiseks. Kui end aktiivselt kaitsev süüdistatav jätab esitamata oma väidete õigsust kinnitavad tõendid ega loo reaalselt võimalust nende väidete kontrollimiseks, pole alust rääkida süüdistusversiooni suhtes tekkinud kahtlustest, mida tuleks tõlgendada süüdistatava kasuks.“⁵⁷ *Telfner*’i asjas⁵⁸ inimõiguste kohus sarnaselt aktsepteeris võimalust, et kui riik on esitanud veenva versiooni, võib selle ümberlukkamiseks tõendamiskoormuse asetada kaitsele.⁵⁹ Nimetatud asjas kasutas süüdistatav *nemo tenetur* privileegi ning keeldus nii kohtueelses menetluses kui ka kohtus ütlusi andma. Vaatamata sellele, et asjas puudusid *prima facie* tõendid, kohus tugines

---

⁵⁶ Vaata nt RKKKo 18.12.2007 nr 3-1-1-85-07, EIKo 7.04.2015, *O’Donnell vs. Ühendkuningriik*; EIKo 20.03.2001, *Telfner vs. Austria*;

⁵⁷ RKKKo 18.12.2007 nr 3-1-1-85-07, p 9.1.

⁵⁸ EIKo 20.03.2001, *Telfner vs. Austria*, p 15;

⁵⁹ Haldustrahvimenetluse seaduse eelnõu seletuskiri 19.08.2020, veebis kättesaadav: https://advokatuur.ee/uploads/files/Haldustrahvimenetluse%20seadus_SK.pdf;

sellele, et liiklusõnnetuses osalenud auto oli enamasti just süüdistatava kasutusel, kuigi ametlikult registreeritud süüdistatava ema nimele. Kuna sündmuse õõl ei olnud süüdistatavat kodus, siis pidi ta näitama, et ta ei juhtinud autot sündmuse ajal. Siiski leidis EIK, et asjas on toimunud tõendamiskoormise ümberpööramine ning EIÕK art 6 lõikes 2 sätestatud süütuse presumptsiooni rikkumine,⁶⁰ kuna EIÕK art 6 lg 2 nõuab muuhulgas, et oma ülesannete täitmist ei tohiks kohtunikud alustada eelarvamusega, et süüdistatav on toime pannud etteheidetava kuriteo ning siseriiklike kohtute ülesanne ongi hinnata neile esitatud tõendeid. Süüdistatavat ei saa süüdi mõista peamiselt tema vaikimisele tuginedes, vaid tuleb hinnata kõiki esitatud tõendeid. Erinevalt *Telfner*'i kaasusest asjas *John Murry vs. Ühendkuningriik*⁶¹ leidis EIK, et teatud juhtudel, nimelt olukordades kus eeldatakse süüdistatava selgitusi kuid süüdistatav keeldub neid andma, võib vaikimist võtta arvesse tõendite veenvuse hindamisel. Selles kaasuses kahtlustati kaebajat terrorikuriteo toimepanemises. Kaebajat paluti anda selgitusi selle kohta, mida tegi majas, kus teda politsei poolt kinni peeti. Siiski ei selgitanud kaebaja midagi ei politseile ega kohtule. Siseriiklik kohus hoiatas *Murray*'d, et tema keeldumist küsimustele vastamisest võidakse tema süü kohta otsuse tegemisel arvesse võtta ning hiljem mõisteti teda kohtu poolt süüdi. *Murray* tugines oma kaebuses sellele, et siseriiklik kohus tegi tema vaikimisest järeldused ning rikkus seetõttu tema õigust vaikimisele ja õigust ennast mitte süüstada, mis on vastuolus õigusega õiglasele kohtulikule arutamisele. EIK märkis, et süüdistatavat ei saa süüdi mõista üksnes või peamiselt tema vaikimisele tuginedes. Siiski ei takista need õigused võtta vaikimist arvesse prokuratuuri poolt esitatud tõendite veenvuse hindamisel olukordades, mis nõuavad selgelt süüdistatava selgitusi. Kuna süüdistatava süü tuvastamiseks koguti märkimisväärne hulk tõendeid, oli EIK arvates järelduste tegemine tema keeldumisest anda selgitusi terve mõistuse küsimus ja seda ei saanud pidada ebaõiglaseks ega ebamõistlikuks. EIK leidis samuti, et *Murray* käitumisest põhjendatud järelduste tegemine ei toonud kaasa tõendamiskohustuse nihkumist süüdistuselt kaitsele, nii et see rikuks süütuse presumptsiooni põhimõtet. Seetõttu ei pidanud EIK kriminaalmenetlust tervikuna ebaõiglaseks ning pole tuvastanud süütuse presumptsiooni ega enese mittesüüstamise privileegi rikkumist.

Teatud juhtudel EIK on lugenud lubatavaks ütluste andmisele sundimist liiklusohutuse tagamise eesmärgil ning kui teabe andmise kohustus pole nii ulatuslik, et see hakkaks

---

⁶⁰ Lõhmus, lk 63

⁶¹ EIKo 08.02.1996, *John Murry vs. Ühendkuningriik*, p. 45-47

moonutama enese mittesüüstamise privileegist tuleneva õiguse olemust.⁶² EIK arvates tuleb seejuures silmas pidada, missuguse karistuse ähvardusel ütluste andmisele sundimine toimus, missugused menetlusgarantiid isikul olid ja kuidas saadud teavet kasutati.⁶³ Nagu eespool juba mainitud, sarnaselt asus EIK seisukohale asjas *Jalloh vs Saksamaa*⁶⁴ sedastades, et enese mittesüüstamise privileegi eesmärgiks on muuhulgas kaitsta süüdistatavat lubamatu sunni kasutamise eest, tagades seeläbi menetluse õigsust ning täites EIÕK art 6 eesmärgi. Siiski tuleb igas konkreetses kaasuses hinnata nn lubamatu sunni olemust ja ulatust, teiste asjakohaste kaitsetagatiste olemasolu ning millisteks eesmärkideks oli kasutatud sunnimeetmetega saadud teave.

Kohtuasjas *Saunders vs. Ühendkuningriik* selgitas EIK muuhulgas, et enese mittesüüstamise privileeg konventsiooni mõttes ei laiene selliste materjalide kasutamisele kriminaalmenetluses, mida võib süüdistatavalt küll saada sundkorras, kuid mis eksisteerivad kahtlustatava tahtest sõltumatult. Sellisteks on näiteks testimiseks saadud DNA-proovid ning läbiotsimise käigus omandatud dokumendid.⁶⁵ EIK on samuti leidnud, et süütuse presumptsiooniga vastuolus ei ole sõidukijuhtide allutamine alkotestimisele⁶⁶ ning karistusähvardusega kohustus teha politseile teatavaks sõidukit juhtinud isiku andmed.⁶⁷

Nagu eespool analüüsitud ei ole enese mittesüüstamise privileegi puhul tegemist absoluutse õigusega, vaid teatud juhtudel ning sõltuvalt iga konkreetse kaasuse asjaoludest on võimalik privileegile tuginemist piirata. Peamine kriteerium, millele tuleks tähelepanu pöörata on kokkuvõttes see, kas isikule olid tagatud ka muud kaitsegarantiid ja võimalus ise valida oma kaitsestrateegiat, samuti kas on kogutud ka muud olulised tõendid millele tugineda otsusele tegemisel. Analüüsist nähtub, et ei ole lubatud olukord, mil süüdistatavat mõistetakse süüdi üksnes või peamiselt tema vaikimisele tuginedes. Edaspidi analüüsib autor enese mitte süüstamise privileegi teoreetilisi põhjendusi, et teha kindlaks privileegi teoreetilist olemust

---

⁶² EIKo 29.06.2007, *O'Halloran ja Francis vs. Ühendkuningriik*, p 57; RKKKo nr 4-16-6037, p 19;

⁶³ *Ibid*;

⁶⁴ EIKo 11.07.2006, *Jalloh vs Saksamaa*, p 100-101: „In examining whether a procedure has extinguished the very essence of the privilege against self-incrimination, the Court will have regard, in particular, to the following elements: the nature and degree of the compulsion, the existence of any relevant safeguards in the procedures and the use to which any material so obtained is put“;

⁶⁵ EIK 17.12.1996 *Saunders vs. Ühendkuningriik*, p 69; Vaata ka EIKo 11.07.2006, *Jalloh vs. Saksamaa*, p-d 100–117;

⁶⁶ EIKo 15.06.1999, *Tirado Ortiz ja Lozano Martin vs. Hispaania*;

⁶⁷ EIKo 29.06.2007, *O'Halloran ja Francis vs. Ühendkuningriik*;

ja nende põhjenduste valguses analüüsida, kas privileeg on olemuslikult kohaldatav juriidilistele isikutele.

1.4 Enese mittesüüstamise privileegi ajalugu ja teoreetilised põhjendused

Enese mittesüüstamise privileegi ajalooline taust on üsna segane ning privileegi päritolu, selle esialgse eesmärgi ja tähenduse üle on tekkinud ajas palju vaidlusi.⁶⁸ Õiguskirjanduses leitakse, et selle juured ulatuvad juba Hammurapi koodeksi aega⁶⁹ ning leiduvad ka Justinianuse digestidest, kus süü tõendamiskohustus lasus süüdistajal.⁷⁰ Erinevad tõlgendused on omistatud privileegile alates selle loomisest, mida illustreerivad mitmed hüpoteesid, mis seostavad privileegi päritolu 4., 13., 17. ja 18-19. sajanditega.⁷¹ Nii näiteks A. R. Amar and R. B. Lettow seostavad enese mittesüüstamise privileegi ja selle tekkeajalugu religioosse kohustusega tunnistada oma patud preestrile privaatses vestluses ja seejuures isikule tagatud õigusega mitte tunnistada oma patud üles avalikult.⁷² Selle õiguse juured ulatuvad A. R. Amar and R. B. Lettow järgi 4. sajandisse. Kohtuniku Walsh arvamuses kohtuasjas *Saunders vs. Ühendkuningriik*⁷³ kajastub, et enese mittesüüstamise privileegi seemned istutati tavaõigusesse 13. sajandil, mil kirikukohtud kuritarvitasid uut süsteemi, mis põhines nn *ex officio* vandel. Nimelt ketserite otsimisel ja kindlaks tegemisel asendati kohtumenetlus katsumuse ja vandega. Juhul kui kahtlusalune isik komistas vande andmise ajal, peeti seda jumala otsuse märgiks ning see oli otsustavaks faktoriks süü tuvastamisel ja seda sõltumata kahtlusaluse isiku süü tegelikust tõenäosusest. Süütuse presumptsiooni põhimõtte vastandub varajasel keskajal valitsevale süü presumptsioonile, mil süüdistatava süü deklareerimine oli jumala tahteks ja otsuseks ehk sisuliselt süüd eeldati,

---

⁶⁸ McInerney, P. The privilege against self-incrimination from early origins to Judges' Rules: challenging the 'orthodox view'. – *International Journal of Evidence & Proof*, 2014, lk 101-102; Vaata ka - Redmayne, M. Rethinking the Privilege Against Self-Incrimination. – *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 27, No. 2, 2007, lk 209–232;

⁶⁹ 18. sajand eKr.

⁷⁰ Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Teine, täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn: Juura 2014, lk 59

⁷¹ McInerney, P. The privilege against self-incrimination from early origins to Judges' Rules: challenging the 'orthodox view'. – *International Journal of Evidence & Proof*, 2014, lk 101-102; Amar, A. R. , Lettow, R. B. *Fifth Amendment First Principles: The Self-incrimination Clause*, 1995; Wigmore, J. H. *The Privilege Against Self-incrimination: Its History*, 1902; Kohtuniku Walsh aramus, EIKo 17.12.1996, *Saunders vs. Ühendkuningriik*, lk 27-29;

⁷² Amar, A. R. , Lettow, R. B. *Fifth Amendment First Principles: The Self-incrimination Clause*, 1995: kaitse avaliku ülestunnistuse eest oli isikutele tagatud juba 4. sajandil;

⁷³ Kohtuniku Walsh aramus, EIKo 17.12.1996, *Saunders vs. Ühendkuningriik*, lk 27-29;

mitte tõestati. Vastuseis *ex officio* vande sai nii laialt levinud, et järk-järgult kujunes välja tavaõiguse doktriin, mille kohaselt inimesel oli privileeg keelduda enda vastu ütlusi andmast.⁷⁴ Levy poolt esitatud teooria kohaselt⁷⁵ tulenes enese mittesüüstamise privileeg samuti pikast võitlusest tavaõiguse kohtute, juristide, parlamendiliikmete ja teiste vahel *ex officio* vande vastu, mida kasutasid kirikukohtud.⁷⁶ Vanne kohustas seda andnud isikut vastama talle esitatud küsimustele, mis sageli viis enesesüüdistamiseni, kuna kahtluselast ei teavitatud tema vastu esitatud süüdistustest ega tema süüle osutavatest tõenditest. Levy pakub, et privileeg kehtestati 17. sajandi keskpaigas ning selle tähendus on aja jooksul muutunud. Esialgu seisnes privileegi idee selles, et keegi ei pea tunnistama oma süüd, kui tema suhtes puudub tugev kahtlus. Hiljem arenes idee edasi ning seisis selle eest, et vandega või vandeta isiku sundimine ennast süüstama oli ebaõiglane. Langbein käsitleb enese mittesüüstamise privileegi tagavaõiguse juristide saavutusena, selgitades, et privileegi tõeline päritolu peitub võistleva kriminaalmenetluse tõus 18. sajandi lõpus, mitte aga Inglise kõrgpoliitikas.⁷⁷

McInerney⁷⁸ on jõudnud järeldusele, et kõikide tema poolt analüüsitud teooriate põhjal võib teha teatud ekstrapolatsioone. Nimelt nähtub tema analüüsist, et enese mittesüüstamise privileeg tulenes ladina keelsest maksimist *nemo tenetur prodere seipsum*, mis tähendab, et kedagi ei tohi sundida tunnistama enda vastu. Maksim pärineb *Ius Commune*'st ning Mandri-Euroopas praktiseeritavast Rooma ja kanoonilisest õigusest, mis mõjutas 16. ja 17. sajandil Inglise kiriku- ja eesõiguskohtute praktikat. Sellest lähtuvalt on ilmne, et privileeg tulenes esimese astme kirikukohtute praktikast.⁷⁹ Kuigi esialgu oli privileeg seotud usulise kohustusega tunnistada üles oma patud 4. sajandil, arenes see alates 14. sajandist edasi. Privileegi ajalugu alates sellest perioodist kuni vähemalt 17. sajandi keskpaigani on lahutamatu seotud kiriku- ja eesõiguslike kohtute sunni ulatuse vaidlustamisega ja *ex officio* vandega.⁸⁰ McInerney seostab enese mittesüüstamise privileegi kolme erineva allõigusega, mis arenesid tema hinnangul üsna erinevate ajalooliste trajektooride järgi.

---

⁷⁴ *Ibid*

⁷⁵ Levy, L.W. *Origins of the Fifth Amendment*. – Oxford University Press, 1968;

⁷⁶ Lambergts, S. *The Privilege against Self-Incrimination: A Chameleon of Criminal Procedure*. – *New Journal of European Criminal Law* 2016;

⁷⁷ Langbein, J.H. *The Historical Origins of the Privilege against Self-Incrimination at Common Law*. *Michigan Law Review* 92, 1994, lk 1047-1085;

⁷⁸ McInerney, P. *The privilege against self-incrimination from early origins to Judges' Rules: challenging the orthodox view*. – *International Journal of Evidence & Proof*, 2014, lk 104;

⁷⁹ *Ibid*;

⁸⁰ *Ibid*;

Esimeseks on tunnistajad kriminaal-, tsiviil- ja kohtuvälisel uurimisel, teiseks on süüdistatava õigus keelduda ütluste andmisest kohtumenetluses ning kolmandaks on kahtlustatava õigus vaikida kohtueelses menetluses.⁸¹ McInerney väidab, et nimetatud immunitetide rühmad erinevad oma tähenduse, päritolu ja olulisuse poolest,⁸² lisaks, McInerney analüüsist nähtub, et nende õiguste õiguslikud alused on väga erinevad.⁸³ Ühelt poolt, kujunes välja tunnistaja privileeg, mida tunnustati õigusena 1640. aastatel ning seostati konkreetse õigusliku alusega. Süüdistatava õigus keelduda ütluste andmisest kohtumenetluses ja kohtueelses menetluses arenes praktikast välja ning toimus see McInerney järgi 19. sajandil. Lamberights võttis oma analüüsis kokku⁸⁴ sarnaselt McInerney'ga, et privileegi juured on *Ius Commune*'s, kus selle mõte oli esialgselt selles, et kedagi ei saa kohustada rääkima tõtt vande all, välja arvatud juhul, kui kahtluseluse vastu oli väidetavalt tugev *fumus boni iuris*.⁸⁵ Kuigi tavaõiguse kohtud aitasid kaasa privileegi arenemisele, siiski süüdistatava vaikimisest negatiivsete järelduste tegemine oli ikka veel tavaliseks nähtuseks, samuti ei olnud lubatud advokaatide abi kasutamine.⁸⁶ Lamberights väidab, et õigus⁸⁷ vaikida on seotud just võistleva õigusega ning üleminekuga kohtulikule arutamisele 18.-19. sajandil, millal lubati advokaate ja aktsepteeriti tõendamisstandardit väljaspool mõistlikku kahtlust.⁸⁸ Lisaks, märgib Lamberights, et Mandri-Euroopas arenes privileeg veel aeglasemalt ja seda mitmel põhjusel. Esiteks, erinevalt tavaõigusest kasutasid kontinentaalsed kriminaalkohtud samasuguseid tavasid nagu kirikukohtud, nimelt vannet ja piinamist. Euroopa inkvisitsioonilist kriminaalõigussüsteemi iseloomustasid pikka aega ranged tõendamisreeglid, kus ülestunnistustel oli võtmeroll.⁸⁹ Eeltoodu alusel saab väita, et

---

⁸¹ McInerney, P. The privilege against self-incrimination from early origins to Judges' Rules: challenging the orthodox view. – *International Journal of Evidence & Proof*, 2014, lk 101;

⁸² Sellel põhjusel on keeruline õigustada ning põhjendada enese mittesüüstamise privileegi, sh teha kindlaks privileegi ulatust. *Ibid*, lk 102;

⁸³ *Ibid*, lk 137

⁸⁴ Lamberights, S. The Privilege against Self-Incrimination: A Chameleon of Criminal Procedure. – *New Journal of European Criminal Law* 2016 (7) 4, lk 423-424;

⁸⁵ „*Fumus boni iuris* – hea (juriidiliselt korrektse ja faktidega põhjendatud) õiguse hõng (esialgsete õiguskaitsevahendite kohaldamise taotlus on tõenäoliselt põhjendatud – väljendit kasutatakse Euroopa Kohtus)“. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. *Ladina-eesti õigussõnastik*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2005, lk 112;

⁸⁶ Sarnaselt ka McInerney, lk 136

⁸⁷ Privileeg muutus just õiguseks, kuna enne seda privileegi kohaldamisel oli liiga palju takistusi ja erandeid;

⁸⁸ Lamberights, S. The Privilege against Self-Incrimination: A Chameleon of Criminal Procedure. – *New Journal of European Criminal Law* 2016 (7) 4, lk 423-424;

⁸⁹ *Ibid*;

Mandri-Euroopa õigussüsteemi jaoks enese mittesüüstamise privileeg on suhteliselt uus nähtus.

Rääkides privileegi tänapäevasest arusaamast, siis privileegile on antud päris mitmeid põhjendusi ning õigustusi. Seda seostatakse moraalsusega, inimväärikusega, võistleva menetlusega, süütu kaitsega, õiglase kohtumenetlusega ja muude kaitseõigustega.⁹⁰ Õiguskirjanduses leitakse, et akadeemilised püüdlused õigustada enese mittesüüstamise privileegi on ebaõnnestunud ning privileegi sidusa põhjenduse puudumine on midagi enam kui puhas filosoofiline või juriidiline probleem, kuna privileegi eesmärk ja ulatus on ebaselge.⁹¹

Privileegi üheks põhjenduseks on näide Ameerika Ühendriikide kohtupraktikast, mis on tihedalt seotud just privileegi ajaloolise päritoluga ning põhineb inimväärikuse printsiibil.⁹² Selle põhjenduse peamiseks argumendiks on väide, mille kohaselt oleks ebainimlik sundida inimest tekitama ise endale kahju ja tegutseda agendina ise enda vastu, valides kolme alternatiivi vahel, milleks on kas enesesüüdistamine, valeütluste andmine või põlgus kohtu vastu (nn *julma trilemma argument* ehk inglise keeles *the cruel trilemma thesis*).⁹³ Seda kontseptsiooni on palju kritiseeritud. Mõned kriitikud on juhtinud tähelepanu sellele, et *julma trilemma argument* on kaotanud oma tähtsuse ning esiplaanile võiks kerkida hoopis teine probleem, nimelt vaikimise kahjulikud tagajärjed süüdistatava jaoks, mitte aga julmuse kriteerium. Samuti kontseptsioon on kritiseeritud põhjusel, et kui keegi on sunnitud ennast süüdistama, siis on see tingitud tema enda kuritegelikust käitumisest.⁹⁴ Õiguskirjanduses võib leida privileegi õigustusi, mida Green nimetab instrumentalistlikeks.⁹⁵ Privileegi kõige levinum instrumentalistlik õigustus Green'i hinnangul on see, et privileeg aitab vältida *süütute, kuid närviliste* süüdimõistmist. Närvilisteks nimetab Green süüdistatavaid, kes ülemäärase stressi taseme tõttu kohtuistungil võivad ütluste andmisel läbi kukkuda. Närviliste süütute kontseptsiooni nõrgaks kohaks on see, et privileegi ulatus kipub olema palju laiem, kui eelnimetatud õigustus võib pakkuda. Sellisel viisil õigustatud privileeg ei

---

⁹⁰ Lamberights, lk 424; Dressler, J, Michaels, A. C. Criminal Procedure – Volume 1: Investigation (Lexis Nexis, 2013), lk 415-420;

⁹¹ Green, M. S. The Privilege's Last Sound: The Privilege against Self-Incrimination and the Right to Rebel against the State. Brooklyn Law Review, vol. 65, no. 3, 1999, lk 628-629;

⁹² Lamberights, lk 424;

⁹³ Lamberights, lk 424; Dressler, J, Michaels, A., lk 415; Green, M. S., lk 627-716;

⁹⁴ Dolinko, D. Is there a rationale for the privilege against self-incrimination?, (1986) UCLA L. Rev.;

⁹⁵ Green, M. S., lk 640-641;

peaks hõlmama kohtueelses menetluses antud ütlusi,⁹⁶ samuti ei peaks see laienema dokumentaalsetele tõenditele. Peab kohe märkima, et inimväärikusel, inimlikkusel või inimfaktoril põhinev privileegi õigustus ei peaks laienema juriidilistele isikutele, arvestades juriidilise isiku kui õigusliku abstraktsiooni olemust ehk teisisõnu ei ole juriidilisele isikule võimalik omistada üksnes inimesele iseloomulikke omadusi.

Privileegi teise põhjenduse⁹⁷ kohaselt käsitatakse seda õiglase menetluse keskseks komponendiks, mille mõtteks on kaitsta süüdistatavat riigi poolt lubamatu sunni kasutamise eest, tagades seeläbi kriminaalmenetluse õigsust ning aidates vältida vigu õigusemõistmises.⁹⁸ Inimõiguste kohtu praktikas, nagu eespool magistritöös juba mainitud, privileegi põhjendus on seotud EIÕK artikli 6 eesmärkidega⁹⁹ ning süütuse presumptsiooniga. Selles valguses peaks riik ise tegema tööd, kogudes ja esitades tõendeid isiku vastu ning ebaõige oleks süütuse presumptsioonist lähtuvalt nõuda kahtlustatavalt teda süüstavaid tõendeid kui tema suhtes on alustatud kriminaalmenetlus.¹⁰⁰ Lamberights märkib oma analüüsis, et seostades enese mittesüüstamise privileegi ja õigust vaikida süütuse presumptsiooniga on selge, et privileegiga hõlmatud mitte ainult ennast süüstavad ütlused kuid ka dokumentaalsed tõendid.¹⁰¹ Siiski ei ole privileegi puhul tegemist absoluutse õigusega¹⁰², vaid andes hinnangut riigi sunni lubamatusele või siis lubatavusele, Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kohaselt võetakse arvesse riigi sunni olemust ja ulatust, avalikku huvi süüteo uurimisel ja selle eest karistamisel, kriminaalmenetluses muid kaitsetagatise ja muude tõendite kasutamist.¹⁰³ Euroopa Kohus on sarnaselt sidunud privileegi kahtlustatava kaitseõigustega, leides, et riik ei saa sundida ettevõtjat teabenõudega vastama küsimustele, mis eeldaksid isiku poolt EL konkurentsioiguse rikkumise tunnistamist. Täpsemalt seostas Euroopa Kohus privileegi komisjoni kohustusega kanda tõendamiskoormist.¹⁰⁴

---

⁹⁶ *Ibid*;

⁹⁷ Ja ilmselt Euroopa õigusruumis valitseva enese mittesüüstamise privileegi põhjenduse kohaselt;

⁹⁸ Lamberights, lk 424;

⁹⁹ EIKo 30.04.2015, *Kapetanios ja teised vs. Kreeka*, p 82; EIKo 18.03.2010, *Krumpholz vs. Austria*, p 30; EIKo 17.12.1996, *Saunders vs. Ühendkuningriik*, p 68;

¹⁰⁰ Ashworth, A. Self-Incrimination in European Human Rights Law – a Pregnant Pragmatism?, 2008, Cardozo L. Rev. 751, 768;

¹⁰¹ Lamberights, lk 426; Ashworth, A. Self-Incrimination in European Human Rights Law - A Pregnant Pragmatism, 30 Cardozo L. Rev., 2008, lk 768;

¹⁰² EIKo, 20.04.2010, *Adetoro v UK*;

¹⁰³ EIKo, 11-07.2006, *Jalloh v Germany*, p 97, 101; Lamberights, lk 427 ja viided EIK praktikale

¹⁰⁴ EKO 27.06.2011, T-297/11, *Buzzi Unicem SpA v Komisjon*, p 60; EKO 18.10.1989, C-374/87, *Orkem vs. Euroopa Komisjon*, p-d 34–35; EKO 29.04.2004, T-236/01, T-239/01, T-244/01-T-246/01, T-251/01 ja T-252/01 *Tokai Carbon Co. Ltd ja teised*, p 402; Vaata ka Lamberights, lk 426;

Eelkäsitletud privileegi põhjenduse peamine kriitika Lamberights'i järgi on seotud privileegi sisuliste ja menetluslike aspektide segimine kuga.¹⁰⁵ Nimelt, märgib tema, et süüdistatava tahte kaitsmine kui privileegi sisuline aspekt ei tohiks viia selleni, et privileegi ja muude kaitseõiguste vahelise seose jäetakse tähelepanuta. Seosest tõhusa kaitse kriminaalmenetluses ja vaikimisõiguse vahel räägib Jackson, kes toob esile, et vaikimisprivileegi õigustus läheb siiski instrumentalistlikust vajadusest vältida isikute väär süüdistust kaugemale. Lisaks süütute isikute kaitse tagamisele võib väita, et vaikimisõigus on üldiste kaitseõiguste menetluslik osa ehk vajalik selleks, et kahtlustataval oleks võimalik ennast tõhusalt kaitsta.¹⁰⁶ Jackson juhib tähelepanu sellele, et erinevalt kaebajalt *Saunders*'i kaasusest¹⁰⁷, kus ta pidi esitama menetlejatele informatsiooni väljaspool kriminaalmenetlust, vahi all olevad isikud on palju haavatavamas seisundis. Jackson märgib, et väljaspool kriminaalmenetlust teatatakse isikutele aegsasti ette ja reeglina kirjalikus vormis, mida või mis informatsiooni neilt nõutakse ning soovitatakse esindaja osavõttu. Kriminaalmenetluse raames kinni peetud või vahi all oleva kahtlustatava isiku ülekuulamine toimub hoopis teises vormis. Nii pakub Jackson oma analüüsis, et kahtlustatava tõhusa kaitse tagamiseks ei peaks teda kuulama üle enne, kui on loodud kõik tingimused tõhusa kaitsestrateegia ettevalmistamiseks, sh peaks tagama kahtlustatavale kaitsja õigusnõu, et ta saaks otsustada, kuidas ta tahab ennast kaitsta.

Kolmandaks enese mittesüüstamise privileegi põhjenduseks on õiguskirjanduses toodud nn intellektuaalse või vaimse privaatsuse kaitse (inglise keeles *mental privacy*).¹⁰⁸ See tähendab, et isik peaks olema vaba otsustama, millist info tahab ta enda kohta avaldada. Lamberights märgib vaimse privaatsuse argumendi kohta, et see keskendub pigem elementidele mis eksisteerivad isiku meeles või teadvuses ja see tõttu ei paku nimetatud põhjendus eriti kaitset materiaalsetele või dokumentaalsetele elementidele nagu hääl, DNA, sõrmejärjel, aga ka dokumendid. Siiski argument, mille kohaselt eraelu puutumatus kaitse on enese mittesüüstamise privileegi keskseks eesmärgiks on seatud kahtluse alla ning palju kritiseeritud õiguskirjanduses.¹⁰⁹ Esimene küsimus, mida Dolinko esitab eraelu kaitse argumendi pooldajatele: miks ainult enesesüüdistus? Saab õigustatult väita, et

---

¹⁰⁵ Lamberights, lk 426-427;

¹⁰⁶ Jackson, J. Re-Conceptualizing the Right of Silence as an Effective Fair Trial Standard. *International and Comparative Law Quarterly* 58, no. 4, 2009, lk 853-854

¹⁰⁷ EIKo 17.12.1996, *Saunders v. Ühendkuningriik*;

¹⁰⁸ Lamberights, lk 427; Dolinko, D. Is There a Rationale for the Privilege against Self-Incrimination. *UCLA Law Review* 33, 1985, lk 1063-1148

¹⁰⁹ Dolinko, lk 1114-1118;

põhimõtteliselt alati, kui isiku tahte vastaselt avalikustatakse teda potentsiaalselt kahjustavat infot, vähendatakse, rikutakse või kahjustatakse siis isiku privaatsust. Samas aga takistab enese mittesüüstamise privileeg ainult sellise info avalikustamist, mis võib viia enese süüdistamiseni ning ei hõlma neid juhtumeid, kus isikut ohustab näiteks tsiviilkaristus (inglise keeles *civil penalty*), elatise kaotus, avalik häbi või esineb teatud juhtudel isegi surmaoht. Kui eraelu puutumatus kaitse oleks tõesti privileegi keskseks eesmärgiks, kas see ei peaks laienema muudele macst rikkuvatele vormidele, küsib õigustatult Dolinko.¹¹⁰

Kuigi enese mittesüüstamise privileegi iseloomustab keerulisus ning komplekssus, privileegi tähtsus kriminaalmenetluses on väga laialdaselt tunnustatud.¹¹¹ Nagu leitud, EIK käsitleb enese mittesüüstamise privileegi rahvusvahelise standardina, mis on õiglase kohtumenetluse keskseks komponendiks.¹¹² Sarnaselt ka Ameerika Ühendriikide Ülemkohus asus seisukohale, et privileegil on oluline roll, kuna see edendab vabaduse ning tsivilisatsiooni arengut.¹¹³ Lamberights märkib, viidates EIK praktikale, et vaatamata privileegi puudustele, kaitseb see mitmeid huve koosmõjus teiste kaitseõigustega. Eriti tähelepanu väärib õigus kaitsja abile ning kahtlustatava ja süüdistatava õigus valida oma kaitsestrateegiat.¹¹⁴ EIK käsitles varajast juurdepääsu kaitsja abile enese mittesüüstamise privileegi menetluslikuks tagatiseks, arvestades süüdistatava erilist haavatavust kriminaalmenetluse varajases staadiumis.¹¹⁵ Nagu eespool käsitletud, siiaamaani tekkivad vaidlused privileegi ajaloolise päritolu ning selle tähenduse üle, kuna tegemist on õigusega, mille ulatus, tähendus ja õigustused on aja jooksul muutunud. Vaatamata sellele, et on raske või suisa võimatu nimetada enese mittesüüstamise privileegi üht ja põhimõttelist õigustust, võib privileeg täita olulisi funktsioone terviklikus õigussüsteemis ning privileegi tühistamine kahjustaks kogu seda süsteemi.¹¹⁶

---

¹¹⁰ *Ibid*, lk 1114-1115;

¹¹¹ Trechsel, S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford University Press, 2005, lk 341; Veas, J.E. A Comparative Analysis of the Case Law of the European Court of Human Rights on the Right against Self-Incrimination, 8 REV. BRASILEIRA DE DIREITO PROCESSUAL PENAL 869 (2022), lk 871;

¹¹² Veas, J.E. A Comparative Analysis of the Case Law of the European Court of Human Rights on the Right against Self-Incrimination, 8 REV. BRASILEIRA DE DIREITO PROCESSUAL PENAL 869 (2022), lk 871;

¹¹³ *Ibid*; vaata ka *Ullmann v. United States*, 350 US 422, 426 (1956): The right against self-incrimination "registers an important advance in the development of our liberty-one of the great landmarks in man's struggle to make himself civilized".

¹¹⁴ Lamberights, lk 428; vaata nt EIKo 23.06.2016, *Truten vs Ukraina*;

¹¹⁵ nt EIKo 23.06.2016, *Truten vs Ukraina*, p 67;

¹¹⁶ *Ibid*, lk 1064;

Eespool analüüsitud teooriate põhjal saab väita, et siamaani puudub universaalne enese mitte süüstamise privileegi õigustus. Privileegi esialgse eesmärgi, päritolu ja tähenduse üle on tekkinud ajas palju vaidlusi, kuid analüüsi käigus on jõutud järeldusele, et privileeg tulenes Mandri-Euroopas praktiseeritavast Rooma ja kanoonilisest õigusest, mis mõjutas 16. ja 17. sajandil Inglise kiriku- ja eesõiguskohute praktikat. Esialgset privileegi mõtet seostatakse süütute kaitsega ning hiljem muutus privileeg kriminaalmenetluse õigsuse tagamise garantiks. Kokkuvõtlikult eristatakse kolme erinevat teooriat, mis õigustavad enese mittesüüstamise privileegi, nimelt julma trilemma argument, mis seostab privileegi inimlikkusega, vaimse privaatsuse teooria ning teooria, mis seostab privileegi EIÕK artiklist 6 tulenevate eesmärkidega. Eespoolt käsitletud teooriate valguses analüüsib autor privileegi kohaldumise võimalikkust juriidilistele isikutele, võttes arvesse juriidilise isiku olemust ning karistamise eesmärke.

2 Enese mittesüüstamise privileegi kohaldumine juriidilisele isikule

2.1 Juriidilise isiku vastutus ja esindamine kriminaalmenetluses Eesti õiguse järgi

Juriidilise isiku kriminaalvastutuse ühtne instituut eksisteerib Eestis alates karistusseadustiku jõustumisest.¹¹⁷ Eesti karistusõigus näeb ette juriidilise isiku vastutust nii kuriteo kui ka väärteo eest. Karistusseadustiku (KarS) kehtiva redaktsiooni¹¹⁸, täpsemalt § 14 lõike 1 kohaselt vastutab juriidiline isik seaduses sätestatud juhtudel teo eest, mis on toime pandud tema organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja poolt juriidilise isiku huvides. Vastavalt kujunenud praktikale ja ka karistusseadustiku kommentaarides avaldatud seisukoha järgi KarS § 14 põhineb nn derivatiivse ehk tuletatud vastutuse mudelil, mis tähendab, et juriidilisele isikule omistatakse temaga seotud füüsiliste isikute tegevuse.¹¹⁹ Juriidilise isiku vastutus ei ole autonoomne nähtus, vaid derivatiivsel ehk tuletatud teel füüsilise isiku süülisest käitumisest pärinev vastutus, mis eeldab alati süüteo toimepannud füüsilise isiku väljaselgitamist.¹²⁰ Riigikohus on juhtinud tähelepanu, et kuna KarS § 2 lg 2 kohaselt on karistatav üksnes tegu, mis vastab süüteo koosseisule, on õigusvastane ja mille toimepanemises on isik süüdi, vastutab juriidiline isik vaid juhul, kui tema organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja käitumises esinevad kõik eelnimetatud deliktistruktuuri elemendid.¹²¹ KarS § 14 lg 1 sõnastusest nähtub, et muuhulgas vastutab juriidiline isik tema organi tegevuse eest ehk grammatiliselt tõlgendades, eristab seadusandja juriidilise isiku organit ja selle liiget mitte juhuslikult. Kuna organ ei ole käsitatav füüsilise isikuna, vaid on füüsiliste isikute kogum, siis tundub loogiline, et juriidilise isiku organi õigusvastase tegevuse puhul ei peaks alati konkreetset füüsilist isikut välja selgitama. Nii on Riigikohus siiski aktsepteerinud, et erandjuhtudel, näiteks organisese salajase hääletuse puhul, ei ole vajalik välja selgitada organi iga konkreetse liikme tegevust, kui on ilmne, et õigusrikkumisele viinud otsuse langetamisel vastas organi

---

¹¹⁷ Esimene karistusseadustiku redaktsiooni jõustus 01.09.2002 ehk siis tänasel hetkel selle jõustumisest on möödunud 20 aastat.

¹¹⁸ Karistusseadustik, RT I, 06.01.2023, 4;

¹¹⁹ RKKKo 06.05.2005, nr 3-1-1-137-04; RKKKo 12.05.2011, nr 3-1-1-30-11 p 15.1; RKKKo 08.03.2017, nr 3-1-1-84-16 p 27; RKKKo 17.11.2017, nr 4-16-5811/27 p 11; RKKKo 04.05.2020, nr 4-19-4632/23 p 8; Pikamäe, P., Sootak, J. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2020, kumm 2; Veebis kättesaadav: https://karistusseadustik.juuraveeb.ee/sisu/43954/14_juriidilise_isiku_vastutus;

¹²⁰ *Ibid*;

¹²¹ Vaata nt RKKKo 28.09.2004, nr 3-1-1-82-04;

liikmete tegevus deliktstruktuuri kõigile elementidele. Lisaks eelnevale tuleb ka tuvastada, et vastav organ või juhtivtöötaja tegutses juriidilise isiku huvides.“¹²²

KarS § 37¹ sätestab juriidilise isiku süüd välistavat asjaolu. Nimelt viidatud paragrahvi kohaselt juriidilisel isikul puudub süü, kui tema pädeva esindaja toimepandud tegu oli juriidilise isiku jaoks vältimatu. KarS § 37¹ on lisatud üldosasse 2014. aastal karistusõiguse revisjoni käigus eesmärgiga tugevdada süüühimõtet juriidiliste isikute valdkonnas.¹²³ Aastal 2008 täiendati KarS § 14 lg 1, laiendades isikute ringi, kes võivad oma tegudega kaasa tuua juriidilise isiku vastutuse, täpsemalt lisades pädeva esindaja. Juriidilise isiku vastutuse täiendava kriteeriumi loomist põhjendati asjaoluga, et sisuliselt loobuti juriidilise isiku vastutuse sidumisest üksnes selliste isikute tegevusega, kelle pädevuses väljendada juriidilise isiku tahet, samas loodi õiguslik alus tavatöötajate õigusrikkumiste omistamiseks juriidilisele isikule.¹²⁴ KarS §-s 37¹ on kirjeldatud olukord, kus juriidilise isiku tahtevabadus on sisuliselt piiratud. See tähendab, et vaatamata sellele, et juriidiline isik on valinud õiguspärase käitumise teed, ei saanud ta õigusrikkumist vältida või ära hoida. Juriidilise isiku puhul ei ole alati käitumisvaliku üle otsustaja ja sellest tulenev karistusõigusliku vastutuse kandja loomulikul viisil kokkulangevad ning juriidilise isiku pädeva esindaja tegutsemine võib osutada ettevõtte jaoks suureks üllatuseks.¹²⁵ KarS § 37¹ ei kohaldu kehtiva redaktsiooni järgi juhtudel, kui juriidilise isiku vastutuse kohaldamise aluseks on juhtivtöötaja, organi või selle liikme poolt juriidilise isiku huvides toime pandud süütegu. Sellisel juhul ei ole vaja juriidilise isiku süüd välistava asjaolu puudumist KarS § 37¹ mõttes eraldi kontrollida, kuna juriidilise isiku süü tuleneb juba koosseisupärase teo toimepannud organi liikme või juhtivtöötaja enda süüst.¹²⁶ Siiski alates 01.11.2023 jõustuvad karistusseadustiku muudatused, mis puudutavad muuhulgas § 37¹ sõnastust. Vastavalt uuele redaktsioonile juriidilisel isikul puudub süü, kui KarS § 14 lõikes 1 nimetatud organi või isiku tegu oli juriidilise isiku jaoks vältimatu. Seega ei erista seadusandja uues karistusseadustiku redaktsioonis, kas tegemist on pädeva esindaja või mingi muu KarS § 14 lg 1 nimetatud isikuga või organiga. Süüteo vältimatus on kehtiva redaktsiooni

---

¹²² *Ibid*;

¹²³ Pikamäe, P., Sootak, J. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2020, § 37¹, komm 1. Veebis kättesaadav:

https://karistusseadustik.juuraveeb.ee/sisu/43982/37_sup_1_sup_juriidilise_isiku_suu_puudumine;

¹²⁴ *Ibid*;

¹²⁵ *Ibid*;

¹²⁶ Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse juurde, RT I, 12.07.2014, 1 - jõust 01.01.2015, veebis:

<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad>;

seletuskirjas käsitletud põgusalt.¹²⁷ Seadusandja on jätnud konkreetsete kriteeriumide ja kontrollsammude väljatöötamise KarS § 37¹ kohaldamisel kohtu pädevusse ning ei ole täpselt selgitanud, kuidas peab tuvastama, kas pädeva esindaja õigusrikkumise puhul oli juriidilisel isikul võimalik konkreetse teo ära hoida. Üheks näiteks on siiski toodud olukord, kus juriidiline isik on oma organisatsioonis võtnud kasutusele kõik süüteo toimepanemise ennetamise ja õiguspärase käitumise tagamise meetmed ja teinud kõik temast oleneva, et tema töötajad õigusvastaseid tegusid toime ei paneks.¹²⁸ Seega fookuses on ettevõtte organisatsioonikultuur ja järelevalve teostamine töötajate tegevuse üle, mis selgelt viitab juriidilise isiku vastutuse organisatsioonilise mudeli suunas liikumisele.¹²⁹ See ei anna aga alust KarS-is sätestatud klassikalisest deliktstruktuurist mööda minna ning eelnevalt peab tuvastama pädeva esindaja toimepandud õigusrikkumise omistatavus juriidilisele isikule § 14 mõttes.¹³⁰

Praeguses KarS-i redaktsioonis ei sisaldu füüsilise isiku vastutuse aluste kõrval eraldi juriidilise isiku kriminaalvastutuse eelduste süsteemi.¹³¹ Juba mainitud 01.11.2023 jõustavas karistusseadustiku redaktsioonis tehtud muudatustega laiendatakse juriidilise isiku vastutuse aluseid. Selleks sõnastatakse eelnõu § 1 p 1 ümber järgmiselt: *(1) Juriidiline isik vastutab seaduses sätestatud juhtudel teo eest, mille on tema huvides või tema õiguslikke kohustusi rikkudes toime pannud: 1) tema organ, selle liige, juhtivtöötaja või pädev esindaja või 2) mistahes isik käesoleva lõike punktis 1 nimetatud organi või isiku korraldusel või juriidilise isiku puuduliku töökorralduse või järelevalve tõttu.*¹³² Tulevased muudatused võtavad eeskätt kokku juba eksisteeriva kohtupraktika¹³³ ning kipuvad lahendama juriidilise

---

¹²⁷ *Ibid*;

¹²⁸ *Ibid*;

¹²⁹ Juriidilise isiku organisatsioonilise vastutuse (mis on tuletatud vastutuse vastandiks) puhul pööratakse tähelepanu just ettevõttes toimivatele sisemistele protsessidele, näiteks organisatsioonikultuurile, töökorraldusele ja kontrollimehhanismidele. Fookuses on just juriidilise isiku võime hoida ära kuritegude toimepanemist tema töötajate poolt ehk nn organisatsioonilise süü (*corporate blame*), mitte aga juhtivtöötaja, organi liikme või muu füüsilise isiku juriidilise isiku huvides teostatav tegevus. Kõnealuse mudeli esindajaks on õiguskirjanduses esile toodud näiteks Šveits, Jaapan, Korea, Austraalia. (Vaata nt Soo, A., Lott, A., Kangur, A. (2020) Euroopa Liidu õiguses sätestatud halduskaristuste kohaldamine Eesti õiguses. Aruanne. Tartu: Tartu Ülikool, lk 64). Käesolevas alapeatükis ei keskendu autor erinevate juriidilise isiku kriminaalvastutuse teooriate käsitlusele.

¹³⁰ Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse juurde, RT I, 12.07.2014, 1 - jõust 01.01.2015, veebis:

<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad>;

¹³¹ Pikamäe, P., Sootak, J. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2020, § 14, komm 2;

¹³² Karistusseadustik, RT I, 11.03.2023, 10; Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) 94 SE:

<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/1bfa1944-2de6-449d-a788-887bc84cfd0f>

¹³³ Nt RKKKo 28.03.2012, nr 3-1-1-21-12;

isiku vastutusega seonduvaid praktilisi probleeme.¹³⁴ Nii näiteks Riigikohus on öelnud, et paljudes väärtekoosseisudes kirjeldatud teod, mille eest on ette nähtud ka juriidilise isiku vastutus, on sellised, mida reeglina ei pane toime juriidilise isiku juhtivtöötaja, organ või pädev esindaja, vaid tavatöötajad.¹³⁵ Seetõttu kohtupraktikas on juba aktsepteeritud seda, et teo paneb toime juriidilise isiku tavatöötaja juhtivtöötaja või organi käsul, korraldusel või vähemalt heakskiidul.¹³⁶ Samas eeldab see igal juhul nii tavatöötaja kui ka KarS § 14 lõikes 1 nimetatud isiku teo õigusliku analüüsi kohtuotsuses, isegi kui tavatöötajat tuvastatud ei ole.¹³⁷ KarS § 14 lg 1 muudetud sõnastusest nähtub, et juriidilist isikut saab võtta vastutusele mitte ainult tavatöötaja poolt toime pandud süüteo eest kui viimane tegutses juhtivtöötaja või organi korraldusel, vaid ka *mistahes isiku* teo eest ning lisaks ka juriidilise isiku puuduliku töökorralduse või järelevalve tõttu. Seletuskirjas ei ole analüüsitud, kes on see „mistahes isik“, kuid nimetatud muudatuse ettepaneku juurde on antud seletusi õiguskirjanduses.¹³⁸ Nimelt selliselt tahetakse lahendada Eestis kehtiva juriidilise isiku derivatiivse vastutusega seonduvaid probleeme. Üldiselt leitud, et peamised probleemid juriidilise isiku vastutusele võtmisel derivatiivse vastutuse mudeli järgi on seotud tõendamisega, nimelt süüteo toime pannud füüsilise isiku identifitseerimisega.¹³⁹ Samuti selgus vestlusest kohtuväliste menetlejatega, et tihti on hoopis võimatu tuvastada isikut, kes vastaks KarS § 14 nõuetele, seda eriti suuremate ja keerukama struktuuriga ettevõtete puhul.¹⁴⁰ Eesti õiguskirjanduses on toodud näiteks õigusrikkumisi finantssektoris, mille puhul ei ole alati võimalik tuvastada konkreetsest isikut, kes rikkumise toime pannud, kuid selline rikkumine sai võimalikuks juriidilise isiku puuduliku organisatsioonikultuuri tõttu. Muudatusettepaneku tegijate seisukoha järgi „muu isik“ võiks olla näiteks juriidilise isiku lepingupartner või tema töötaja, kui õigusrikkumist soodustasid puudused teenuse osutaja

---

¹³⁴ Autor käsitleb neid järgnevalt;

¹³⁵ RKKKo 28.03.2012, 3-1-1-21-12;

¹³⁶ *Ibid*, vt ka RKKKo 28.09.2004, nr 3-1-1-82-04; RKKKo 10.02.2006, nr 3-1-1-145-05 p 6; RKKKo 09.04.2008, nr 3-1-1-9-08, p 9;

¹³⁷ *Ibid*;

¹³⁸ Sootak, J., Kärner S., Kärner M. Juriidilise isiku kriminaalvastutus Eesti karistusõiguses: praegune seis ja võimalikud arengusuunad. – *Juridica* 2022/9-10;

¹³⁹ *Ibid*; Colvin, E. Corporate Personality and Criminal Liability. *Criminal Law Forum*, 1995/1, lk 5; Soo, A., Lott, A., Kangur, A. Euroopa Liidu õiguses sätestatud halduskaristuste kohaldamine Eesti õiguses. Aruanne. Tartu: Tartu Ülikool, 2020, lk 8;

¹⁴⁰ Soo, A., Lott, A., Kangur, A., lk 8 (viide 136): Finantsinspeksioon, Rahapesu Andmehüüroo, Konkurentsiamet, Andmekaitse Inspeksioon, Maksu- ja Tolliamet nimetasid peamiste probleemidena juriidilise isiku vastutuse tuvastamist, lühikesi aegumistähtaegu, tõendite ülekandmise probleeme ning ranget tõendamisstandardit süüteomenetluses;

valikul või muudes organisatsioonikultuuri puudutavates küsimustes.¹⁴¹ Probleemid tekkivad ka olukorras, kus juriidilisele isikule seadusega pandud kohustuse rikkumise panevad kombineeritult toime mitu füüsilist isikut, kellest ühegi tegu eraldivõetuna ei ole koosseisupärane.¹⁴²

Nagu eespool käsitletud, juriidilise isiku kriminaalvastutusele võtmine jääb tihedalt seotuks füüsilise isiku õigusvastase käitumisega. Lisaks sätestab KarS § 14 lg 2, et juriidilise isiku vastutuselevõtmine ei välista süüteo toimepannud füüsilise isiku vastutuselevõtmist. See tähendab, et esimeses lõikes nimetatud füüsiline isik võib vastutada paralleelselt juriidilise isikuga ning järelikult tema poolt juriidilise isiku nimel antavad ütlused või muu süüstav teave võivad süüdistada teda isiklikult. 01.11.2023 KarS redaktsioonis täpsustatakse, et juriidilise isiku vastutuselevõtmine ei välista süüteo toimepannud füüsilise isiku vastutuselevõtmist, kui seaduses on ette nähtud ka füüsilise isiku vastutus. Sellisest sõnastusest nähtub, et mõnede koosseisude puhul kriminaalvastutus võib olla ette nähtud üksnes juriidilistele isikutele ning füüsilise isiku karistamine teatud tegude eest võib olla välistatud. Seletuskirjas on toodud esile, et juriidiliste isikute kriminaalvastutuse kehtestamise eesmärk Riigikohtu praktika kohaselt on vältida kuritegude toimepanemist juriidilise isiku kui õiguslikult konstrueeritud subjekti varjus.¹⁴³ Seega juriidilise ning füüsilise isiku karistamise eesmärgid ning karistamisvajadus on ilmselt erinevad.

Juriidilise isiku esindamist kriminaalmenetluses reguleerib KrMS¹⁴⁴, mis lähtub arusaamast, et juriidiline isik on õiguslik fiktsioon ning osaleb kriminaalmenetluses füüsiliste isikute kaudu.¹⁴⁵ Nimelt juriidilise isiku esindamist kriminaalmenetluses reguleerib KrMS § 36, mis sätestab, et juriidilisest isikust kahtlustatav või süüdistatav osaleb kriminaalmenetluses oma juhatuse või seda asendava organi liikme või pankrotihalduri kaudu, kellel on kõik kahtlustatava või süüdistatava õigused ja kohustused, sealhulgas õigus anda juriidilise isiku nimel ütlusi. Kahtlustatava ning süüdistatava õigused ja kohustused on sätestatud KrMS §-

---

¹⁴¹ Sootak, J., Kärner S., Kärner M. Juriidilise isiku kriminaalvastutus Eesti karistusõiguses: praegune seis ja võimalikud arengusuunad. – *Juridica* 2022/9-10, lk 707-708;

¹⁴² Koppel, M. Juriidilise isiku süüteo vastutusele organisatsioonilise süsteemi kohaldamise võimalikkus. Tallinn: Tartu Ülikool, 2018, lk 59;

¹⁴³ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) 94 SE: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/1bfa1944-2de6-449d-a788-887bc84cfd0f>;

¹⁴⁴ Hetkel kehtiv, Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 11.03.2023, 24;

¹⁴⁵ Kergandberg, E., Pikamäe P. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2012, lk 139 (§ 36);

des 34 ja 35. Selles kataloogis sisaldub vastavalt KrMS § 34 lg 1 p-le 1 õigus teada kahtlustuse sisu ja anda selle kohta ütlusi või keelduda ütluste andmisest. Peab märkima, et juriidilise isiku vastutuse ning esindamise alused ei kattu, teisisõnu saab juriidilist isikut esindada, sh anda juriidilise isiku nimel ütlusi ka füüsiline isik, kes ei pruugi olla ise süüdistatav. Nagu eespool käsitletud, juriidilisele isikule omistavaid õigusrikkumisi ei pane alati juhatus, vaid teatud juhtudel tavatöötajad ning perspektiivis ka *mistahes muu isik*. Riigikohus on asunud seisukohale, et juriidilise isiku esindajat ei saa menetlustoimingutes asendada kaitsja ega muu ühekordselt lepinguliselt volitatud isik, sest ütlusi peab andma juriidiline isik vahetult.¹⁴⁶ 01.05.2023 jõustuvad KrMS muudatused, mis on muuhulgas seotud juriidilise isiku esindamisega kriminaalmenetluses.¹⁴⁷ Nimetatud muudatuste eesmärgiks on laiendada füüsiliste isikute ringi, kelle kaudu oleks juriidilisest isikust kahtlustataval või süüdistataval võimalik kriminaalmenetluses osaleda sarnaselt KrMS §-ga 37.¹⁴⁸ KrMS § 37 lõike 2 kohaselt juriidilisest isikust kannatanu osaleb kriminaalmenetluses oma seadusliku esindaja, seadusliku esindaja poolt volitatud töötaja, pankrotihalduri või lepingulise esindaja kaudu. Juriidilise isiku nimel ütluste andmise õigus juriidilisest isikust kannatanu puhul on siiski vaid seaduslikul esindajal või pankrotihalduril. Seletuskirjas on toodud esile, et teatud juhtudel võib juhatuse liikme kriminaalmenetluses osalemise nõue olla ebamõistlik, näiteks juhul kui juhatuse liikmed peavad viibima istungitel pikas kohtumenetluses. Nimetatud põhjusel praktikas nimetatakse sageli pika kohtumenetluse ajaks juriidilise isiku juhatuse liikmeks isik, kelle ainus sisuline roll juhatuse liikmena on juriidilise isiku esindamine kohtumenetluses. Seetõttu juriidilisel isikul peaks olema võimalus osaleda kriminaalmenetluses näiteks advokaadi kaudu.¹⁴⁹ KrMS § 36 uue sõnastuse kohaselt juriidilisest isikust kahtlustatav või süüdistatav osaleb kriminaalmenetluses oma seadusliku esindaja, seadusliku esindaja poolt volitatud töötaja, pankrotihalduri või lepingulise esindaja kaudu, kellel on kõik kahtlustatava või süüdistatava õigused ja kohustused. KrMS § 36 piiritleb nüüd sõnaselgelt nende isikute ringi, kellel on õigus anda juriidilise isiku nimel ütlusi ja nendeks on vastavalt juriidilisest isikust kahtlustatava või süüdistatava seaduslik esindaja või pankrotihaldur. Vastavalt TsÜS¹⁵⁰ § 34

---

¹⁴⁶ RKKKm 27.12.2013, nr 3-1-1-136-13;

¹⁴⁷ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 11.03.2023, 25;

¹⁴⁸ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse 367 SE juurde; Veebis kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d10291ef-980a-4b1d-8852-bab30d7e25f3>;

¹⁴⁹ *Ibid*;

¹⁵⁰ Tsiviilseadustiku üldosa seadus, RT I, 20.06.2022, 33;

juriidilise isiku seaduslik esindaja on juhatus või seda asendav organ. Juriidilist isikut saab teingu tegemisel esindada iga juhatus või seda asendava organi liige, kui seaduse või põhikirjaga ei ole ette nähtud organi liikmete ühine esindusõigus. Juriidilise isiku puhul eristatakse seaduslikku esindajat, kelle esindusõigus tuleneb seadusest¹⁵¹ ning kes kuulub juriidilise isiku juhatusse või seda asendavasse organisse ja tehingulist ehk lepingulist esindajat, kes tegutseb juriidilise isiku juhatus või seda asendava organi poolt antud volituse alusel. Tulenevalt KrMS §-st 36 saab ütlusi andma üksnes juriidilise isiku seaduslik esindaja ehk juhatus või selle asendav organ ning lepingulised esindajad või muud juriidilise isiku nimel volitatud isikud ei saa seega tugineda enese mittesüüstamise privileegile.

Nagu mainitud, lisaks juhatusse saab juriidilise isiku nimel ütlusi anda juhatus asendav organ. Nii näiteks juhatus kui juriidilise isiku esindusorgan puudub eraõiguslikest juriidilistest isikutest täis- ja usaldusühingul ning nimetatud ühinguid saab esindada õigussuhetes kolmandate isikutega iga täisosanik, kui ühingulepinguga ei ole ette nähtud teisiti.¹⁵² Täis- ning usaldusühingute puhul räägitakse juhatus asendavast organist.¹⁵³ TsÜS § 41 kohaselt juriidilise isiku lõpetamisel ning edasisel likvideerimisel on juriidilise isiku seaduslikeks esindajateks juhatus asemel likvideerijad või juhatus liikmed, keda võib nimetada likvideerijateks. Nimetatud juhul juriidilise isiku juhatus kaob ära ning saab rääkida juhatus asendavast organist.¹⁵⁴ Lisaks kaotab juriidilise isiku juhatus oma esindusõigust juriidilise isiku pankroti korral PankrS¹⁵⁵ § 35 lg 1 p-de 1 ja 4 järgi ning kogu vara valitsemise ja käsutamise õigus läheb üle pankrotihaldurile. PankrS § 54 lõike 1 kohaselt pankrotihaldur teeb juriidilise isiku nimel pankrotivaraga seonduvaid teinguid ja muid toiminguid ning esindab juriidilist isikut kohtus pankrotivaraga seotud vaidlustes. Samas pankroti korral juhatus kui selline ära ei kao, lisaks säilib piiratud ulatuses juhatus esindusõigus.¹⁵⁶ Tulenevalt KrMS §-st 36 juriidilise isiku nimel ütluste andmise õigus on samuti pankrotihalduril. Samas osaleb pankrotihaldur kriminaalmenetluses üksnes pankrotistunud juriidilisest isikust süüdistatava või kahtlustatava esindajana.¹⁵⁷ Olukorras, kus pankrotis juriidilisest isikust süüdistatava juhatus liikmete volitused on lõppenud ja

---

¹⁵¹ Konkreetse juriidilise isiku liigi kohta käivatest eriseadustest, nt AS §-d 98, 131, 181, 307, TUS § 58, MTÜS § 27, SAS § 18, AdvS § 10 lg 1;

¹⁵² Äriseadustiku §-d 98, 131, RT I, 23.12.2022, 33;

¹⁵³ Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2010, § 31, komm p 3.1;

¹⁵⁴ *Ibid*, § 34, komm 3.1.3;

¹⁵⁵ Pankrotiseadus, RT I, 01.03.2023, 11;

¹⁵⁶ RKTko 3-2-1-53-05, nt kompromissi kinnitamisel;

¹⁵⁷ RKKKo 26.06.2020, nr 1-19-9575, p 47;

äriühingul puudub likvideerija, saab kriminaalmenetluses süüdistatava pädevaks esindajaks olla üksnes pankrotihaldur.¹⁵⁸ Põhiseaduse kommentaarides on märgitud, et kui lähtuda KrMS § 36 sõnastusest, et juriidilisest isikust kahtlustatav või süüdistatav osaleb kriminaalmenetluses oma juhatuse või seda asendava organi liikme või pankrotihalduri kaudu, kellel on kõik kahtlustatava või süüdistatava õigused, sealhulgas õigus anda juriidilise isiku nimel ütlusi, siis tuleb loogiliselt järeldada, et sellisele ütluste andjale laieneb ka enese mittesüüstamise privileegi kaitseala.¹⁵⁹ Sellise käsitluse järgi saaks ka pankrotihaldur kasutada *nemo tenetur* privileegi. Samas kui lähtuda Riigikohtu loogikast, nimelt et juriidiline isik peab ütlusi andma vahetult¹⁶⁰, siis tundub autorile nimetatud käsitlus küsitavaks. Siiski KrMS § 36 grammatiliselt tõlgendades, ei saa eitada, et juriidiline isik saab kasutada enese mittesüüstamise privileegi ka pankrotihalduri kaudu.

Nagu eespool analüüsitud, juriidilise isiku esindamine kriminaalmenetluses on tihedalt seotud füüsilise isikuga ning justnimelt füüsilised isikud faktiliselt kasutavad enese mittesüüstamise privileegi juriidilise isiku nimel. Praeguses karistusseadustiku redaktsioonis ei sisaldu füüsilise isiku vastutuse aluste kõrval eraldi juriidilise isiku kriminaalvastutuse eelduste süsteemi, kuid alates 01.11.2023 jõustavas karistusseadustiku redaktsioonis tehtud muudatustega laiendatakse juriidilise isiku vastutuse aluseid, lisades organisatsioonilise mudeli elemente. Samas juriidilise isiku kriminaalvastutus jääb endiselt seotuks füüsiliste isikute tegevusega.

2.2 Juriidilise isiku karistamine, selle vajadus ja eesmärgid

Nagu eespool juba mainitud, Euroopa Liidu õiguses tunnustatakse, et süütuse presumptsiooni teatavad aspektid hõlmavad füüsiliste ja juriidiliste isikute puhul eri vajadusi ja kaitsetasemeid.¹⁶¹ Samuti leitud, et juriidilise ning füüsilise isiku karistamise eesmärgid

---

¹⁵⁸ Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse 770 SE juurde, 10.11.2014. Veebis kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d5492f26-424d-42ad-83e4-cce202a5524d-86-14>;

¹⁵⁹ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, § 22 (komm 40). Veebis kättesaadav: <https://pohiseadus.ee/sisu/3493>;

¹⁶⁰ RKKKm 27.12.2013, nr 3-1-1-136-13;

¹⁶¹ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu 09.03.2016 direktiiv nr 2016/343, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikult arutelul, preambuli p 13;

¹⁶¹ EKO C-374/87, *Orkem vs. Euroopa Komisjon*, 18.10.1989, p-d 34–35; Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, § 22 lg 3 (komm 42). Veebis kättesaadav: <https://pohiseadus.ee/sisu/3493>

ning karistamisvajadus on ilmselt erinevad.¹⁶² Esimeses peatükis enese mittesüüstamise privileegile antud põhjenduste ja õigustuste valguses püüab autor analüüsida, millised argumentid õigustavad privileegi kohaldamist juriidilistele isikutele ning millistele argumentidele toetudes saaks juriidilisi isikuid privileegi kohaldamisalast hoopis välja jätta. Selleks tuleb käsitleda muuhulgas, millised on juriidilise isiku karistamise eesmärgid ning teoreetiline olemus. Nagu eespool kindlaks tehtud, Eesti kriminaalmenetluses endiselt lähtutakse arusaamast, et juriidiline isik on õiguslik fiktsioon, kes osaleb kriminaalmenetluses füüsiliste isikute kaudu. Asjaolu, et füüsiliste isikute kriminaalvastutuse kõrval eksisteerib ka juriidilise isiku vastutus viitab selgelt sellele, et juriidilise isiku karistamise eesmärk on midagi muud, kui füüsiliste isikute täiendav karistamine nendelt kasu äravõtmise näol.

KarS § 3 lg 3 näeb juriidilistele isikutele põhikaristusena ette rahalise karistuse. Karistusseadustiku kehtiva redaktsiooni järgi juriidilisele isikule võib kohus mõista rahalise karistuse 4000–16 000 000 eurot. KarS eriosas sätestatud juhtudel võib kohus juriidilisele isikule mõista rahalise karistuse, mille suurus arvutatakse protsendina juriidilise isiku käibest kriminaalmenetluse alustamise aastale vahetult eelneval majandusaastal või juhul, kui isik on tegutsenud alla aasta, siis kriminaalmenetluse alustamise aastal. Mõistetava rahalise karistuse ülemmäär ei tohi sel juhul ületada karistusseadustikus sätestatud rahalise karistuse ülemmäära.¹⁶³ Juriidilisele isikule võib kohus või kohtuväline menetleja väärteo eest kohaldada rahatrahvi 100 – 400 000 eurot.¹⁶⁴ Alates 01.11.2023 kehtivas KarS redaktsioonis¹⁶⁵ tõstetakse juriidilistele isikutele ette nähtud rahalise karistuse ülemmäär kuni 40 000 000 eurot. Samuti uue redaktsiooni eriosas sätestatud juhtudel võib kohus juriidilisele isikule mõista rahalise karistuse, mille suurus arvutatakse protsendina juriidilise isiku käibest kriminaalmenetluse alustamise aastale vahetult eelneval majandusaastal või juhul, kui isik on tegutsenud alla aasta, siis kriminaalmenetluse alustamise aastal. Nagu näha KarS § 44 lg 9 ei näe enam rahalise karistuse piirangut kui karistuse suurus arvutatakse protsendina juriidilise isiku käibest võrreldes kehtiva redaktsiooniga. Mis puudutab aga juriidilistele isikutele kohaldatavate rahatrahvide suurust, siis ülemmäär jääb samaks. Siiski tulevaste muudatuste järgi karistusseadustiku eriosa või muu seadus võib ette näha

---

¹⁶² Vaata ptk 2.1, lk 28;

¹⁶³ KarS § 44 lg 8, 9, RT I, 06.01.2023, 4;

¹⁶⁴ KarS § 47 lg 2, RT I, 06.01.2023, 4;

¹⁶⁵ RT I, 11.03.2023, 10;

rahatrahvi kohaldamise eelnevalt sätestatust erineval alusel ja määras, võttes arvesse reguleeritava valdkonna eripära, mis põhimõtteliselt tähendab, et rahatrahvi puhul ei ole enam absoluutselt piirangut.¹⁶⁶ Vastavalt KarS §-s 55¹ sätestatule juriidilisele isikule võib kohaldada lisakaristusena riigisaladuse ja salastatud välisteabe töötlemise õiguse äravõtmist ning loomapidamise keeldu. Erinevalt varem kehtinud redaktsioonidest ei pea juriidilistele isikutele mõeldud lisakaristused olema vastava eriosa paragrahvi sanktsioonis eraldi nimetatud.¹⁶⁷ Lisakaristuste osas ei tulene alates 01.11.2023 mingeid muudatusi. Varasemalt kehtiva karistusseadustiku¹⁶⁸ järgi oli võimalik ka juriidilise isiku sundlõpetamine, kuid alates 01.01.2015 juriidilise isiku sundlõpetamist reguleeriv säte enam ei kehti ning hetkel kehtiv redaktsioon ei näe ette juriidilise isiku sundlõpetamist, samuti ei näe seda ka 01.11.2023 jõustuv redaktsioon. Pärast sundlõpetamise kustutamist juriidilisele isikule kohaldatavate põhikaristuste kataloogist on rahaline karistus ainus juriidilisele isikule suunatud põhikaristuse liik.¹⁶⁹

Juriidilistele isikutele rahalise karistuse mõistmisel ja arvutamisel peab kohus järgima § 56 lõikes 1 sätestatud karistuse mõistmise üldaluseid¹⁷⁰ ehk siis tegema kindlaks muuhulgas juriidilise isiku süü suurust. Lisaks vastavalt KarS § 56 lõikele 1 karistuse mõistmisel kohtu poolt või määramisel kohtuvälise menetleja poolt arvestatakse kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, võimalust mõjutada süüdlasest edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid. Lisaks võetakse arvesse juriidilise isiku karistustundlikkust, sealhulgas tema majanduslikku seisut, kusjuures alla karistusseadustikus sätestatud rahalise karistuse alammäära võib kohus juriidilisele isikule rahalist karistust kohaldada üksnes erandlikel asjaoludel KarS §-s 61 sätestatud korras.¹⁷¹ Eesti õiguskirjanduses leitakse, et kuritegude puhul on kohtu diskretsioon juriidilistele isikutele karistuse mõistmisel on üsna ulatuslik ning selleks, et karistamine ei põhjustaks juriidilise isiku tegevuse lõpetamist, on väga oluline arvestada juriidilise isiku tegelikku majandusliku olukorda.¹⁷²

---

¹⁶⁶ KarS § 47 lg 4, RT I, 11.03.2023, 10;

¹⁶⁷ Pikamäe, P., Sootak, J. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2020, § 55¹, p 2;

¹⁶⁸ Karistusseadustik, RT I, 2007, 12, 7;

¹⁶⁹ Pikamäe, P., Sootak, J. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2020, § 44, p 6.2;

¹⁷⁰ *Ibid*;

¹⁷¹ *Ibid*;

¹⁷² Sootak, J. Karistusõiguse üldosa. Tallinn: Juura, 2018, 9 ptk, XIV/67. Veebis kättesaadav: [https://karistusõigus-üldosa.juuraveeb.ee/sisu/42241/9_karistuse_kohaldamine](https://karistusõigus-üldosa.juuraveeb.ee/sisu/42241/9_karistuse_kohaldamine;);

Arusaam juriidilise isiku kriminaalvastutusest, nagu ka juriidilise isiku kohustustest ja olemusest on ajas üsna arenenud ja muutunud.¹⁷³ Erinevad põlvkonnad vaidlesid juriidiliste isikute teoreetilise olemuse üle ning kokkuvõtlikult nimetab Oliver kolme erinevat teooriat, mis sisuliselt määratlevad juriidilist isikut. Esimese teooria kohaselt äriühingud on riigi olendit ning seetõttu riik saab vabalt oma õigusi oma äranägemise järgi piirama. Selline lähenemine on näiteks Ameerika Ühendriikide pretsedendiõiguses, mis ei tunnista privileegi kohaldamist juriidilistele isikutele. Nimelt Ameerika Ülemkohus on sedastanud, et korporatsioonid on riigi olendid ning eeldatakse, et need on asutatud avalikkuse huvides.¹⁷⁴ Teisest käsitlusest tulenevalt äriühing on oma liikmete või aktsionäride kogum ning kolmas teooria käsitleb ettevõtet eraldiseisva üksusena.¹⁷⁵ Tavaõiguse esialgsed reeglid eeldasid, et juriidilist isikut ei saa iseseisvalt kriminaalvastutusele võtta, kuna äriühing on vaid oma liikmete kogum ning vastutada saavad üksnes organisatsiooni liikmed. Juriidiliste isikute kriminaalvastutuse vastu rääkivate argumentide seas on näiteks see, et ühing ei saa panna toime kuritegu.¹⁷⁶ Autori arvates selle argumendi puhul peetakse silmas seda, et tavaliselt panevad kuritegusid faktiliselt toime ühingu liikmed, kelleks on füüsilised isikud.

Samuti väidetud, et kriminaalmenetlus ei ole juriidilistele isikutele kohaldatav.¹⁷⁷ Autor oletab, et selle argumendi tähenduses ei kohaldu juriidiliste isikute puhul mõned protsessuaalsed reeglid või näiteks kriminaalmenetluse tagamise vahendid ja tõkendid nagu näiteks vahistamine või elukohast lahkumise keeld, kuna vabadust saab võtta (piirata) üksnes füüsiliselt isikult. Samas on huvitav, et alates 01.05.2023 kehtivas KrMS redaktsioonis vastavalt § 139 lõikele 1 sundtoomine on ette nähtud ka juriidilisest isikust kahtlustatava puhul. Sundtoomine on isiku toimetamine menetlustoiminguks uurimisasutusse, ekspertiisiasutusse, prokuratuuri või kohtusse ning eeldab seega isiku vabaduse piiramist. Kuidas on see relevantne juriidilise isiku puhul näitab aga praktika. Eelnimetatu küsimuse põhjalikum käsitlus väljub aga käesoleva magistr töö teema raamidest. Kokkuvõtlikult leian, et üksikud protsessuaalsed reeglid, mida ei saa juriidiliste

---

¹⁷³ Vaata lähemalt Criminal Responsibility of Corporations. Dickinson Law Review, vol. 27, no. 4, 1922, lk 89-101;

¹⁷⁴ Vaata lähemalt Wagner, Robert E. Miranda, Inc.: Corporations and the Right to Remain Silent. Virginia Law and Business Review, vol. 11, no. 3, Spring 2017, lk 535;

¹⁷⁵ Oliver, P. Companies and Their Fundamental Rights: A Comparative Perspective – International and Comparative Law Quarterly, vol. 64, no. 3, 2015, lk 663;

¹⁷⁶ Criminal Responsibility of Corporations. Dickinson Law Review, vol. 27, no. 4, 1922, lk 99;

¹⁷⁷ *Ibid*;

isikute puhul tehniliselt rakendada, ei saa olla ning ei olegi takistuseks kriminaalmenetluse läbiviimiseks äriühingute suhtes.

Õiguskirjanduses leitakse ka muid argumente juriidilise isiku kriminaalvastutuse vastu. Selliseks on muuhulgas asjaolu, et ühingul ei saa olla tahtlust.¹⁷⁸ Lisaks, väidetud, et ettevõtte vastutusele võtmine eeldab ka süütute aktsionäride karistamist, mis ei ole mõistagi õiglane. Nimetatud argument ilmselt tuleneb teooriast, mis käsitleb juriidilist isikut kui aktsionäride kogumit ega omista äriühingule iseseisva subjekti staatust. Lisaks leitakse, et ettevõtted ei saa toime panna teatud kuritegusid nende olemusest tulenevalt.¹⁷⁹ Viimaseks argumentiks nimetatud seda, et kuna kriminaalvastutusele saab võtta faktiliselt kuriteo toime pannud isikut, siis ei ole mõtet eraldi juriidilist isikut vastutusele võtta.¹⁸⁰ Autorile jääb veidi arusaamatuks, mille poolest erineb nimetatud argument juba esitatud faktilise toimepanija argumentidest.

Esimesed kaasused, mida vaatasid läbi nii Ameerika kui ka Inglismaa kohtud, olid seotud juriidilise isiku tegevusetusega ehk teatud juriidilise isiku tegutsemiskohustuste rikkumisega. Hiljem vastutas juriidiline isik nii tegevusetus- kui ka tegevusdeliktide toimepanemise eest, kuid teatud piirangutega. Nimelt ühing ei saanud olla süüdi kuriteos, millega kaasnes isiku kahjustamine (inglise keeles *injury to the person*) ehk teisisõnu isikuvastases kuriteos ning samuti kuriteos, millega kaasnes kuritegelik kavatsus (inglise keeles *criminal intent*). Nii oli leitud, et juriidiline isik ei saa olemuslikult vastutada kallaletungi, rünnaku, mässu või mõrva eest. Hiljem arenes doktriin edasi ning nägi ette juriidilise isiku vastutust ka isikuvastases kuriteos, kui isiku tervise kahjustamiseni või surmani viis ühingu seadusliku kohustuse rikkumine või täitmata jätmine ja eluohtliku situatsiooni vältimine oli ühingu kontrollsfääris.¹⁸¹ Esialgses juriidilise isiku kriminaalvastutuse doktriinis valitses ettekujutus, et juriidilise isiku kriminaalvastutus laienes ainult rikkumistele, mis ei sisaldanud kavatsust ehk *vaimset või moraalset* elementi, kuna juriidiline isik ei ole võimeline erinevalt füüsilisest isikust sooritama tegu, mis nõuab vaimset protsessi.¹⁸² Kuna juriidilistele isikutele ei ole omased kognitiivsed ehk psüühilised

---

¹⁷⁸ Autor käsitleb seda argumenti edaspidiselt;

¹⁷⁹ Näiteks erilise isikutunnusega koosseisud, kuid XX sajandi alguses valitseva arusaama järgi ei saanud juriidiline isik näiteks mõrva või muud isikuvastast tegu toime panna. Sellest lähemalt räägib autor edaspidi. Vaata ka *Criminal Responsibility of Corporations*. *Dickinson Law Review*, vol. 27, no. 4, 1922, lk 99;

¹⁸⁰ *Criminal Responsibility of Corporations*. *Dickinson Law Review*, vol. 27, no. 4, 1922, lk 99;

¹⁸¹ *Ibid*, lk 98;

¹⁸² *Ibid*, lk 94-96;

funktsioonid ja protsessid nagu mõtlemine, tajus, motivatsioon, emotsioonid jms, siis võiks õigustatult esitada küsimuse, milleks on vaja mõnede koosseisude puhul juriidilise isiku vastutust füüsilise isiku kriminaalvastutuse kõrval ja kuidas sellel juhul erinevad nende isikute kriminaalkaristuse eesmärgid ja vajadused. Kaasaegsed trendid aga näitavad, et ainsa kasvab nende süütegu hulk, mille eest saab juriidilist isikut kriminaalvastutusele võtta.¹⁸³ Eesti karistusõiguses kehtib nn spetsiaalsuspõhimõte, nimelt KarS § 14 lg 1 näeb ette juriidilise isiku vastutust *seaduses sätestatud juhtudel*. See tähendab, et juriidilise isiku vastutuse alused on sätestatud *claris et expressis verbis* iga konkreetse süüteo reguleerivas normis, kas karistusseadustiku eriosas või haruseadustes. Spetsiaalsuspõhimõtte eesmärk on jätta seadusandjale võimalus otsustada iga süüteokoosseisu puhul eraldi, kas selles kirjeldatud tegu on muude eelduste täidetuse korral omistatav ka juriidilisele isikule või mitte.¹⁸⁴ Nii saab seadusandja välistada juriidilise isiku karistamise mõne süüteo eest. Samas karistusseadustikus on üsna keeruline leida koosseise, mille puhul oleks juriidilise isiku vastutus välistatud, v.a erilise isikutunnustega koosseisud.

Õiguskirjanduses leitud, et Eesti karistusseadustik ei pööra erilist tähelepanu juriidilisele isikule karistuse kohaldamise eesmärkidele, kuid väidetavalt peaks karistus avaldama mõju juriidilisele isikule tervikuna.¹⁸⁵ Eesti õiguskirjanduses leitakse, et juriidiliste isikute kriminaalvastutus on välja kasvanud tegelikest vajadustest.¹⁸⁶ Samson nimetab juriidilise isiku kriminaalvastutust õiguspoliitiliseks otsustuseks, mis on seotud muuhulgas asjaoluga, et suurettevõtetel on ulatuslik majanduslik, sotsiaalne ja poliitiline võim.¹⁸⁷ Pradel märgib oma analüüsis, et juriidiline isik ei ole käsitatav üksnes juriidilise fiktsioonina, vaid sotsioloogilise reaalsusena.¹⁸⁸ Viimasega solidaarne ka Samson, kes käsitab ettevõtet sotsiaalse nähtusena, väites, et ettevõtte kui terviku kuritegelikust käitumisest tulenevad kahjulikud tagajärjed on palju suuremad kui suudaks tekitada üksikisikust kurjategija. Nimetatud põhjusel, leiab Samson, ongi vajalik karistusõigusliku sanktsiooni mõistmine juriidilisele isikule endale.¹⁸⁹ Teiseks argumendiks juriidilise isiku kriminaalvastutuse kehtestamise kasuks nimetab Samson asjaolu, et kuna ettevõtte töötajad on organisatoorselt

---

¹⁸³ *Ibid*, lk 90;

¹⁸⁴ RKKKo 07.12.2022, nr 1-17-3371;

¹⁸⁵ Sootak., J. Karistusõiguse üldosa. Tallinn: Juura, 2018, 9 ptk, XIV/67. Veebis kättesaadav: https://karistusoigus-yldotsa.juuraveeb.ee/sisu/42241/9_karistuse_kohaldamine;

¹⁸⁶ *Ibid*, 1. ptk, XIV/2;

¹⁸⁷ Samson, E., Kriminaalkaristus majandusettevõtetele. – *Juridica* 1999/8, lk 366-370;

¹⁸⁸ Pradel, J. Juriidiliste isikute kriminaalvastutus. Tähelepanekud Euroopa riikide seadusandluste kohta. – *Juridica* 1999/8, lk 370-375;

¹⁸⁹ Samson, E., Kriminaalkaristus majandusettevõtetele. – *Juridica* 1999/8;

seotud oma ettevõttega, siis „kahaneb tunduvalt nende tavaline pidurduslävi karistatavate tegude toimepanemisel“ ning südametunnistus muutub vaiksemaks, kuna töötajad justkui tegutsevad mitte enda, vaid ettevõtte huvisid silmas pidades.¹⁹⁰

Kuigi valdaval määral Mandri-Euroopa riikides tunnistatakse tänapäeval juriidilise isiku kriminaalvastutust, siiski mõned riigid siamaani ei aktsepteeri karistusõiguslikku vastutust juriidilise isiku puhul, sellisteks on näiteks Saksamaa, Itaalia, Venemaa ja Läti, kes käsitlevad juriidilise isiku õigusrikkumisi haldusõigusrikkumistena.¹⁹¹ Ka Eestis oli varasemalt juriidilisele isikule vastutus ette nähtud vaid haruseadustes haldusõigusrikkumisena ning puudusid ühtsed vastutuse alused ja süsteem.¹⁹² Peamine väljakutse, millega juriidiliste isikute kriminaalvastutusest loobunud riigid silmitsi seisavad seostatakse vajadusega luua juriidiliste isikute karistamiseks piisavalt tõhus süsteem, mis austaks samal ajal juriidiliste isikute põhiõigusi. Samas haldusmeetmete süsteem ei pruugi seda teha.¹⁹³ Sageli kasutatakse nendes riikides, kes ei tunnista juriidilise isiku kriminaalvastutust juriidilistele isikutele suunatud haldus- või kvaasi-karistusõigusliku iseloomuga sanktsioone, mis võivad olla üsna ranged.¹⁹⁴

On ilmne, et olulist mõju juriidiliste isikute sanktsioneerimise kontekstis on avaldanud Euroopa Liidu poliitika ning õigusaktid, aga ka rahvusvahelised soovitusel.¹⁹⁵ Äge teadusdiskussioon puhkes viimastel aastatel juriidilise isiku vastutuse teemal just seoses Euroopa Liidu tegevusega halduskaristuste valdkonnas ning üldiselt EL-le Euroopa Liidu toimimise lepingu¹⁹⁶ artikliga 83 antud pädevusega sekkuda liikmesriikide kriminaalõiguslike sanktsioonide kujundamisse.¹⁹⁷ Traditsiooniliselt peetakse kriminaalõigust tihedalt seotuks riikliku suveräänsusega. Samas kriminaalõigusega seotud sotsiaalsed, majanduslikud ja kultuurilised aspektid on Euroopa Liidu liikmesriikides liiga

---

¹⁹⁰ *Ibid*;

¹⁹¹ Sootak, J. Karistusõiguse üldosa. Tallin: Juura, 2018, 1. ptk, IV/2, veebis: https://karistusoigus-uldosa.juuraveeb.ee/sisu/42226/1_kujunemislugu;

¹⁹² Sootak, J., Kärner S., Kärner M. Juriidilise isiku kriminaalvastutus Eesti karistusõiguses: praegune seis ja võimalikud arengusuunad. – *Juridica* 2022/9-10, lk 686-710;

¹⁹³ *Ibid*; 2 ptk, XIV/7;

¹⁹⁴ *Ibid*;

¹⁹⁵ Sootak, J. 1. ptk, XIV/2;

¹⁹⁶ Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioonid 2012/C 326/01.

Veebis kättesaadav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>;

¹⁹⁷ Sootak, J., Kärner S., Kärner M., lk 698; Soo, A., Lott, A., Kangur, A. (2020), lk 11;

erinevad.¹⁹⁸ Nimetatud põhjusel Euroopa Liidu õiguse tõhususe tagamiseks kehtestatakse järk-järgult erinevates haldusõiguse valdkondades karistuslikud mõjutusvahendid. ELi õigus on soodustanud mitmete halduskaristuste kehtestamist, näiteks tagatisraha kaotamine, haldustrahv, lisamaks, toetustest väljaarvamine ja musta nimekirja kandmine.¹⁹⁹ Sageli väidetakse, et need meetmed ja karistused, mida üha enam dikteeritakse ELi määrustega, on karmid ja ebaproportsionaalsed.²⁰⁰

Euroopa Liidu kõnealast poliitikat seostatakse kõigepealt võitlusega kelmuste ja eeskirjade eiramise vastu.²⁰¹ On leitud, et kui kohaldatav meede või karistus on vajalik Euroopa Liidu määruse nõuetekohaseks täitmiseks ja pettuse ärahoidmiseks, peetakse isegi karmi karistus proportsionaalseks.²⁰² Euroopa Liidu olulisemad poliitilised eesmärgid on kõigepealt seotud EL finantshuvide kaitsmisega ning ELi eeskirjade tõhususe tagamisega, lisaks olulisel kohal ka keskkonnahuvide kaitse. Üldiselt leitakse, et Euroopa Liidu õigusaktides sätestatud sanktsioonid on parandusliku iseloomuga, kui mõningad sisaldavad ka hoiatavaid ja ennetavaid elemente. Lisaks mõnedes sanktsioonides võib kindlasti märgata häbimärgistamise elemente, sellisteks on näiteks musta nimekirja kandmine ja lisatasud.²⁰³

Aja jooksul Euroopa Liit on loonud täieõigusliku raamistiku, mis käsitleb haldussanktsioonide kohaldamist liikmesriikide poolt, võttes eeskuju Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast, nimelt arvestades EIÕK artiklis 6 sätestatud menetlusstandardeid sanktsioonide puhul, millega kaasneb kriminaalsüüdistus. Siiski Euroopa Liidu õiguses on aja jooksul välja töötatud oma standardid, mis põhinevad EL liikmesriikide õigusaktidel sätestatud ühistel põhimõtetel. Kokkuvõtlikult leitud, et mida sekkuvamaks ja intensiivsemaks muutub sanktsioon, seda rangemaid kaitsestandarte peaks kohaldama.²⁰⁴ Samas Euroopa Kohus ei käsita selliseid menetlusi, kus isikutele mõistetakse karistuslikke haldussanktsioone kriminaalmenetlustena selles klassikalises mõttes, mis võib tähendada, et kahtlusalusele isikule pakutavad garantiid ja tõendamisstandardid nendes menetlustes

---

¹⁹⁸ Vugt, A. M. Administrative Sanctions in EU Law. Review of European Administrative Law, VOL. 5, NR. 1, 5-41, Paris Legal Publishers, 2012, lk 6;

¹⁹⁹ *Ibid*, lk 5;

²⁰⁰ *Ibid*, lk 36;

²⁰¹ Vugt, A. M. Administrative Sanctions in EU Law. Review of European Administrative Law, VOL. 5, NR. 1, 5-41, Paris Legal Publishers, 2012;

²⁰² EKo C-240/90, 27.10.1992, *Saksamaa vs Euroopa Komisjon*;

²⁰³ Vugt, A. M. Administrative Sanctions in EU Law. Review of European Administrative Law, VOL. 5, NR. 1, 5-41, Paris Legal Publishers, 2012, lk 40;

²⁰⁴ *Ibid*;

võivad erineda.²⁰⁵ Vugt märgib oma analüüsis, et Euroopa Inimõiguste Kohus ja Euroopa Kohus ei ole siiani kokku leppinud teatavate ELi haldussanktsioonide kvalifitseerimise osas, nimelt kas nad on olemuslikult karistusõiguslikud või mitte.²⁰⁶ Oluline aspekt, millele tuleks pöörata erilist tähelepanu on see, kas rahalist karistust saab asendada vangistusega ning leitakse, et kui kriminaalõigusliku iseloomuga aspektid on ülekaalus, siis on kohaldatav EIÕK artikkel 6.²⁰⁷ Samas juriidiliste isikute puhul ei kohaldata vabaduse piiravaid meetmeid ning rahaline karistus ongi ainus karistuseliik, mida saab juriidilistele isikutele mõista, mis teeb veelgi keerulisemaks haldus- ja karistusõiguse rikkumiste eristamist ja nende vahel piiride seadmist.

Nagu eespool käsitletud, Euroopa Liidu õiguses on märgata karistus- ja haldusõiguse piiride hägustumist ning selles valguses konkureerivad omavahel menetluste tõhusus ja sellest tulenev kaasaitamiskohustus haldusmenetluses ning enese mittesüstamise privileeg. Euroopa Inimõiguste Kohtuasjast *J.B. v Switzerland*²⁰⁸ saab järeldada, et haldusmenetluses on reeglina võimalik sundida isikut seaduse alusel ütlusi andma ehk teisisõnu riivata isiku õigust vaikimisele. Teabe andmiseks ei saa aga isikut kohustada, kui sellega sunnitaks isikut end kuriteos süüdi tunnustama.²⁰⁹ Haldusõiguses on üsna tavaline, et ettevõtted on kohustatud tegema koostööd kontrollide ja uurimiste puhul, sh vastama kohtuväliste uurijate küsimustele ning esitada dokumente jne. Euroopa Liidu õigusega kehtestatakse paljudes määrustes ja direktiivides eeskirjad koostöö tegemise kohta selliste uurimiste puhul.²¹⁰ Nii näiteks ka Eestis sätestab maksukorralduse seaduse²¹¹ § 56 lg 1, et maksukohustuslane on kohustatud maksuhaldurile teatama kõik talle teadaolevad asjaolud, mis on või võivad olla olulised maksustamise seisukohast. Samuti näeb MKS § 60 lg 1, et maksuhalduril on õigus saada maksmenetluses oluliste asjaolude väljaselgitamiseks maksukohustuslaselt või tema esindajalt suulist või kirjalikku teavet. Eesti maksmenetluses on ette nähtud siiski teatud

---

²⁰⁵ Näiteks *Lamberights*, lk 435; EIKo 27.09.2011, *Menarini Diagnostics S.R.L. vs Itaalia*; Soo, A., Lott, A., Kangur, A. (2020) Euroopa Liidu õiguses sätestatud halduskaristuste kohaldamine Eesti õiguses. Aruanne. Tartu: Tartu Ülikool;

²⁰⁶ Vugt, A. M. *Administrative Sanctions in EU Law. Review of European Administrative Law*, VOL. 5, NR. 1, 5-41, Paris Legal Publishers, 2012, lk 40;

²⁰⁷ *Ibid*, 11;

²⁰⁸ EIKo 3.05.2001, *J.B. v Switzerland*;

²⁰⁹ Vaata ka Aedmaa, A., Lopman, E., Parrest, N., Pilving, I., Vene, E. *Haldusmenetluse käsiraamat*. Tartu, 2004;

²¹⁰ Vugt, lk 22; Council Regulation (Euratom, EC) No. 2185/96 of 11.11.1996 concerning on-the-spot checks and inspections carried out by the Commission in order to protect the European 59 Communities' financial interests against fraud and other irregularities, OJ L 292, 15.11.1996, lk 2-5;

²¹¹ Maksukorralduse seadus, RT I, 29.12.2022, 29;

kaitsemehhanism, nimelt MKS § 64 sätestab õigust keelduda küsimustele vastamisest, kui see tähendaks enese süüstamist või oma lähedase süüdi tunnistamist õigusrikkumises. Siinjuures tuleb siiski rõhutada, et MKS § 64 valguses õigusrikkumiste all tuleb mõista vaid süütegu ehk väär- või kuritegu, mitte igasugust maksuõiguse regulatsiooniga sätestatud nõude täitmata jätmist. See tähendab, et maksukohustuslane ei saa tugineda maksmenetluses enese mittesüüstamise privileegile näiteks eesmärgiga vältida tasumisele kuuluva maksu määramist, vaid üksnes juhul, kui tõendite esitamine tähendaks enese või lähedase süüstamist väärteos või kuriteos.²¹² Riigikohtu kriminaalkolleegium on juhtinud tähelepanu, et maksmenetluses ette nähtud tõendamiskoormise automaatne ülekandmine kriminaalmenetlusesse on vastuolus kriminaalmenetluse põhimõtetega.²¹³ Lisaks kriminaalmenetluses ei tohi tõendina isiku vastu kasutada ka selliseid tema poolt maksmenetluses antud seletusi, mis ei ole otseselt süüstava iseloomuga.²¹⁴ Lõpetuseks leiab Vugt haldussanktsioonide olemust käsitlevas analüüsis, et arvestades Euroopa Liidu kohustust tagada hartas ja konventsioonis sätestatud põhiõigusi, peaks Euroopa Liit kehtestama kaitsemeetmed, et kaitsta üksikisikut enese süüstamise eest.²¹⁵

Kokkuvõttes leian, et füüsiliste ning juriidiliste isikute karistamise eesmärgid on ilmselt erinevad. Juriidiliste isikute puhul on olulisel kohal just Euroopa Liidu olulisemad poliitilised eesmärgid, näiteks EL finantshuvide kaitsmine ning ELi eeskirjade tõhususe tagamine. Samuti leitud, et ettevõtete kuritegelikust käitumisest tulenevad kahjulikud tagajärjed on palju suuremad kui füüsiliste isikute puhul ning avaldavad ulatuslikku mõju nii riigisisesele kui ka Euroopa Liidu majandusele. Analüüsi käigus selgus, et Euroopa Liidu õigusaktides sätestatud sanktsioonid sisaldavad muuhulgas hoiatavaid ja ennetavaid elemente, aga on olemas ka parandusliku ja häbimärgistava iseloomuga sanktsioone.

---

²¹² Õiguskantsleri seisukoht vastuolu mittetuvastamise kohta. Isiku kaasaaitamiskohustus ja enese mittesüüstamise õigus maksmenetluses. 18.11.2013, p 19; Veebis kättesaadav: https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_seisukoht_vastuolu_mittetuvastamine_isiku_kaasaaitamiskohustus_ja_enese_mittesüüstamise_õigus_maksmenetluses_0.pdf;

²¹³ RKKKo 22.10.2007, nr 3-1-1-57-07, p 7;

²¹⁴ Ibid;

²¹⁵ Vugt, lk 22;

2.3 Enese mittesüüstamise privileegi laienemine juriidilistele isikutele

Põhiseaduse § 9 lõikes 2 on toodud esile, et põhiseaduses loetletud õigused, vabadused ja kohustused laienevad juriidilistele isikutele niivõrd, kui see on kooskõlas juriidiliste isikute üldiste eesmärkide ja selliste õiguste, vabaduste ja kohustuste olemusega. L. Hänni märkis, et „ka juriidiliste isikute kui inimeste kollektiivide, õigused vajavad põhiseaduslikku kaitset“.²¹⁶ Põhiseaduse kommentaarides on leitud sarnaselt, et juriidilistele isikutele peaksid laienema kõik need põhiõigused ja vabadused, mis ei ole olemuslikult omased ainult inimestele.²¹⁷ Eeltoodust nähtub, et põhiõiguste kohaldamise küsimus juriidiliste isikute puhul taandub lõpuks sellele, kas enese mittesüüstamise privileegi puhul on tegemist õigusega, mis on iseloomulik üksnes inimesele. Põhiseaduses lisaks märgitud, et süütuse presumptsiooni näol on tegemist kõigi ja igaühe põhiõigusega ning arvestades seda, et karistusseadustikus sätestatakse ka juriidilise isiku kriminaalvastutust, hõlmab süütuse presumptsiooni isikuline kaitseala põhiseaduse § 9 lõikest 2 tulenevalt ka juriidilisi isikuid.²¹⁸ Autori arvates nimetatud käsitlus on üsna pinnapealne ning eelnimetatud seoses juriidilise isiku kriminaalvastutuse ja süütuse presumptsiooni vahel esineb formaalloomika vigu. Samuti leitakse põhiseaduse kommentaarides, et enese mittesüüstamise privileegi aspekt, mis puudutab õigust vaikida ehk loobuda ütluste andmisest hõlmab ka juriidilisi isikuid vastavalt KrMS §-le 36. Süüstavate dokumentide osas viitavad kommenteerijad Euroopa Kohtu praktikale, nimelt juba käsitletud lahendile *Orkem vs. Euroopa Komisjon*.²¹⁹ Selliselt lõpeb põhiseaduse kommenteerijate analüüs, mis puudutab juriidilisi isikuid.

Oliver väidab oma analüüsis,²²⁰ et ei ole iseenesest küsimuseks, kas põhiõigused peaksid laienema juriidilistele isikutele, vaid oluline on see, mis ulatuses. Ettevõtete põhiõiguste tunnustamine on Oliveri arvates kõigepealt avalikes huvides.²²¹ Oliver viitab siinjuures Yukose kaasusele²²², kus EIK leidis mitu rikkumist. Tegemist oli Vene Föderatsiooni

---

²¹⁶ Justiitsministeerium. Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee: koguteos. Tallinn: Juura, 1997, lk 1021; Veebis kättesaadav: <https://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:449674>; Vaata ka Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, § 9 lg 2, p. 20. Veebis kättesaadav: <https://pohiseadus.ee/sisu/3480>;

²¹⁷ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, § 9 lg 2, p. 20;

²¹⁸ *Ibid*, § 22 p. 20. Veebis kättesaadav: <https://pohiseadus.ee/sisu/3493>;

²¹⁹ *Ibid*; § 22, p.40;

²²⁰ Oliver, P. Companies and Their Fundamental Rights: A Comparative Perspective – International and Comparative Law Quarterly, vol. 64, no. 3, 2015, lk 661-696;

²²¹ *Ibid*, lk 662;

²²² EIK 20.09.2011 otsusele OAO *Neftyanaya Kompaniya Yukos vs. Venemaa*; Euroopa Inimõiguste Kohtu olulisemate lahendite kokkuvõtted süstematiseeritud inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni ja protokollide artiklite lõikes 2011-2012. Veebis kättesaadav: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/dokumendid/eik_2011-2012.pdf;

suurima ja edukaima naftafirmaga seotud kohtumenetlusega, kus Vene kohtud mõistsid Yukose süüdi korduvate maksupettuste eest. Selle tulemusena muutus Yukos maksejõuetuks ja kuulutati välja tema pankrot. Oliver märgib, et selline tegevus õhnestab õigusriigi aluspõhimõtet ning omab katastroofilist mõju majandusele ja seeläbi kogu elanikkonna heaolule, lisaks märgib ta, et juriidiliste isikuteta ei saa kaasaegne majandus eksisteerida.²²³ Oliveri arvates mõningatel juhtudel äriühingute põhiõigusi tuleks võrreldes füüsiliste isikutega siiski piirata, kuid teatud olukordades oleks vale kohelda ettevõtteid ebasoodsamalt kui füüsilisi isikuid. Oliver on jõudnud oma analüüsis järeldusele, et juriidilistele isikutele peaksid laienema need põhiõigused, mis on vajalikud juriidiliste isikute funktsioneerimiseks nagu näiteks omandiõigus ja EIÕK artiklist 6 tulenev õigus õiglasele kohtumenetlusele. Üldiselt ei ole põhjust, miks äriühinguid tuleks nende õiguste osas kohelda vähem soodsalt kui füüsilisi isikuid, leiab Oliver.²²⁴ Lamberights toob muuhulgas esile, et seda argumenti toetab lisaks asjaolu, et kohtud on sageli laiendanud juriidilistele isikutele EIÕK artiklist 6 tulenevaid aga ka muid põhiõigusi.²²⁵

Ameerika Ühendriikides väljakujunenud praktika kohaselt ettevõtted ei saa tugineda enese mittesüüdistamise privileegile, mis tuleneb Ameerika Ühendriikide põhiseaduse viiendast täiendusest.²²⁶ Ameerika Ülemkohus selgitas privileegi põhjendust, märkides, et selle eesmärgiks on vältida füüsilist piinamist ja muude samavõrra taunitavate ja ebainimlike viiside kasutamist tõendite kogumisel. Lisaks märkis kohus, et organisatsioonide majanduslike või muude huvide kaitse ei saa olla enese mittesüüdistamise privileegi mõtteks.²²⁷ Ameerika Ülemkohtu seisukohal privileegi puhul on tegemist puhtalt *inimese õigusega*. Selline lähenemine on tihedalt seotud privileegi ajaloolise päritoluga ning põhineb inimväärikuse printsiibil. Ameerika Ühemkohus lähtub ilmselgelt kahju ehk julma trilemma kontseptsioonist (*the cruel trilemma thesis*) ehk teisisõnu oleks ebainimlik sundida inimest tekitama ise endale kahju. Sarnane lähemine privileegile juriidiliste isikute puhul ka Saksamaa õiguses. Nimelt tuleneb enese mittesüüdistamise privileeg inimväärikusest ja

---

²²³ Oliver, lk 662;

²²⁴ Oliver, lk 678; Vaata ka Kempen. J. The Recognition of Legal Persons in International Human Rights Instruments: Protection Against and Through Criminal Justice. Corporate Criminal Liability – Emergence, Convergence and Risk (2011);

²²⁵ Lamberights, lk 436; Vaata ka Kempen. J. The Recognition of Legal Persons in International Human Rights Instruments: Protection Against and Through Criminal Justice. Corporate Criminal Liability – Emergence, Convergence and Risk (2011);

²²⁶ *Hale v Henkel* 201 US 43 (1906); *United States v White* 322 US 694 (1944); *Curcio v United States* 354 US 118 (1957); Vaata ka Oliver, lk 667;

²²⁷ *United States v White* 322 US 694 (1944);

kohaldub seega üksnes füüsilistele isikutele.²²⁸ Austraalia ülemkohus samuti aktsepteerib ja toetab Ameerika Ühendriikide positsiooni, tunnistades, et privileeg põhineb üksnes soovil vältida piinamist ja ebainimlikku kohtlemist inimese suhtes. Seega kuna korporatsioonid ei ole inimesed, ei ole vajadust kohaldada nende suhtes enese mittesüüstamise privileegi.²²⁹ Keskendudes just inimlikkuse ning julmuse aspektile, on tõsi, et juriidilistele isikutele ei peaks laienema enese mittesüüstamise privileeg, kuna juriidilisi isikuid ei ole võimalik füüsiliselt piinata ning nendele ei ole iseloomulikud inimesele omased tunnused nagu emotsioonid, aistingud, tunded jms. Garland'i analüüsist nähtub, et selline privileegi kitsas määratlus ja põhjendus on ilmselgelt poliitiline otsus. Nimelt on leitud, et kui laiendada enese mittesüüstamise privileegi kollektiivsetele üksustele ja nende esindajatele, siis see võiks avaldada kahjulikku mõju valitsuse jõupingutustele *valgekraede kuritegevuse* uurimisel ja selle eest vastutusele võtmisel. Samas *valgekraede kuritegevus* on üks tõsisemaid probleeme, millega õiguskaitseasutused silmitsi seisavad.²³⁰ Nimetatud probleemi nimetab ka Lamberights oma analüüsis, kes toob muuhulgas esile, et üksnes valgekraede kuritegevuse või näiteks terrorismi vastu võitlemine ei saa olla piisavaks õigustuseks privileegi piiramisel. Juhul, kui esinevad muud õigustatud huvid nagu kriminaalmenetlussüsteemi tõhusus, peaks rakendama nn kaalutlustesti, eriti kui privileegile toetava isiku huvid on ülimalt kõrged. Samuti tuleks toorata erilist tähelepanu alternatiividele, mis eksisteerivad privileegi piiramise kõrval.²³¹

Julmuse teooria kontekstis peaks märkima, et juriidilised isikud osalevad kriminaalmenetluses siiski füüsiliste isikute kaudu. Lamberights märkib, et hüpoteetiliselt isegi kui ettevõtet esindav füüsiline isik ei süüdistata ennast ütluste andmisel, seisab ta igal juhul julma valiku ees, sest süüdistades ettevõtet, hammustab isik kätt, mis teda toidab ehk

---

²²⁸ Oliver, lk 693;

²²⁹ Garland, N. M. The Unavailability to Corporations of the Privilege against Self-Incrimination: A Comparative Examination – New York Law School Journal of International and Comparative Law 16, no. Issues 1 & 2 (1996), lk 58-57; High Court of Australia 24.12.1993, Environment Protection Authority v Caltex Refining Co Pty Ltd, Veebis kättesaadav: [ENVIRONMENT PROTECTION AUTHORITY v CALTEX REFINING CO. PTY. LIMITED \(hcourt.gov.au\)](http://www.environment.gov.au/court/court.html);

²³⁰ Garland, lk 58-59; Vaata ka Alschuler, A. Two Ways to Think about the Punishment of Corporations, 46 AM. CRIM. L. REV. 1359 (2009); Lamberights, lk 436;

²³¹ Lamberights, lk 437: „Moreover, one should not forget that the state has several tools to handle corporate wrongdoing. It may use leniency or immunity in cases where multiple offenders are involved, the risk of a criminal conviction and the stigma and side-effects of a criminal conviction, such as for example disbarment from contracting with the government or loss of the license to be active in highly regulated industries, can be useful instruments in the hands of the prosecution.“

teisisõnu tööandjat.²³² Lisaks probleem seisneb selles, et kui Ameerika kohtud mõistavad juriidilisi isikuid kuritegude toimepanemises süüdi, siis ei ole ettevõtted hõlmatud õiguste deklaratsiooni kaitsega.²³³ Juriidilisest isikust süüdistatavad peavad esitama neid süüstavaid dokumente ning lisaks veel nõuab ülemkohus ettevõtete töötajatelt dokumentide esitamist isegi juhul, kui need dokumendid süüdistavad neid isiklikult. Seega praktiliselt privileegi piirang juriidilistele isikutele neelab füüsiliste isikute suhtes kehtivaid õigusi ja *saba liputab koera*.²³⁴ Erinevalt Ameerika kohtutest, kes ei tunnista ettevõtte töötajate immuunsust, Inglismaa ja Kanada kohtud on asunud seisukohale, et süüstavaid dokumente ja tunnistusi, mis on esitatud ettevõtetega seotud füüsiliste isikute ehk töötajate poolt ja süüdistavad nende tööandjat ei tohi kasutada töötajate vastu hilisemates kriminaalmenetlustes.²³⁵

Autori arvates, julmuse argument võiks omada mingisugust tähendust ajal, mil kiriku- ning kontinentaalsed kriminaalkohtud kasutasid piinamist *tõendite kogumisel*, kuid korrektsem oleks öelda sundisid inimest tunnistama oma süüd üles isegi kui isik ei olnud tegelikult süüdi. Samas, nagu enese mittesüüstamise privileegi ajalugu käsitlevas peatükis esile toodud, arenes privileeg üsna kiiresti edasi. Autori arvates, privileegi esialgseks tsentraalseks mõtteks oli pigem süütute kaitse ja hiljem kriminaalmenetluse õigsuse tagamine, mitte aga isiku kaitse julmuse eest. Nagu varem mainitud, keskajal oli süüdistatava süü deklareerimine jumala tahteks ehk suvaliseks otsustuseks, mis ei tuginenud mingisugustele tõenditele, samuti oli tavaliseks negatiivsete järelduste tegemine kahtlusaluse isiku vaikimisest, kusjuures advokaadi abi oli isikute jaoks kättesaamatu. Võttes kokku eelnevalt öeldut, ei ole autori seisukohalt kaasaegsel ajal enam aktuaalne julmuse kriteerium. Vaadates privileegi ajaloolist arengut, saab väita, et keskmiseks argumentiks, mis seda õigustas oli kokkuvõttes kriminaalmenetluse õigsuse ja tõhusa kaitse tagamine, mitte aga piinamise vältimine kui selline. Isegi nõustudes, et juriidilised isikud ei ole võimelised füüsiliselt kannatada, saavad siiski kannatada ettevõtetega seotud süütud

---

²³² Lamberights, 435; Samas märgib ta kriitiliselt: „*One may critically remark that the criminal justice system oft en gives rise to harsher choices*“;

²³³ *Bill of Rights* on Ameerika Ühendriikide konstitutsiooni kümme esimest parandust, mis moodustavad õiguste deklaratsiooni.

²³⁴ Alschuler, A. Two Ways to Think about the Punishment of Corporations, 46 AM. CRIM. L. REV. 1359 (2009): „*The Court first held the privilege inapplicable to corporations in Hale v. Henkel. 201 U.S. 43 (1906). It declared that a corporation was a creature of the State with certain special privileges and franchises and that there is a reserved right in the legislature to investigate its contracts and find out whether it has exceeded its powers.*“; Oklahoma Press Co. v. Walling, 327 U.S. 186, 205 (1946): „*Corporations are not entitled to all of the constitutional protections which private individuals have in these and related matters.*“;

²³⁵ Garland, lk 55-78

füüsilised isikud, aga teatud juhul ka terve elanikkond.²³⁶ Kujutame näiteks ette olukorda, mil ettevõtte töötajad massiliselt kaotavad oma töökohti, mis ilmselgest avaldab mõju nende heaolule, aga ka lõppastmes kogu majandusele. Seega *Julma trilemma* argument on tänapäeval kaotanud oma aktuaalsust vähemalt enese mittesüüstamise privileegi kontekstis ning arvestades neid tagajärgi, mida võivad vead õigusemõistmises kaasa tuua, peaks juriidilistele isikutele kohalduma õigus ausale kohtumenetlusele ja selle osaks olev enese mittesüüstamise privileeg.

Nagu eespool oli mainitud, EIK selgitas enese mittesüüstamise privileegi eesmärke, sedastades, et privileeg peaks kaasa aitama kohtuvigade vältimisele ja EIÕK art 6 tulenevate eesmärkide täitmisele. Siiski inimõiguste kohus ei ole käsitletud privileegi laienemist konkreetselt juriidilistele isikutele ning kõik eespool kirjeldatud EIK juhtumid puudutavad üksnes füüsilisi isikuid. Oliver märgib oma analüüsis, et kuigi EIÕK art 6 laieneb ka juriidilistele isikutele, ei anna see veel alust loota, et enese mittesüüstamise privileeg peaks neile kohalduma samamoodi nagu füüsilistele isikutele.²³⁷ Erinevalt Ameerika Ülemkohtu positsioonist Euroopa Kohus võttis EL konkurentsioiguse rikkumise asjas juriidiliste isikute suhtes leebema hoiaku, tunnistades ettevõtete õigust vaikimisele, kuid jättis kohaldamata privileegi osas, mis puudutab dokumentaalseid tõendeid.²³⁸ Nimelt sedastas EK, et kohtuvälise uurimise käigus sundkorras saadud selgituste kasutamist kohtumenetluses, kui need selgitused võivad süüstada menetlusalust isikut, ei saa õigustada avalikule huvile tuginedes. Lisaks sedastas EK, et haldusmenetlustes, mis võivad kaasa tuua isiku karistuse ehk nn *kvaasi-kriminaalõigusliku* laadi menetlustes, tuleb samuti austada menetlusaluse isiku kaitseõigusi. Seega ei tohi teavet nõudva otsusega kahjustada asjaomase ettevõtja kaitseõigusi ning komisjon ei või sundida ettevõtjat andma talle vastuseid, mis võivad hõlmata temapoolset rikkumise olemasolu tunnistamist. Mis puudutab aga dokumentaalsete tõendite esitamist EK märkis muuhulgas, et kohtueelse menetluse ainus eesmärk on võimaldada komisjonil saada teavet ja dokumente, mis on vajalikud konkreetsete faktiliste ja õiguslike asjaolude tuvastamiseks. Nimetatud eesmärgiga anti komisjonile ulatuslikud uurimisvolitused ja pandi ettevõtjatele kohustus teha uurimistoimingutes koostööd. Ettevõtjale pandud kohustus teha aktiivset koostööd tähendab muuhulgas seda, et ettevõtja peab tegema komisjonile kättesaadavaks kogu uurimise esemega seotud teabe. Lisaks

---

²³⁶ Oliver, 662;

²³⁷ Oliver, lk 684-685;

²³⁸ EKO C-374/87, *Orkem vs. Euroopa Komisjon*, 18.10.1989, p-d 34–35;

märkis EK, et üldjuhul näevad liikmesriikide seadused ette õiguse mitte anda enda vastu ütlusi ainult kriminaalmenetluse raames süüteo süüdistatavale füüsilisele isikule. Siseriikliku õiguse võrdlev analüüs ei viita seega sellise liikmesriikide õigusele või üldise põhimõtte olemasolule, millele juriidilised isikud võivad tugineda seoses rikkumistega majandussfääris, eelkõige konkurentsioiguse rikkumiste puhul. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 14, mis sätestab lisaks süütuse presumptsioonile õigust mitte olla sunnitud andma tunnistusi iseenda vastu või tunnistama end süüdi, puudutab ainult neid isikuid, keda süüdistatakse kohtus kuriteos ja seega ei mõjuta see konkurentsioiguse valdkonna uurimisi.²³⁹ Euroopa Kohus on korduvalt kinnitas oma positsiooni ka teistes kaasustes, leides, et *Orkem*'i asjas tehtud otsus oli hea praktika.²⁴⁰ Oliver toob esile, viidates et konkurentsioiguse jõustamine on vajalik Euroopa Liidule usaldatud ülesannete täitmiseks ning eelkõige EL siseturu toimimiseks.²⁴¹ Samas ei mängi konkurentsioigus mingisugust rolli muudes kriminaalmenetlustes, mis ei ole nn *kvaasi-kriminaalõiguslikku* laadi. Lamberights sarnaselt märkis, et ka süütuse presumptsiooni direktiiv²⁴² pöörab erilist tähelepanu Euroopa Kohtu praktikale osas, mis puudutab enese mittesüüstamise privileegi kohaldumist konkurentsiasjades. Samas ei ole Euroopa Kohus konkurentsiasju käsitanud klassikaliste kriminaalmenetlustena. Lamberights leiab, et sellise lähenemise võiks kahtluse alla seada ning põhimõtete ülekandumine konkurentsioigusest klassikalisse kriminaalmenetlusesse on küsitav, kuna klassikaline kriminaalmenetlus eeldab siiski rangemaid kaitsestandarte.²⁴³

MacCulloch analüüsib enese mittesüüstamise privileegi laienemist juriidilistele isikutele intellektuaalse ehk vaimse privaatsuse teooria valguses.²⁴⁴ Nagu eespool käsitletud, vaimse privaatsuse teooriast tulenevalt tuleks kaitsta isiku „teadvuses” olevat keske või olulise tähendusega teavet enda kohta. MacCulloch'i arvates tundub vaimse privaatsuse kaitse kõige sobivam nendest privileegi põhjendustest, mis põhinevad põhiõiguste kaitisel, kuna

---

²³⁹ EKo C-374/87, *Orkem vs. Euroopa Komisjon*, 18.10.1989;

²⁴⁰ EKo T-112/98, *Mannesmannröhren-Werke vs. Euroopa Komisjon*, 20.02.2001; EKo T-34/93, *Société Générale vs Euroopa Komisjon*, 8.03.1995; Vaata ka Oliver, lk 684-685;

²⁴¹ EKo C-126/97, *Eco Swiss China Time Ltd v Benetton International NV*, 1.06.1999; Vaata ka Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocol (No 27) on the internal market and competition, veebis kättesaadav: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2008/pro_27/oj; Oliver, lk 686;

²⁴² Euroopa Parlamendi ja Nõukogu 09.03.2016 direktiiv nr 2016/343, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikult arutelul;

²⁴³ Lamberights, lk 435;

²⁴⁴ MacCulloch, A. The Privilege against Self-Incrimination in Competition Investigations: Theoretical Foundations and Practical Implications, *Legal Studies* 26, no. 2 (2006), lk 211-237;

selgitab Euroopa Kohtu fookust just süü tunnistamisele ehk süüstavatele ütlustele, samas ei laiene privileeg juba eksisteerivatele dokumentidele.²⁴⁵ EIK seisukohta on siiski keerulisem siduda vaimse privaatsuse teooriaga. MacCulloch oletab oma analüüsis, et selle põhjuseks võib olla asjaolu, et inimõiguste kohus toetub oma otsustes konventsiooniga²⁴⁶ kaitstud põhiõigustele. Samas vaimse privaatsuse teooria tema arvates kõige veenvam privileegi põhjendustest. Selle teooria valguses privileegiga kaitstud privaatsus on tihedalt seotud isiksusega ja isiku autonoomiaga, aga ka isiku teadmistega tema enda kohta. MacCulloch leiab, et privileegiga kaitstud isiku autonoomiat ja privaatsust on üsna keeruline siduda juriidiliste isikutega ning selleks, et privileegi saaks kohaldada juriidilistele isikutele samamoodi nagu füüsilistele isikutele, peaks leidma privileegile täielikuma põhjenduse kui puhas privaatsuse kaitse.²⁴⁷ Isegi asjaolu, et juriidilise isiku nimel osaleb kriminaalmenetluses füüsiline isik, annab ta ütlusi siiski mitte enda, vaid juriidilise isiku kohta ehk avaldab teadmist juriidilise isiku kohta. Samas vaimse privaatsuse teooria kontekstis kaitstud privaatsus on seotud üksnes teadmistega enda kohta ning ütlusi antava isiku isiksusega. Selleks, et isik saaks kasutada enese mittesüüstamise privileegi, peaks avaldatav teave sisaldama temapoolset süü tunnistamist, kuid tihti juriidilise isiku nimel ütlusi andev füüsiline isik ei pruugi olla ise süüdistatav. Kuna Euroopa Kohus siiski tunnistas juriidilise isiku vaikimisõigust süüstavate ütluste osas, siis ilmselt ei piisa privileegi põhjendamisest puhtalt intellektuaalse privaatsuse argumendiga, kuigi füüsiliste isikute puhul sobiks see väga hästi.

Esmapilgul privileegi põhjendus, mille kohaselt kaitseb see kahtlusaluseid ja süüdistatavaid isikuid lubamatu sunni eest ei peaks kohalduma juriidilistele isikutele põhjusel, et juriidilised isikud ei saa otseselt kokku puutuda psühholoogilise või füüsilise sunniga.²⁴⁸ Samuti ei saa juriidilised isikud kogeda sellist psühholoogilist stressi nagu kinnipeetud või vahistatud füüsilised isikud. Mõned saavad aga väita, et see argument jätab tähelepanuta asjaolu, et juriidilised isikud võivad olla kaudselt allutatud sellisele füüsilisele või

---

²⁴⁵ *Ibid*, lk 234; MacCulloch: „*The privacy theory is the most satisfactory of the rights-based justifications of the privilege that sets out that information within the 'mind' of the person which is central to their self-knowledge should be protected. This is a double-edged sword for the current jurisprudence. It helps to explain the European Court of Justice's focus on the limitation of the privilege to 'admissions', while not extending it to pre-existing documents.*“; EKo T-112/98, *Mannesmannröhren-Werke vs. Euroopa Komisjon*, 20.02.2001, p 64 jj;

²⁴⁶ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 2010, 14, 54;

²⁴⁷ MacCulloch, lk 234;

²⁴⁸ Lamberights, 436; Dine, J. Criminal Law and the Privilege Against Self-Incrimination in S. Peers and A. Ward, *The European Union Charter of Fundamental Rights* (2004), lk 282; Oliver, lk 661, 667;

psühholoogilisele sunnile oma töötajate kaudu.²⁴⁹ Lisaks peab tunnistama, et kui juriidilised isikud võivad vastutada kriminaalkorras ning olla kahtlustatavad ja süüdistatavad kriminaalmenetluses, siis neile peaks tagama võimalusi valida oma kaitsestrateegiat samamoodi nagu füüsilistele isikutele, keda kahtlustatakse kuritegude toimepanemises.²⁵⁰ Oliver samuti tunnistab, et argument, mille kohaselt peaks süüdistaja tõendama süüd ilma kahtlustatava või süüdistatava isiku abita on asjakohane ka juriidiliste isikute puhul.²⁵¹ Selles valguses võiks õigustatult küsida, et kui sellised tõendamisstandardid kehtivad füüsiliste isikute puhul ning ei eelda füüsilisest isikust kahtlustatavalt koostööd, miks ei peaks see kehtima ettevõtete suhtes.

Nagu võiks jälgida, peamine probleem peitub süüstavate dokumentide esitamises kriminaalmenetlustes, kus süüdistatavaks on juriidilised isikud. Ühest küljest just dokumentaalsed tõendid on keskse tähendusega sellistes menetlustes ning kui lähtuda kriminaalmenetluse õigsuse argumentist, siis ei ole objektiivset põhjust, miks peaks privileeg laienema olulistele keskse tähendusega tõenditele, kui peaaegu puuduvad muud võimalused tagada kriminaalmenetluse tõhusust ja tõendada kuriteo esemesse kuuluvaid tähtsaid asjaolusid. Tõendite põhjalik ning igakülgne uurimine peakski kaasa aitama vigade vältimisele ning õige otsuse tegemisele. Samas juba mainitud, et juriidilise isiku derivatiivsest mudelist lähtuvalt panevad kuritegusid toime füüsilised isikud, kes võivad vastutada paralleelselt füüsilise isikuga. Sellisel juhul tekibki meil olukord, mil privileegi piirangud võivad neelata füüsilistele isikutele tagatud enese mittesüüstamise privileegi.

Nagu eespool kindlaks tehtud, ei eksisteeri universaalset lähenemist ning on olemas argumentid, mis võivad nii õigustada privileegi kohaldamist juriidilistele isikutele, kui ka täielikult välistada juriidilisi isikuid privileegi kohaldamisalast, seetõttu nimetataksegi privileegi kriminaalmenetluse kameleoniks.²⁵² Sageli sellised otsustused dikteeritud õiguspoliitiliste eesmärkidega. Mõned riigid on teinud valiku täielikult välistada juriidilisi isikuid privileegi kohaldamisalast. Euroopa Liidu lähenemine on siiski paindlikum ja leebem ning EL õigus osaliselt tunnistab privileegi kohaldamist juriidilistele isikutele, kuid

---

²⁴⁹ Lamberights, 436;

²⁵⁰ *Ibid*;

²⁵¹ Oliver, lk 668;

²⁵² Lamberights, S. The Privilege against Self-Incrimination: A Chameleon of Criminal Procedure. – *New Journal of European Criminal Law* 2016 (7) 4;

reserveerib õigust piirata juriidilise isiku privileegi, kaaludes erinevaid huve, õigusi ning Euroopa Liidu olulisi eesmärke.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö uurimisprobleemiks on asjaolu, et siiaaani puudub üksmeel küsimustes, mis puudutavad enese mittesüüstamise privileegi teoreetilist põhjendust ning tekkeajalugu, samuti küsimustes, kas peaks enese mittesüüstamise privileeg laienema juriidilistele isikutele ja kui peaks, siis mis ulatuses.

Autori analüüsist nähtub, et olulist mõju juriidiliste isikute sanktsioneerimise kontekstis on avaldanud Euroopa Liidu poliitika ning õigusaktid. Kuna traditsiooniliselt peetakse kriminaalõigust tihedalt seotuks riikliku suveräänsusega ning karistusõigus kuulub liikmesriikide ainupädevusse, Euroopa Liidu õiguse tõhususe tagamiseks ning EL poliitika ellu viimiseks kehtestatakse järk-järgult erinevates haldusõiguse valdkondades karistuslikud mõjutusvahendid. Euroopa Liidu õigusaktides sätestatud kohustused ja nende rikkumise eest kohaldatavad sanktsioonid on suures osas suunatud just nimelt juriidilistele isikutele, kusjuures need sanktsioonid on üsna ranged ja võivad teatud juhtudel põhjustada juriidilise isiku tegevuse lõpetamist. Samas Euroopa Inimõiguste Kohus ja Euroopa Kohus ei ole siiaaani kokku leppinud teatud ELi haldussanktsioonide kvalifitseerimise osas, nimelt kas nad on olemuslikult karistusõiguslikud või mitte, kuid selge piiri kehtestamine on üsna oluline, kuna sellest sõltuvad isikutele pakutavad menetluslikud garantiid.

Juriidilistele isikutele süütuse presumptsiooni või enese mittesüüstamise privileegi laienemist käsitlevat Euroopa Liidu õigusakti ei ole tänase seisuga välja töötatud. Süütuse presumptsiooni direktiivis sätestatu kohaselt süütuse presumptsiooni kohaldamist juriidilistele isikutele ei tohiks piirata, arvestades Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Euroopa Kohtu tõlgendusi. Euroopa Inimõiguste Kohus ei ole aga oma praktikas käsitlenud, kui kaugele peaks enese mittesüüstamise privileeg juriidilistele isikutele laienema ning enamuse EIK otsuseid on suunatud füüsilistele isikutele.

Käesoleva magistritöö raames analüüsis autor, mida tegelikult nõuab õigusteooria ja praktika ja kas enese mittesüüstamise privileegi puhul on olemuslikult tegemist õigusega, mis peaks kohalduma juriidilistele isikutele. Selleks püstitas autor peamise uurimisküsimuse, nimelt kas enese mittesüüstamise privileeg, arvestades selle teoreetilisi

põhjendusi, peaks kohalduma juriidilistele isikutele. Peamise uurimisküsimuse kõrval ning kirjeldatud probleemi valguses püüdis autor vastata järgmistele alaküsimustele:

- Millistest õigusaktidest ja kohtupraktikast tuleneb enese mittesüüstamise privileeg ja mida nad privileegi tähenduse ja kohaldamisala kohta ütlevad?
- Milline on enese mittesüüstamise privileegi teoreetiline põhjendus ja tekkeajalugu?
- Milline on juriidilise isiku teoreetiline olemus?
- Millised on juriidilise isiku karistamise eesmärgid?
- Millised argumendid õigustavad enese mittesüüstamise privileegi kohaldumist juriidilistele isikutele?
- Millised on need peamised argumendid, mis võivad välistada juriidilisi isikuid enese mittesüüstamise privileegi kohaldamisalast?

Magistritöö struktuur on koostatud õiguslikult asjakohase probleemi ning püstitatud uurimisküsimuse ja alaküsimuste põhjal. Esimeses peatükis käsitles autor enese mittesüüstamise privileegi olemust, allikaid, kust tuleneb privileeg, privileegi teoreetilisi põhjendusi ja tekkeajalugu, vastates küsimusele, milline roll on enese mittesüüstamise privileegil süütegude menetlemisel. Teine peatükk oli pühendatud juriidilistele isikule, nimelt juriidilise isiku teoreetilisele olemusele, juriidilise isiku karistamisele, sellel vajaduse ja eesmärkidele. Samuti käsitles autor teises peatükis juriidilise isiku seost füüsilise isikuga, nimelt milline roll on füüsilisel isikul juriidilise isiku vastutuse ja esindamise puhul ja kuidas selline seos võiks avaldada mõju ka füüsilisele isikule. Edaspidi esitab autor peamisi argumente ja magistritöö tulemusi alapeatükkide ning püstitatud uurimisküsimuste kaupa.

Vastavalt Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale enese mittesüüstamise privileeg on tihedalt seotud süütuse presumptsiooniga ning on üheks süütuse presumptsiooni elemendiks, teisisõnu süütuse presumptsioon seab nõudeid tõendamisele ja enese mittesüüstamise privileegile. Inimõiguste kohus on järjekindlalt väljendanud oma seisukohta, mille kohaselt enese mittesüüstamise privileeg on EIÕK artikli 6 lõike 1 nõuetele vastava õiglase menetluse keskne komponent. Analüüsides Eesti õigusakte, saab väita, et Eesti seadusandja lähtub privileegi sisustamisel EIK praktikast ning seostab seda samuti süütuse presumptsiooniga. Süütuse presumptsioon on sätestatud mitmetes rahvusvahelistes ja Euroopa Liidu õigusaktides, samas privileegi sisustatakse peamiselt läbi kohtupraktika.

Käesoleva magistritöö analüüsist nähtub, et Euroopa õigusruumile, sh Eestile on iseloomulik süütuse presumptsiooni ja enese mittesüüstamise privileegi kohaldamisala lai tõlgendus, mis tähendab, et privileeg laieneb kogu kriminaalmenetlusele tervikuna ehk nii kohtuvälistele kui ka kohtumenetlustele. Kohaldamisala määratlemisel on oluline koht just Euroopa Kohtu ning Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikal, mis näitab, et privileegi ja süütuse presumptsiooni esemeline kohaldamisala ei piirdu üksnes süüteomenetlusega, kuna EIK praktika kohaselt kuriteo mõistel on autonoomne tähendus. See tähendab, et igale konkreetsele juhtumile peaks esemelise kohaldamisala määratlemisel lähenema individuaalselt ning kaaluma nn *Engeli* kriteeriume. Analüüsist nähtub muuhulgas, et nii Euroopa Liidu kui ka Eesti õiguse puhul ei saa välistada võimalust, et privileeg laieneb ka süüteovälisele alale, sh sellistele karistuslikele sanktsioonidele nagu näiteks EL õigusega sätestatud haldustrahvid, aga eksisteerivad ka nn kvaasi-karistusõiguslikud sanktsioonid, millele ei peaks laienema kõik kriminaalmenetluses pakutavad garantiid, kuid teatud garantiide puudumist haldusmenetluses võib kompenseerida täielikku jurisdiktsiooni omav kohtulik järelevalve ja muud isikutele pakutavad kaitsetagatised.

Samuti sai magistritöö kirjutamise käigus selgeks, et enese mittesüüstamise privileegi puhul ei ole tegemist absoluutse õigusega, vaid sellele tuginemise võimalus sõltub konkreetse kaasuse asjaoludest. Peamine kriteerium, mida peaks vastavalt EIK praktikale vaatama on see, kas isikule on tagatud ka muud kaitsetagatised ja võimalus ise valida oma kaitsestrateegiat, samuti kas on kogutud ka muud tõendid millele tugineda otsusele tegemisel. Analüüsist nähtub, et ei ole lubatud olukord, mil süüdistatavat mõistetakse süüdi üksnes või peamiselt tema vaikimisele tuginedes.

Magistritöö kirjutamise käigus on jõutud järeldusele, et enese mittesüüstamise privileegi päritolu, selle esialgse eesmärgi ja tähenduse üle on tekkinud ajas palju vaidlusi. Magistritöös analüüsitud teooriate põhjal võib teha järelduse, et enese mittesüüstamise privileeg tulenes ladina keelsest maksimist *nemo tenetur prodere seipsum*, mis tähendab, et kedagi ei tohi sundida tunnistama enda vastu. Nimetatud põhimõte tulenes Mandri-Euroopas praktiseeritavast Rooma ja kanoonilisest õigusest ning mõjutas 16. ja 17. sajandil Inglise kiriku- ja eesõiguskohtute praktikat. Privileegile on antud päris mitmeid põhjendusi ning õigustusi, mida seostatakse moraalsusega, inimväärikusega, võistleva menetlusega, süütu kaitsega, õiglase kohtumenetlusega ja muude kaitseõigustega, kuid siamaani puudub universaalne õigustus ning privileegi eesmärk ja ulatus on ebaselge. Töö käigus sai aga

selgeks, et tänapäeval antakse privileegile õigustusi, lähtudes konkreetsetest (õigus)poliitilistest eesmärkidest.

Autor analüüsis mitu teooriat, mis käsitlevad privileegi põhjendusi. Üheks selliseks on kahjuteooria ehk nn „*cruel trilemma*“ teooria, mis seostab privileegi tähendust inimlikkusega. Selle teooria kohaselt privileegi peamiseks eesmärgiks on julmuse ning füüsilise ja psühholoogilise piinamise vältimine. Samuti on fookuses nimetatud teooria kontekstis süütute kaitse. Autor on jõudnud järeldusele, et sellist privileegi põhjendust on raske seostada juriidilise isiku olemusega, kuid mõned leiavad argumente, mis võivad õigustada privileegi kohaldamist juriidilistele isikutele isegi nimetatud teooria valguses. On leitud näiteks, et ettevõttega seotud füüsilised isikud ehk töötajad võivad samuti psühholoogiliselt kannatada, eriti need, kes on tegelikult süütud. Autori arvates, julmuse argument võis omada mingisugust tähendust ajal, mil kiriku- ning kontinentaalsed kriminaalkohtud kasutasid piinamist, kuid tänapäeval ei ole selline põhjendus enam aktuaalne. Siiski mõned riigid siiaamaani põhjendavad privileegi julma trilemma argumentiga, täielikult välistades juriidilisi isikuid enese mitte süüstamise privileegi kohaldamisalast. Selline otsustus on seotud kõigepealt õiguspoliitiliste eesmärkidega, nimelt valgekraede kuritegevuse või terrorismi vastu võitlemisega.

Privileegi teise põhjenduse kohaselt käsitatakse seda õiglase menetluse keskseks komponendiks, mille mõtteks on kaitsta süüdistatavat riigi poolt lubamatu sunni kasutamise eest, tagades seeläbi kriminaalmenetluse õigsust ning aidates vältida vigu õigusemõistmises. Nimetatud põhjendus on seotud EIÕK art 6 eesmärkidega, muude kaitseõigustega ja kaitsestrateegia valimise võimalusega. Autori analüüsist nähtub, et juriidiliste isikute olemusest lähtuvalt, ei ole objektiivseid põhjusi, miks ei peaks privileeg laienema juriidilistele isikutele. On väidetud, et EIÕK artiklist 6 tulenev õigus õiglasele kohtumenetlusele on vajalik juriidiliste isikute funktsioneerimiseks samal määral nagu näiteks ettevõtte omandiõigused ning ettevõtete põhiõiguste tunnustamine on avalikes huvides, kuna suurte ettevõtete funktsioneerimine avaldab mõju majandusele ja kogu elanikkonnale. Teisest küljest, kriminaalmenetluse tõhusus juriidiliste isikute poolt pandavate kuritegude menetlemisel on väga olulisel kohal, kuna suurettevõtetel kui sotsiaalsel nähtusel on ulatuslik majanduslik, sotsiaalne ja poliitiline võim ning juriidilise isiku kuritegelikust käitumisest tulenevad kahjulikud tagajärjed on palju suuremad kui üksikisiku puhul. Euroopa Liidu poliitiliste eesmärkide ja menetluse tõhususe tagamise

valguses ei ole välistatud, et privileegi kohaldamist juriidilistele isikutele võidakse mingil määral piirata, kuid alati peab teiselt poolt kaaluma ka juriidilise isiku huve, kahjulikke tagajärke ning EIÕK artiklist 6 tulenevaid eesmärke ehk teisisõnu iga konkreetse juhtumi puhul otsima balanssi. Samuti tuleks tagada igaühele, sh juriidilistele isikutele, õigust valida oma kaitsestrateegiat ning reaalselt võimalust kaitse ettevalmistamiseks.

Kolmandaks analüüsitavaks teooriaks on intellektuaalse ehk vaimse privaatsuse kaitse, millest tulenevalt tuleb kaitsta isiku teadvuses olevat keskse või olulise tähendusega teavet enda kohta. Nimetatud teooria kipub selgitama Euroopa Kohtu fookust just süü tunnistamisele ehk süüstavatele ütlustele, samas ei peaks privileeg laienema juba eksisteerivatele dokumentidele. Magistritöö käigus on jõutud järeldusele, et vaimse privaatsuse teooriat on üsna keeruline seostada juriidiliste isikute olemusega, kuigi füüsiliste isikute puhul sobib see väga hästi.

Autor soovib muuhulgas rõhutada, et Eestis juriidilise isiku esindamine kriminaalmenetluses on tihedalt seotud füüsilise isikuga, kuna just füüsilised isikud võivad faktiliselt kasutada enese mittesüüstamise privileegi juriidilise isiku nimel. Samuti juriidilise isiku kriminaalvastutus jääb endiselt seotuks füüsiliste isikute tegevusega, kusjuures nn paralleelvastutus ei kao kuhugi. Seega peaks jälgima, et ei tekiks olukord, mil juriidilise isiku enese mittesüüstamise privileegi piiramine õiguspoliitiliste huvide nimel põhjustaks ka füüsilise isiku privileegi rikkumist ning viis tema enesesüüdistamiseni.

Kokkuvõtteks leian, et eksisteerivad argumendid, mis võivad nii õigustada privileegi kohaldamist juriidilistele isikutele, kui ka täielikult välistada juriidilisi isikuid privileegi kohaldamisalast. Sageli sellised otsustused dikteeritud pigem õiguspoliitiliste eesmärkidega, millisteks on näiteks võitlus Euroopa Liidu eeskirjade eiramise, kelmuste, valgekraede, finants- ja keskkonnakuritegevuse vastu. Privileegi tähendus ja õiguspoliitilised prioriteedid, nagu võime jälgida, on ajaloo käigus kogu aeg muutunud. Nimetatud põhjusel nimetatakse privileegi õiguskirjanduses kriminaalmenetluse kameeleoniks.

APPLICATION OF THE PRIVILEGE AGAINST SELF-INCRIMINATION TO LEGAL PERSONS

Summary

The research problem of the present Master's thesis is the fact that so far there is no consensus on the theoretical justification of the privilege against self-incrimination and its origins. There is also a lack of clarity on whether and to what extent the privilege against self-incrimination should extend to legal persons.

The author's analysis shows that European Union policies and legislation have had a significant impact on the sanctioning of legal persons. As criminal law is traditionally seen as closely linked to national sovereignty, criminal law is an exclusive competence of the Member States. In order to ensure the effectiveness of EU law and to implement EU policies, sanctions are gradually being introduced in various areas of administrative law. The obligations laid down in European Union law and the sanctions for breaching them are largely targeted at legal persons. At the same time, these sanctions are quite severe and, in certain cases, can lead to the bankruptcy of the legal person. The European Court of Human Rights and the Court of Justice have so far not agreed on the qualification of certain EU administrative sanctions, namely whether they are inherently criminal or not, but establishing a clear dividing line is quite important as the procedural guarantees offered to individuals depend on it.

As of today, there is no EU legislation on extending the presumption of innocence or the privilege against self-incrimination to legal persons. The Presumption of Innocence Directive provides that the application of the presumption of innocence to legal persons should not be limited in the light of the interpretations of the European Court of Human Rights and the European Court of Justice. However, the ECtHR has not considered in its case-law how far the privilege against self-incrimination should extend to legal persons, and most ECtHR decisions are addressed to natural persons.

In the context of this thesis, the author analysed what is actually required by legal theory and practice and whether the privilege against self-incrimination is fundamentally a right that should apply to legal persons. To this purpose, the author set out the main research question, namely whether the privilege against self-incrimination, given its theoretical

justification, should apply to legal persons. Alongside the main research question, and in the light of the problem outlined, the author sought to answer the following sub-questions:

- What is the legislation and case law on the privilege against self-incrimination and what do they say about the meaning and scope of the privilege?
- What is the theoretical rationale and origins of the privilege against self-incrimination?
- What is the theoretical nature of a legal person?
- Taking into account the nature of the legal person, should legal persons be held criminally liable and what are the objectives of punishing legal persons?
- What are the purposes of sanctioning a legal person?
- What are the arguments justifying the application of the privilege against self-incrimination to legal persons?
- What are the main arguments that may exclude legal persons from the scope of the privilege against self-incrimination?

The structure of the thesis is based on the legally relevant problem, the research question and the sub-questions. In the first chapter, the author dealt with the nature of the privilege against self-incrimination, its sources, the theoretical justification for the privilege and its origins, answering the question what is the role of the privilege against self-incrimination in the prosecution of offences. The second chapter was dedicated to the legal person, namely the theoretical nature of the legal person, the sanctioning of the legal person, its necessity and its purposes. In the second chapter, the author also dealt with the relationship between the legal person and the natural person, namely the role of the natural person in the liability and representation of the legal person and how such a relationship could have an impact on the legal guarantees of the natural person. In the following, the author will present the main arguments and the results of the thesis according to the sub-chapters and the research questions posed.

According to the case-law of the European Court of Human Rights, the privilege against self-incrimination is closely linked to the presumption of innocence and is one of the elements of the presumption of innocence, in other words, the presumption of innocence imposes requirements of proof and the privilege against self-incrimination. The European Court of Human Rights has consistently held that the privilege against self-incrimination is a key component of a fair trial that complies with the requirements of Article 6(1) ECHR.

Analysing the Estonian legislation, it can be argued that the Estonian legislator follows the case law of the ECtHR in defining the privilege and also links it to the presumption of innocence. The presumption of innocence is laid down in a number of international and European Union instruments, while privilege is mainly defined through case law.

The analysis of this thesis shows that the European legal area, including Estonia, is characterised by a broad interpretation of the scope of the presumption of innocence and the privilege against self-incrimination, which means that the privilege extends to criminal proceedings as a whole, i.e. to both non-judicial and judicial proceedings. The case-law of the European Court of Justice and the European Court of Human Rights plays an important role in defining the scope. The case-law of the Courts shows that the material scope of the privilege and the presumption of innocence is not limited to criminal proceedings, since the concept of crime has an autonomous meaning according to the case-law of the ECtHR. This means that each specific case should be approached individually when defining the material scope and the so-called Engel criteria should be considered. The analysis shows, inter alia, that in the case of both EU and Estonian law, the possibility cannot be excluded that the privilege extends also to the non-criminal area, including to punitive sanctions such as administrative fines provided for by EU legislation. However, there are also 'quasi-criminal' sanctions, which should not be subject to all the safeguards offered in criminal proceedings, but the absence of certain safeguards in administrative proceedings can be compensated by full judicial supervision and other guarantees of protection for individuals.

It also became clear during the writing of the thesis that the privilege against self-incrimination is not an absolute right, but that the possibility of exercising it depends on the circumstances of the case. The main criterion that should be considered, in accordance with the case law of the ECtHR, is whether the person is also guaranteed other safeguards and the possibility to choose his or her own defence strategy, as well as whether other evidence has been gathered. The analysis shows, inter alia, that a situation where an accused person is convicted solely or principally on the basis of his or her silence is not acceptable.

The thesis concludes that the origin of the privilege against self-incrimination, its original purpose and meaning, has been the subject of much debate over time. On the basis of the theories analysed in the thesis, it can be concluded that the privilege against self-incrimination derived from the Latin maxim *nemo tenetur prodere seipsum*, meaning that

one may not be compelled to testify against himself. This principle was derived from Roman and canon law practised in continental Europe and influenced the practice of English ecclesiastical and prerogative courts in the 16th and 17th centuries. The privilege has been given a number of justifications and arguments relating to morality, human dignity, adversarial proceedings, the defence of innocence, fair trial and other rights of defence, but to date there is no universal justification and the purpose and the scope of the privilege remain unclear. However, in the course of the work, it became clear that nowadays privilege is justified on the basis of specific political objectives.

The author analysed several theories of privilege justification. One of these is the theory of harm, the so-called "cruel trilemma" theory, which relates the meaning of privilege to humanity. According to this theory, the main purpose of privilege is to prevent cruelty and physical and psychological torture. In the context of this theory, among other things, the focus is on the protection of the innocent. The author has concluded that it is difficult to relate such a justification of privilege to the nature of the legal person, but some find arguments that may justify the application of privilege to legal persons even in the light of this theory. It has been found, for example, that physical persons connected to the company, i.e. employees, can also suffer psychologically, especially those who are actually innocent. In the author's view, the cruelty argument may have had some relevance at the time when ecclesiastical and continental criminal courts used torture, but today such a justification is no longer relevant. However, some states still justify the privilege on the basis of a cruel trilemma argument, completely excluding legal persons from the scope of the privilege against self-incrimination. Such a decision is linked first and foremost to legal policy purposes, namely to fighting white-collar crime or terrorism.

According to the second justification of the privilege, it is regarded as a central component of a fair trial, the purpose of which is to protect the accused from the use of improper compulsion by the state, thereby ensuring the fairness of criminal proceedings and helping to prevent miscarriages of justice. This justification relates to the objectives of Article 6 of the ECHR, other defence rights and the possibility to choose a defence strategy. The author's analysis shows that, by the nature of legal persons, there are no objective reasons why the privilege should not extend to legal persons. It has been argued that the right to a fair trial under Article 6 of the ECHR is necessary for the functioning of legal persons to the same extent as, for example, the property rights of a company, and that the recognition of the

fundamental rights of companies is in the public interest because the functioning of large companies has an impact on the economy and the population as a whole. On the other hand, the effectiveness of criminal procedure in the prosecution of offences committed by legal persons is of great importance, since large corporations, as a social phenomenon, have extensive economic, social and political power, and the harmful consequences of the criminal behaviour of a legal person are much greater than in the case of an individual. In the light of the political objectives of the European Union and in order to ensure the effectiveness of criminal proceedings, it is not excluded that the application of the privilege to legal persons may be limited to some extent, but on the other hand, the interests of the legal person, the harmful consequence and the objectives of Article 6 of the ECHR must also be weighed, in other words, a balance must be sought in each individual case. Legal persons should also be guaranteed the right to choose their own defence strategy and a real opportunity to prepare a defence.

The third theory analysed is the protection of intellectual or mental privacy, which requires the protection of information about oneself that is central or significant to one's consciousness. This theory tends to explain the CJEU's focus on incriminating testimony, while the privilege should not extend to pre-existing documents. The thesis concludes that the theory of mental privacy is rather difficult to relate to the nature of legal persons, although it works well for natural persons.

The author would like to emphasise, among other things, that in Estonia the representation of a legal person in criminal proceedings is closely related to the natural person, since it is natural persons who can *de facto* exercise the privilege against self-incrimination on behalf of a legal person. Similarly, the criminal liability of a legal person remains linked to the activities of natural persons, whereas the so-called parallel liability does not disappear. Care should therefore be taken to ensure that a situation does not arise in which the limitation of the privilege of a legal person in the name of legal policy interests would also lead to a breach of the privilege of a natural person and would lead to his self-incrimination.

In conclusion, I consider that there are arguments that can both justify the application of the privilege to legal persons and exclude legal persons from the scope of the privilege altogether. Such decisions are often dictated more by legal policy objectives, such as the fight against EU rules, fraud, white-collar, financial and environmental crime. The meaning

of privilege and legal policy priorities, as we can observe, have changed throughout history. For this reason, privilege is called in the legal literature a chameleon of criminal procedure.

KASUTATUD ALLIKAD

Kirjanduse loetelu

1. Aaremäe, H. Maksukohustuslase enese mittesüüstamise privileegi ulatus maksuõigusnormi rikkumisel paralleelmenetluses. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2014;
2. Adomeit, K., Ristikivi, M., Siimets-Gross, H. Ladina-eesti õigussõnastik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2005;
3. Aedmaa, A., Lopman, E., Parrest, N., Pilving, I., Vene, E. Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu, 2004;
4. Aida, A. Isiku kaasaitamiskohustus ja enese mittesüüstamise privileeg maksumenetluses. Magistritöö. Tallinn: Tartu Ülikool, 2016;
5. Alschuler, A. Two Ways to Think about the Punishment of Corporations, 46 AM. CRIM. L. REV. 1359 (2009);
6. Amar, A. R. , Lettow, R. B. Fifth Amendment First Principles: The Self-incrimination Clause, 1995;
7. Ashworth, A. Self-Incrimination in European Human Rights Law – a Pregnant Pragmatism?, 2008, Cardozo L. Rev.;
8. Colvin, E. Corporate Personality and Criminal Liability. Criminal Law Forum, 1995/1;
9. Criminal Responsibility of Corporations. Dickinson Law Review, vol. 27, no. 4, 1922;
10. Dolinko, D. Is there a rationale for the privilege against self-incrimination?, (1986) UCLA L. Rev.;
11. Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocol (No 27) on the internal market and competition, veebis kättesaadav: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu/2008/pro_27/oj;
12. Dine, J. Criminal Law and the Privilege Against Self-Incrimination in S. Peers and A. Ward, The European Union Charter of Fundamental Rights (2004);
13. Dressler, J, Michaels, A. C. Criminal Procedure – Volume 1: Investigation, Lexis Nexis, 2013;
14. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Veebis kättesaadav: <https://pohiseadus.ee/>;

15. Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendite ülevaade nr 208, 19.-25.05.2014, veebis kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/oigusuudised/kohtuuudiste_nimekiri/4540;
16. Euroopa Inimõiguste Kohtu olulisemate lahendite kokkuvõtted süstematiseeritult inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni ja protokollide artiklite lõikes 2011-2012. Veebis kättesaadav: https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/dokumendid/eik_2011-2012.pdf;
17. Garland, N. M. The Unavailability to Corporations of the Privilege against Self-Incrimination: A Comparative Examination – New York Law School Journal of International and Comparative Law 16, no. Issues 1 & 2 (1996);
18. Green, M. S. The Privilege's Last Sound: The Privilege against Self-Incrimination and the Right to Rebel against the State. Brooklyn Law Review, vol. 65, no. 3, 1999;
19. Haldustrahvimenetluse seaduse eelnõu seletuskiri 19.08.2020, veebis kättesaadav: https://advokatuur.ee/uploads/files/Haldustrahvimenetluse%20seadus_SK.pdf;
20. Jackson, J. Re-Conceptualizing the Right of Silence as an Effective Fair Trial Standard. International and Comparative Law Quarterly 58, no. 4, 2009;
21. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) 94 SE: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/1bfa1944-2de6-449d-a788-887bc84cfd0f>;
22. Kempen. J. The Recognition of Legal Persons in International Human Rights Instruments: Protection Against and Through Criminal Justice. Corporate Criminal Liability – Emergence, Convergence and Risk (2011);
23. Kergandberg, E., Pikamäe P. Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne, 2012;
24. Koppel, M. Juriidilise isiku süüteovastutusele organisatsioonilise süsteemi kohaldamise võimalikkus. Tallinn: Tartu Ülikool, 2018;
25. Kristoving, H. Enese mittesüstamise privileeg ja sund Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2021;
26. Kärner, M., Rosin, K. Teekaardidirektiivid kahtlustatavate ja süüdistatavate õiguste tagajana kriminaalmenetluses. Direktiiv (EL) 2016/343. – Juridica, 7/2018;
27. Lamberights, S. The Privilege against Self-Incrimination: A Chameleon of Criminal Procedure. – New Journal of European Criminal Law 2016 (7) 4;

28. Langbein, J.H. The Historical Origins of the Privilege against Self-Incrimination at Common Law. *Michigan Law Review* 92, 1994;
29. Levy, L.W. *Origins of the Fifth Amendment*. – Oxford University Press, 1968;
30. Lõhmus, U. *Põhiõigused kriminaalmenetluses. Teine, täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne*. Tallinn: Juura 2014;
31. MacCulloch, A. The Privilege against Self-Incrimination in Competition Investigations: Theoretical Foundations and Practical Implications, *Legal Studies* 26, no. 2 (2006);
32. McInerney, P. The privilege against self-incrimination from early origins to Judges' Rules: challenging the 'orthodox view'. – *International Journal of Evidence & Proof*, 2014;
33. Munki, L. *In dubio pro reo* põhimõtte Eesti kriminaalmenetluses. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2016;
34. *Oklahoma Press Co. v. Walling*, 327 U.S. 186, 205 (1946);
35. Oliver, P. Companies and Their Fundamental Rights: A Comparative Perspective – *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 64, no. 3, 2015;
36. Pikamäe, P., Sootak, J. *Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Juura, 2020;
37. Pradel, J. Juriidiliste isikute kriminaalvastutus. Tähelepanekud Euroopa riikide seadusandluste kohta. – *Juridica* 1999/8, lk 370-375;
38. Redmayne, M. Rethinking the Privilege Against Self-Incrimination. – *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 27, No. 2, 2007;
39. Reinsaar, S. *Enese mittesüüstamise privileeg kriminaalmenetluses*. Magistritöö. Tallinn: Tartu Ülikool, 2015
40. Roberts, P., Zuckerman A. *Criminal Evidence*. – Oxford University Press, 2010;
41. Samson, E., *Kriminaalkaristus majandusettevõtetele*. – *Juridica* 1999/8, lk 366-370;
42. Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse juurde, RT I, 12.07.2014, 1 - jõust 01.01.2015. Veebis kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/78433b29-8b2f-4281-a582-0efb9631e2ad>;
43. Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse 367 SE juurde; Veebis kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d10291ef-980a-4b1d-8852-bab30d7e25f3>;

44. Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku ja teiste seaduste muutmise seaduse 770 SE juurde, 10.11.2014. Veebis kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d5492f26-424d-42ad-83e4-cce202a5524d-86-14>;
45. Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse juurde (väärteokaristuste reform, EL-i õigusest tulenevad rahatrahvid) 586 SE. Veebis kättesaadav: [https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f65acfbf-2656-4fbf-97e1-d96582f1fcbe/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20\(v%C3%A4%C3%A4rteokaristuste%20reform,%20EL-i%20%C3%B5igusest%20tulenevad%20rahatrahvid\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/f65acfbf-2656-4fbf-97e1-d96582f1fcbe/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20(v%C3%A4%C3%A4rteokaristuste%20reform,%20EL-i%20%C3%B5igusest%20tulenevad%20rahatrahvid));
46. Soo, A., Lott, A., Kangur, A. (2020) Euroopa Liidu õiguses sätestatud halduskaristuste kohaldamine Eesti õiguses. Aruanne. Tartu: Tartu Ülikool;
47. Sootak., J. Karistusõiguse üldosa. Tallinn: Juura, 2018;
48. Sootak, J., Kärner S., Kärner M. Juriidilise isiku kriminaalvastutus Eesti karistusõiguses: praegune seis ja võimalikud arengusuunad. – Juridica 2022/9-10;
49. Suurpere, M. Eesti õiguse kooskõla direktiivis (EL) 2016/343 sätestatud õigusega vaikida ja õigusega ennast mitte süüstada. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2020;
50. Trechsel, S. Human Rights in Criminal Proceedings. Oxford University Press, 2005;
51. Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2010;
52. Veas. J. E. A Comparative Analysis of the Case Law of the European Court of Human Rights on the Right against Self-Incrimination, 8 REV. Brasileira de DIREITO Processual PENAL 869 (2022);
53. Vugt, A. M. Administrative Sanctions in EU Law. Review of European Administrative Law, VOL. 5, NR. 1, 5-41, Paris Legal Publishers, 2012;
54. Wagner, Robert E. Miranda, Inc.: Corporations and the Right to Remain Silent. Virginia
55. Walsh arvamus, EIKo 17.12.1996, Saunders vs. Ühendkuningriik, lk 27-29;
56. Wigmore, J. H. The Privilege Against Self-incrimination: Its History, 1902;
57. Õiguskantsleri seisukoht. Isiku kaasaaitamiskohustus ja enese mittesüüstamise õigus maksumenetluses, 18.11.2013. Veebis kättesaadav: https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_sei

[sukoht vastuolu mittetuvastamine isiku kaasaaitamiskohustus ja enese mittesuu stamise oigus maksumenetluses 0.pdf](#);

58. Õiguskantsleri arvamus haldustrahviõiguse kontseptsioonist, 26.05.2020. Veebis kättesaadav:

https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Haldustrahvi%C3%B5iguse%20kontseptsioonist.pdf;

Kohtupraktika

Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid:

1. EIKo 5100/71 jt, 08.06.1976, *Engel jt vs. Holland*;
2. EIKo 27.02.1980, *Deweer vs. Belgia*;
3. EIKo 11.12.1982, *Lingens ja Leitgeb vs. Austria*;
4. EIKo 21.02.1984, *Öztürk vs Saksamaa*;
5. EIKo 06.12.1988, *Barber, Messegué ja Jabardo vs Hispaania*;
6. EIKo 10.02.1995, *Allenett de Ribemont vs. Prantsusmaa*;
7. EIKo 23.10.1995, *Pfarrmeier vs. Austria*;
8. EIKo 08.02.1996, *John Murry vs. Ühendkuningriik*;
9. EIKo 17.12.1996, *Saunders v. Ühendkuningriik*;
10. EIKo 15.06.1999, *Tirado Ortiz ja Lozano Martin vs. Hispaania*;
11. EIKo 11.01.2001, *Inocencio vs. Portugal*;
12. EIKo 20.03.2001, *Telfner vs. Austria*,
13. EIKo 03.05.2001 *J. B. v. Šveits*;
14. EIKo, 11.07.2006, *Jalloh v Germany*;
15. EIKo 23.11.2006, *Jussila vs. Soome*;
16. EIKo 29.06.2007 *O'Halloran and Francis v. Ühendkuningriik*;
17. EIKo 31.07.2007, *Zaicevs vs. Läti*;
18. EIKo 18.03.2010, *Krumpholz vs. Austria*;
19. EIKo, 20.04.2010, *Adetoro v UK*;
20. EIKo 20.09.2011, *AO Neftyanaya Kompaniya Yukos vs. Venemaa*;
21. EIKo 27.09.2011, *Menarini Diagnostics S.R.L. vs Itaalia*;
22. EIKo 12.07.2013, *Allen vs. Ühendkuningriik*;
23. EIKo 04.03.2014, *Grande Stevens jt vs. Itaalia*;

24. EIKo 7.04.2015, *O'Donnell vs. Ühendkuningriik*;

25. EIKo 30.04.2015, *Kapetanios ja teised vs. Kreek*;

26. EIKo 23.06.2016, *Truten vs Ukraina*;

Euroopa Kohtu lahendid:

27. EKo C-374/87, 18.10.1989 *Orkem vs. Euroopa Komisjon*;

28. EKo C-240/90, 27.10.1992, *Saksamaa vs Euroopa Komisjon*;

29. EKo T-34/93, 8.03.1995, *Société Générale vs Euroopa Komisjon*;

30. EKo C-162/97, 19.11.1998, *Gunnar Nilsson*;

31. EKo C-126/97, 1.06.1999, *Eco Swiss China Time Ltd v Benetton International NV*;

32. EKo T-112/98, 20.02.2001, *Mannesmannröhren-Werke vs. Euroopa Komisjon*;

33. EKo T-236/01, T-239/01, T-244/01-T-246/01, T-251/01 ja T-252/01, 29.04.2004,
Tokai Carbon Co. Ltd ja teised;

34. EKo T-297/11, 27.06.2011, *Buzzi Unicem SpA v Komisjon*;

35. EKo C-617/10, 7.05.2013, *Aklagaren vs. Hans Akerberg Fransson*;

Ameerika Ülemkohus:

36. *Hale v Henkel* 201 US 43 (1906);

37. *United States v White* 322 US 694 (1944);

38. *Curcio v United States* 354 US 118 (1957);

Austraalia ülemkohus:

39. High Court of Astralia 24.12.1993, *Environment Protection Authority v Caltex Refining Co Pty Ltd*;

Eesti Vabariigi Riigikohtu lahendid:

40. RKKKo 14.09.1999, nr 3-1-1-112-99;

41. RKKKo 28.09.2004, nr 3-1-1-82-04

42. RKKKo 06.05.2005, nr 3-1-1-137-04;

43. RKTKo, 24.05.2005, nr 3-2-1-53-05;

44. RKKKo 01.06.2005, nr 3-1-1-39-05;

45. RKKKo 24.10.2005 nr 3-1-1-104-05;

46. RKKKo 10.02.2006, nr 3-1-1-145-05;

47. RKKKo 15.05.2006, nr 3-1-1-13-06;

48. RKKKo 22.10.2007, nr 3-1-1-57-07;
49. RKKKo 18.12.2007 nr 3-1-1-85-07;
50. RKKKo 09.04.2008, nr 3-1-1-9-08;
51. RKKKo 12.05.2011, nr 3-1-1-30-11;
52. RKKKo 28.03.2012, nr 3-1-1-21-12;
53. RKKKm 27.12.2013, nr 3-1-1-136-13;
54. RKHKo 24.01.2017, nr 3-3-1-65-16;
55. RKKKo 08.03.2017, nr 3-1-1-84-16;
56. RKKKo 08.11.2017, nr 4-16-6037;
57. RKKKo 17.11.2017, nr 4-16-5811/27;
58. RKKKo 04.05.2020, nr 4-19-4632/23;
59. RKKKo 26.06.2020, nr 1-19-9575;
60. RKKKo 07.12.2022, nr 1-17-3371;
- 61.

Kasutatud õigusaktid

1. Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioonid 2012/C 326/01. Veebis kättesaadav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>;
2. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu 09.03.2016 direktiiv nr 2016/343, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikult arutelul;
3. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 2010, 14, 54;
4. Karistusseadustik, RT I, 06.01.2023, 4;
5. Karistusseadustik, RT I, 01.11.2023, 10;
6. Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 11.03.2023, 24
7. Kriminaalmenetluse seadustik, RT I, 11.03.2023, 25;
8. Tsiviilseadustiku üldosa seadus, RT I, 20.06.2022, 33;
9. Pankrotiseadus, RT I, 01.03.2023, 11;
10. Äriseadustik, RT I, 23.12.2022, 33.